

BİLGİ

Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences
ISSN: 1302-1761
E-ISSN: 2645-9051

- 2023 Bahar-Mayıs / *Spring-May*
  - Cilt / *Volume 25*, Sayı / *Issue 1*
-

Muhammet Sait Pınarbaşı ▪ Türkiye'de Milliyetçi Siyasetçilerin Suriyeli Sığınmacılara Bakışlarının Nefret Söylemi Bağlamında İncelenmesi [1-29].

Muttaki Ünlü ▪ Millet Partisi'nin Doğuş Teorileri ve Parti Tipolojileri Bağlamında Değerlendirilmesi [30-56].

Ekrem Erdoğan ve Kemal Gökmen Genç ▪ İş Sağlığı ve Güvenliği Profesyonellerinin Temel Sorunları [57-93].

Ruhal Samanlı ▪ Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve Türkiye'de Çocuk Yoksulluğunun Son Hali [94-139].

Bilgi, 25 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2023 Bahar/Mayıs, Cilt, 25 Sayı 1

[2022 Spring/May, Volume 25, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Sahibi / Owner

Değişim Yayınları

Sorumlu Yazı işleri Müdürü / Managing Editor

Demir Can Dilek

Editörler / Editors

M. Kemal Aydın

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

Sezgin Uysal ve Yunus Yiğit

Yazım ve Dil Editörü

Elifnaz Özkan

Yabancı Dil Editörü

Gizem Cansu Gümrükçü

Yayın Kurulu / Editorial Board

Sinem Yıldırım alp [Sakarya Üniversitesi], , Zeynep İskefiyeli [Sakarya Üniversitesi], Gökçe Candan [Sakarya Üniversitesi], Filiz Cicioğlu [Sakarya Üniversitesi], Mustafa Çalışkan [Sakarya Üniversitesi], Mehmet Murat Şahin [Sakarya Üniversitesi], Tunç İnce [Sakarya Üniversitesi]

Sekreter / Secretary

Yeşim Dalkılınç

Dergi Park Online Yayın Tarihi/Online Date of Issue: 31.05.2023

Bilgi, 25 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2023 Bahar/Mayıs, Cilt, 25 Sayı 1

[2023 Spring/May, Volume 25, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Dergi Hakkında/About Journal

▪ Yılda iki kez yayınlanan *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi [Bilgi]* hakemli, açık erişimli ve Türkçe-İngilizce makaleler bulundurulmuş bir dergidir.

▪ *Bilgi Social Sciences Journal [Bilgi]* is a peer-reviewed and open access journal with papers in Turkish and English. *Bilgi* is published bi-annually.

▪ Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek koşuluyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir. Yayın sürecinden herhangi bir ücret alınmamaktadır.

▪ The articles and papers published in the journal may be quoted provided that the source indicated. All the responsibility of the articles and papers belongs to author(s). There is no fee for publishing and submission.

Taranan Endeksler / Indexed by

- EBSCO
- Index Islamicus
- Pro-Quest Political Science
- SOBIAD
- DRJI
- Scilit
- EuroPub
- Index Copernicus
- ROAD
- CiteFactor

Yönetim ve Yazışma Adresi / Contact Details

1. Değişim Yayınları, Çatalçeşme Sokak, 52 / 2 Cağaloğlu / İstanbul. Telefon: 90 (212) 514 29 71-72 ▪ Fax: 90 (212) 514 42 31

2. Değişim Yayınları, PTT Sokak 15 (54040) Adapazarı / Sakarya. Telefon: 90 (264) 278 5639 ▪ Fax: 90 (264) 278 5299 ▪ E-posta: bilgisosyalbilimlerdergisi@gmail.com

Bilgi, 25 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2023 Bahar/Mayıs, Cilt, 25 Sayı 1

[2023 Spring/Mayr, Volume 25, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Uluslararası Danışma Kurulu

[International Advisory Board]

- Ahmet İnel [Galatasaray Üniversitesi] ▪ Ahmet Makal [Ankara Üniversitesi] ▪ Aykut Güner [İstanbul Üniversitesi] ▪ Durukan Abdulhaki-
moğulları [Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi] ▪ Engin Yıldırım
[Anayasa Mahkemesi] ▪ Ensar Yılmaz [Yıldız Teknik Üniversitesi] ▪
Erol Taymaz [Ortadoğu Teknik Üniversitesi] ▪ Fazilet İrem Gür Yiğit
[İstanbul Üniversitesi] ▪ Hakan Poyraz [Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi] ▪ Hamza Al [İstanbul Üniversitesi] ▪ İsmail Çelebi [Ma-
saryk Üniversitesi] ▪ Jürgen Bellers [Siegen Üniversitesi] ▪ Kerim Eser
Afşar [Dokuz Eylül Üniversitesi] ▪ Kerim Özdemir [Balıkesir Üniversi-
tesi] ▪ Köksal Şahin [Sakarya Üniversitesi] ▪ Markus Porsche-Ludwig
[National Dong-Hwa Üniversitesi] ▪ Mehmet Barca [Ankara Sosyal Bi-
limler Üniversitesi] ▪ Michael Dillon [Lancaster Üniversitesi] ▪ Murat
Tozan [Ege Üniversitesi] ▪ Mustafa Hatipler [Trakya Üniversitesi] ▪ Mü-
cahit Aydın [Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi] ▪ Özgür Kayalica
[İstanbul Teknik Üniversitesi] ▪ Senem Narin [Dokuz Eylül Üniversitesi]
▪ Sevda Alankuş [Kadir Has Üniversitesi] ▪ Şükrü Özen [İzmir Ekonomi
Üniversitesi] ▪ Tim Jacoby [Manchester Üniversitesi] ▪ Turan Yıldırım
[Marmara Üniversitesi] ▪ Veysel Bozkurt [İstanbul Üniversitesi]

Bilgi, 25 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2023 Bahar/Mayıs, Cilt, 25 Sayı 1

[2023 Spring/May, Volume 25, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

B u Sayının Hakemleri [Alfabetik]

Öğr. Gör. Dr. Abidin **Çevik** [Kocaeli Üniversitesi]

Prof. Dr. Adem **Karakaş** [Sivas Cumhuriyet Üniversitesi]

Doç. Dr. Dilşad **Türkmenoğlu Köse** [Sakarya Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Gözde **Kurt Yılmaz** [Beykent Üniversitesi]

Doç. Dr. Nuran **Kılavuz** [Erzincan Üniversitesi]

Prof. Dr. İrfan **Haşlak** [Sakarya Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Onur **Metin** [Sakarya Üniversitesi]

Prof. Dr. Özlem **Durgun** [İstanbul Üniversitesi]

Şebnem **Avşar Kurnaz** [World Health Organization-Ankara]

Doç.Dr. Ufuk **Bingöl** [Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar **Suveren** [Sakarya Üniversitesi]

Prof. Dr. Yılmaz **Özkan** [İstanbul Gelişim Üniversitesi]

Bilgi, 25 [1] ▪ ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Güz/Kasım, Cilt, 24 Sayı 2

[2022 Autumn/November, Volume 24, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

B u S a y ı n ı n Y a z a r l a r ı

Muhammet Sait Pınarbaşı ▪ Türkiye’de Milliyetçi Siyasetçilerin Suriyeli Sığınmacılara Bakışlarının Nefret Söylemi Bağlamında İncelenmesi [1-29].

Muttaki Ünlü ▪ Millet Partisi'nin Doğuş Teorileri ve Parti Tipolojileri Bağlamında Değerlendirilmesi [30-56].

Ekrem Erdoğan ve Kemal Gökmen Genç ▪ İş Sağlığı ve Güvenliği Profesyonellerinin Temel Sorunları [57-93].

Ruhal Samanlı ▪ Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Son Hali [94-139].

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye’de Milliyetçi Siyasetçilerin Suriyeli Sığınmacılara Bakışlarının Nefret Söylemi Bağlamında İncelenmesi

Muhammet Sait PINARBAŞI

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 30. 01. 2023

Kabul: 22. 05. 2023

Online Yayın: 31. 05. 2023

Anahtar Kelimeler:

Nefret Söylemi
Suriyeli Sığınmacı
Milliyetçi Siyasetçiler

Kaynak Gösterimi

Pınarbaşı, M. Sait. (2023). Türkiye’de Milliyetçi Siyasetçilerin Suriyeli Sığınmacılara Bakışlarının Nefret Söylemi Bağlamında İncelenmesi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25 (1), 1-29. doi.org/10.54838/bilgi_sosyal.1244634

Özet

Türkiye ve dünyada nefret söylemi çalışmaları incelendiğinde, çoğunlukla sosyal medya üzerinden yapılan çalışmalarla toplumdaki nefret söyleminin ölçüldüğü, siyasi parti liderleri özelinde, siyasal iletişimde nefret söylemi çalışmalarının sayıca çok az olduğu söylenebilir. Bu çalışma, Türkiye’de resmi rakamlara göre sayıları 3,5 milyon civarında olan geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere ilişkin Türkiye’deki milliyetçi siyasi parti liderlerinin nefret söylemini kullanıp kullanmadığını ortaya çıkarma amacındadır. 2011 yılından itibaren Suriyelilerin Türkiye’ye göçü ile birçok şehirde demografik yapının bozulduğu ve çok çeşitli toplumsal sorunların ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak nefret söyleminin, toplumda daha derin yaralara yol açılmasına sebep olabilecek olan “nefret suçlarını” ortaya çıkarma potansiyeli bulunmaktadır. Bu bağlamda önem arz eden çalışmada, Devlet Bahçeli, Meral Akşener ve Ümit Özdağ’ın çeşitli açıklamaları doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bu incelemelerin sonucunda, Milliyetçi Hareket Partisi lideri Bahçeli’nin, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler ile ilgili söylemlerinde önyargılı aktarımlar ve ayrımcılık yaratıcı unsurlar bulunmamakla beraber geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere dostane şekilde yaklaştığı; İyi Parti lideri Akşener’in de ayrımcılık, ötekileştirme veya önyargılı söylemlerden uzak durduğu gözükmektedir. Buna karşın, Zafer Partisi lideri Özdağ’ın, toplumda meydana gelen neredeyse bütün olumsuzlukları geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler ile ilişkilendirdiği ve yine neredeyse her zaman ayrıştırmacı ve ötekileştirici söylemler kullandığı görülmektedir. Zafer Partisi’nin kuruluşundan sonra söylemleri keskinleşmiş olup, önyargılı aktarımlara da çokça başvurmaktadır. Bu durum da Özdağ’ın söylemlerinin nefret içerikli oluşu sonucunu beraberinde getirmektedir.

1 Sorumlu Yazar: Doktora Öğrencisi., Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Esentepe Kampüsü, Serdivan-Sakarya ✉ saitpinarbası@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5638-3122

RESEARCH ARTICLE

An Investigation of Nationalist Politicians' Views on Syrian Refugees in Turkey in the Context of Hate Speech Muhammed Sait PINARBAŞI ¹

ARTICLE INFO

Submitted: 30. 01. 2023**Accepted:** 22. 05. 2023**Published Online:**

31. 05. 2023

Keywords: Hate Speech
Nationalist Politicians'
Syrian Refugees**To cite this article**Pınarbaşı, M.Sait.
(2022). An Investigation
of Nationalist Politicians'
Views on Syrian Refu-
gees in Turkey in the
Context of Hate Speech.
Bilgi Sosyal Bilimler
Dergisi, 25 (1), 1-29.
doi.org/10.54838/bilgi
sosyal.1244634**Abstract**

When hate speech studies in Turkey and in the world are examined, it can be said that hate speech in the society is measured mostly with studies conducted on social media, and there are very few studies on hate speech in political communication, especially for political party leaders. This study aims to reveal whether nationalist political parties in Turkey use hate speech regarding Syrians under temporary protection, whose number is around 3.5 million according to official figures. It can be said that with the migration of Syrians to Turkey since 2011, the demographic structure has deteriorated in many cities and various social problems have arisen. However, hate speech has the potential to reveal "hate crimes" that can cause deeper wounds in society. In this study, which is important in this context, the statements of Devlet Bahçeli, Meral Akşener and Ümit Özdağ were examined with the method of document analysis. As a result of these examinations, although there are no prejudiced statements and discriminatory elements in the discourses of the Nationalist Movement Party leader Bahçeli regarding the Syrians under temporary protection, he approached the Syrians under temporary protection in a friendly way; It seems that the leader of the Good Party, Akşener, also stays away from discrimination, marginalization or prejudiced rhetoric. On the other hand, it is seen that the leader of the Victory Party, Özdağ, associates almost all the negativities that occur in the society with the Syrians under temporary protection and almost always uses discriminatory and marginalizing discourses.

1 Corresponding Author: PhD student., Sakarya University, Esentepe Campus, Institute of Social Sciences, Serdivan-Sakarya ✉ saitpinarbas@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5638-3122

Giriş

Siyasal iletişimde nefret söylemi dünyada sıkça kullanılmaktadır. Bu söylem türü etnik, ideolojik, kültürel ve dini çeşitliliklerin bulunduğu toplumlarda siyasetin bir aracı haline gelmiştir. Bahsi geçen durumun ciddiyetine karşın, Türk siyasetini merkezine alan siyasal iletişimde nefret söylemi çalışmaları sayıca çok azdır¹. Toplumlarda en iyi ihtimalle nefretin artmasını, en kötü ihtimalle de nefret suçlarını ortaya çıkarabilecek bu tarz söylemlerin yaygınlaşması giderek siyasetin uzlaşmacı bir yapıdan uzaklaşarak çatışmacı bir niteliğe bürünmesine de neden olmaktadır.

“Söylem” kavramı son yıllarda akademik çevrelerin gözde kavramlarından birisidir. Söyleme ilişkin pek çok farklı kavramsallaştırma bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu’na göre söyleyiş (TDK, 2023) gibi anlamlara gelen kavram Batı’da; bakış açısı, öğreti, anlatma biçimi, etkili konuşma sanatı gibi geniş anlamlarda² kullanılmaktadır (Kocaman, 2009: 5). Van Dijk (1997: 13-15) söylemi; dilbilimsel anlam, şekil ve eylemden oluşan ve kendi içerisinde bir karmaşanın bulunduğu bir birim olarak tanımlamaktadır. Buna ek olarak söylemin oluşturulmasının toplumdaki zihinsel denetimi sağladığını belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında Foucault’un söylem kavramına da değinmek gerekir. Çağdaşlarından farklı bir bakış açısı bulunan Foucault söylemi ideolojik, tarihsel ve kültürel açılardan ele almıştır. Söylemi, farklı alanlara ait olabilen ancak her şeye rağmen ortak çalışma kurallarına uyan bir ifadeler birliği şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca söylemin; tarih, bilgi ve özne tarafından yönlendirilmekte olduğunu iddia etmektedir (Revel, 2012: 114). Diğer bir ifade ile oluşturulan söylemlerin bireylerde belli duygusal durumlar yaratmak, bedensel ve bilinçsel olarak farklılaştırma meydana getirmekten daha fazla bir karşılığı vardır (Kırık ve Sönmez, 2015: 96).

¹ Akademik literatürde mevcut “nefret söylemi” çalışmalarının çoğunun, siyasal alandan ziyade toplumsal alan özelinde “sosyal medya” analizlerinden oluştuğu gözükmektedir.

² Bkz. dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/discourse, Erişim Tarihi: 03.01.2023

Bu tanımlardan hareketle söylemin ideolojik bir yönünün olduğu açıkça gözükmektedir. Üretilen bazı söylemlerin direkt olarak öğretim amacı taşıdığı da ifade edilebilir. Yani iletişim, etkileşim ve dil ile bütünleşen söylem Foucault'un bahsettiği gibi bilgi yaratarak iktidarını bu şekilde oluşturmaktadır (Karaman ve Işıklı, 2016: 138). Dolayısıyla dili kullanan kişi veya kurumların seçtikleri anlatım şekilleri kendi söylemlerini oluşturmaktadır. Dil ile oluşturulan söylemler zaman zaman ırkçılık, etnik önyargı, ideoloji gibi olguların da etkisiyle nefret söylemini oluşturmaktadır (Aygül, 2010: 100). Nefret söylemi, nefretin söylem ile aktarılması olarak açıklanabilir. Nefret söylemi hakkında evrensel bir tanım olmamakla beraber 1997 yılında Avrupa Birliği Bakanlar Komitesi'nde "ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, yahudi düşmanlığı veya hoşgörüsüzlüğü ifade eden milliyetçilik ve hoşgörüsüzlüğe bağlı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, haklı gösteren ya da savunan her türlü ifade biçimi..." olarak tanımlanmıştır¹.

Nefret söylemine ilişkin ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde çalışmaların son dönemlerde daha fazla yayımlanmaya başladığı görülmektedir. Özellikle uluslararası literatür açısından Web of Science (WoS) indeksinde tarama yapıldığında tüm yıllar itibarıyla (1990-2022) "hate speech" (nefret söylemi) anahtar kelimesi ile ilgili toplam 2393² çalışmanın yayımlandığı tespit edilmiştir. Yıllar itibarıyla 1990-2013 yılları arasında nefret söylemi konulu çalışmalarının sayılarında önemli bir artış yaşanmadığı; 2013 -2022 yılları arasında ise ciddi bir şekilde artış yaşandığı görülmektedir. Son üç yılda yayımlanan çalışmaların sayıları ifade edilecek olursa; 2020 yılında

¹ Avrupa Birliği Bakanlar Komitesi'nde 30 Ekim 1997 tarihinde alınan, "R (97)20 Sayılı Tavsiye Kararı",

rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505d5b, Erişim Tarihi: 18.12.2022.

² İfade edilen sayı Web Of Science indeksinde 19.01.2023 tarihli tarama sonucunda elde edilen bilgiyi yansıtmaktadır. Tarama yapılan tarihte 2023 yılında da 9 çalışmanın yayımlandığı görülmektedir.

402 (16,7%), 2021 yılında 434 (18,0%) ve 2022 yılında 421 (17,5%) çalışmanın yayımlandığı görülmektedir. Nefret söylemi ile ilgili disiplinlerarası çalışmaların yapıldığı sonucuna ulaşılarak, özellikle siyaset bilimi alanına bakıldığında 151 (6,2%) çalışmanın yayımlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Tüm alanlar açısından yayımlanan çalışmaların oranları incelendiğinde, siyaset bilimi alanında yapılan çalışma oranının görece düşük olduğu dikkat çekmektedir.¹

Bu kapsamda ulusal literatür açısından Türkiye’de siyasi parti özelinde siyasal nefret söylemini ölçen çalışmaların sayıca çok az oluşu, yapılan bu çalışmanın alana katkı sağlayacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, Türk siyasetinde milliyetçi siyasi parti liderlerinin bu tarz söylemlerinin olup olmadığını ve varsa da bunun nedenli yoğun olduğunu ölçme amacı taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’deki en etkin milliyetçi partiler arasında sayılan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve İyi Parti liderleri Devlet Bahçeli ve Meral Akşener’in yanında, neredeyse her platformda geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin geri gönderilmesi gerektiğini dile getiren Zafer Partisi lideri Ümit Özdağ’ın 2016-2023 yılları arasındaki çeşitli açıklamaları, nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi yöntemi ile değerlendirilmektedir. Üç kısım halinde hazırlanan çalışmada ilk olarak nefret söylemine ilişkin bir kavramsal çerçeve çizilmektedir. İkinci kısımda siyasal iletişimde nefret söyleminin nedenleri ve ortaya çıkardığı sorunlara yer verilmektedir. Üçüncü kısımda ise Bahçeli ve Akşener’in başkanlığını yaptığı TBMM grup toplantıları, TBMM’de grubu olmayan Özdağ’ın ise, Zafer Partisi’ni kurmadan önce ve sonra yaptığı TBMM basın açıklamaları ile birlikte Zafer Partisi Kuruluş Manifestosu ve Birinci Olağanüstü Kongresi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar nefret söyleminin toplumda aç

---

¹ WoS indeksinde nefret söylemi kavramına ilişkin çalışma alanlarının dağılımı ifade edilecek olursa ilk sırada hukuk (16,5%) alanı yer almaktadır. Ardından sırası ile İletişim (15%), Bilgisayar Bilimi Yapay Zeka (13,2%), Bilgisayar Bilimi Bilgi Sistemleri (11,6%), Bilgisayar Bilimi Teorisi Yöntemleri (8%), Bilgisayar Bilimi Disiplinler Arası Uygulamalar (7,7%) alanı ve Siyaset Bilimi gelmektedir.

çağı yaraların tekrar sarılamayacak derecede ötekileştirmeye yol açabileceği yetisine sahip olması adına önem arz etmektedir.

1. Nefret Söylemi

İnsanların topluluklar halinde yaşamasıyla beraber varlık gösteren “biz” ve “ötekiler” durumunun iki genel yansıması ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi “bizleşen” gruptaki bireyler arasında bütünlük duygusunun oluşması, diğeri ise ötekileştirilen gruba karşı yabancılaşma, zamanla korku ve son olarak nefretin oluşmasıdır. İlk olarak söylem halinde ortaya çıkan nefretin suça dönüşmesi ise çok ince biri sınırın geçilmesi ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla insanlık tarihine bakıldığında bütün toplumlarda ve toplumların değişik kesimlerinde nefret söylemi ile karşılaşılabilirdiği görülmektedir. Bu durumun oluşmasında toplum kültürünün, tarihinin ve toplumun gelişmişlik düzeyinin etkisinin olduğu ifade edilebilir (Vardal, 2015: 135).

Günümüzde sosyal medya, hukuk ve siyaset bilimi alanında önemli tartışma konularından biri olmasına rağmen nefret söylemi kavramının tanımına ilişkin bir fikir birliği olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla literatürde yer alan bazı tanımlara yer verilmesi kavramının anlamını ortaya koyabilmek için önem taşımaktadır.

Birleşmiş Milletler Sekreteri Antonio Guterres (2019: 2) nefret söylemini; “...bir kişiye veya gruba kim oldukları temelinde atıfta bulunarak onlara saldıran veya aşağılayıcı veya ayrımcı bir dil kullanan her türlü konuşma, yazı veya davranış...” şeklinde tanımlamaktadır. Guterres’e göre, “din, etnik köken, milliyet, ırk, renk, soy, cinsiyet veya diğer kimlik faktörleri” nefret söyleminin oluşumunda temel oluşturmaktadır.

Robert Post, nefret söylemini tanımlamaya yardımcı olacak dört unsura dikkat çekmiştir: “...nefret söylemini neden olacağı zararlar açısından tanımlayabiliriz – şiddet veya ayrımcılık gibi fiziksel olumsal zararlar; ya da nefret söylemini içsel özellikleri, yani kullandığı sözcük türleri üzerinden tanımlayabiliriz veya nefret söylemini haysiyet ilkeleriyle bağlantısı açısından tanımlayabiliriz; ya da nefret söyle-

mini ilettiği fikirler üzerinden tanımlayabiliriz” (Herz ve Molnar 2012: 31).

Bu tanımlardan hareketle, nefret söyleminin temelinde ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve taraf tutma, önyargı gibi olguların yattığı söylenebilir. Grup özellikleri ve kültürel kimlikler bu söylem türünün kullanılmasına sebep olabilir. Buna ek olarak farklı olan gruplara tahammülsüzlük ve milliyetçilik akımlarının yükselmesi durumlarında nefret söylemi etkisini artırmaktadır (Sosyal Değişim Derneği, 2010: 15).

Nefret söyleminin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı kavramların açıklanması gerekmektedir. İlk olarak önyargı kavramı; günlük yaşamda herhangi bir “bilgi ve tecrübeye dayanmayan her türlü ön fikir” önyargıyı oluşturmaktadır. Buna karşın ayrımcılık açısından değerlendirildiğinde iyi bir önyargıdan bahsedilemez. Önyargılı olunan kişi veya gruplara karşı en azından bir mesafe koyulmasına yol açmakta ve bunun davranışa dönüşmesiyle de ayrımcılık söz konusu olmaktadır (Göregenli, 2012: 181). Ayrımcılığın bir çeşidi olarak nitelendirilebilecek olan ırkçılık da, kişinin kendi ırkını başka ırklara karşı üstün konumda bulundurmasıdır. Ayrımcılığa sebep olan unsurların varlığı; etnik kökende farklılıklar bulunsa da, toplumun siyasi olarak bağlı hissetme durumunu ifade eden devlet milliyetçiliği ile ortaklığın ülke ve dilin yanında keskin bir ayırım olan kan bağına da dayandığını ifade eden etnik milliyetçilik (Kırık ve Sönmez, 2015: 99) türlerinde de görülmektedir.

Bu kavramlara ek olarak, erkeği ve kadını bir hiyerarşi içinde tanımlayan cinsiyetçilik, farklılıkların olumlu değerlendirilmesi yerine ayırıştırıcı ve kutuplaştırıcı ifadelerin kullanılması da en iyi durumda hoşgörüsüzlük olarak nitelendirilebilir (Kırık ve Sönmez, 2015: 99). Bu aşamada “ötekileştirme” kavramının nefret söyleminin odak noktasını oluşturduğu söylenebilir.

Yukarıda yer verilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere nefret söylemini; cinsiyetçi, homofobik, inanç mezhep temelli, etnik kökene dayalı ve ırkçı ve son olarak siyasi nefret söylemi olmak üzere beş ana gruba ayırmak mümkündür (Binark ve Çomu, 2011). Kısaca de

ğınmek gerekirse, cinsiyetçi nefret söylemi, cinsiyetçi ifadeler kullanılarak temelde kadınların ötekileştirildiği söylem türüdür. Bu söylem türüne ataerkil toplum yapısına sahip olan ülkelerde daha sık rastlanılmaktadır Bununla birlikte demokrasinin gelişimiyle paralel olarak bu tarz söylemlerin zamanla terk edildiğini de belirtmek gerekir. Birçok toplumda heteroseksüellik “normal” kabul edilmektedir. Heteroseksüelliğin dışındaki cinsel kimliklere yönelik olan nefret söylemi, homofobik nefret söylemi olarak adlandırılabilir. LGBT+ adı altında birleşen; lezbiyen, gay, biseksüel, transseksüel, travesti gibi kimliklere karşı yapılan ayrımcılık ve ötekileştirme içeren nefret söylemi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Günümüzde neredeyse bütün toplumlarda, bu cinsel tercihler, aşağılık derecesinde kötü bir üne sahip olduğu için, bu kimliklerin yoğun şekilde nefret söylemine maruz kaldığı söylenebilir (Vardal, 2015: 143).

İnanç ve mezhep temelli nefret söylemine de dünyanın birçok yerinde rastlanılmaktadır. İnanç temelli nefret söyleminin içeriğinin büyük kısmını genelde İslam karşıtlığı oluşturmaktadır. Bu da İslamofobi olarak kavramsallaştırılmıştır. Nefret söylemi İslam özelinde değerlendirildiğinde toplumun çoğunluğunun Müslüman olmadığı ülkelerde İslamofobi’ye denk gelmemek neredeyse mümkün değildir. Buna ek olarak mezhep temelli nefret söylemine de dini yaşantının daha belirgin olduğu Ortadoğu toplumlarında sık sık rastlanılmaktadır. Hatta söylemin ötesinde, büyük çaplı silahlı çatışmaların da olduğu açıkça gözükmemektedir.

Etnik kökene dayalı ve ırkçı nefret söylemi, dünyanın çeşitli yerlerinde sıklıkla rastlanılan nefret söylemidir. Farklı etnik kökenlere sahip insan grupları ırkçılıkla da beslenilerek düşman olarak görülmekte ve bu gruplar bir kaygı unsuru olarak nitelendirilmektedir. Bu söylemlerin kaynakları çoğunlukla aşırı milliyetçi duygular ve bunların tarihi olaylarla beslenmesi ile oluşmaktadır (Vardal, 2015: 146). Dönemin ABD Başkanı Donald Trump’ın genel olarak mülteciler, özel olarak da Meksikalılar hakkında yaptığı açıklamalar bu kapsamda değerlendirilebilir. Buna ek olarak Avrupa’da birçok ülkede, Suriye krizinin doğal sonucu olan mülteci sorunu sonrasında, yine etnik kö-

kene dayalı nefret söylemi bağlamında değerlendirilebilecek bir refleks geliştiği söylenebilir.

Son olarak siyasal nefret söylemi, siyasal bir düşüncenin veya ideolojinin kendisini veya takipçilerini hedefine alan nefret söylemi türü olarak açıklanabilir. Siyasal partilerin yanında bazen de görece daha küçük olan gruplar hedef alınabilmektedir (Binark ve Çomu, 2011; Yazıcı, 2016: 118). Siyasal nefret söylemi zaman zaman bünyesinde diğer nefret söylemi tiplerini de içerebilir. Buradaki asıl noktanın, bu nefret tipinin siyasal alanı etkileme amacı gütmesi olduğu söylenebilir.

2. Siyasal İletişimde Nefret Söylemi: Nedenler ve Çıkmazlar

Pozitivist-ampirik¹ bakış açısının revaçta olduğu dönemlerde siyasal iletişim kavramının, yalnızca seçim sürecindeki iletişim ve oy verme faaliyetlerine indirgenmiş olduğu söylenebilir. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla ilişkili olarak; siyasetin, yaşamın bütün alanlarında etkisini gösterdiği günümüzde, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve sosyal medya gibi yeni bir iletişim ağının oluşması neticesinde siyasal iletişim tanımının da farklılaştığı gözükmektedir. Son dönemlerde yapılan tanımlara bakıldığında siyasal iletişimin alanının daha da genişlediği gözükmektedir. Aziz (2017: 3) siyasal iletişimi; kapsadığı alanın genişliğine, dolayısıyla tanımlamanın zorluğuna değinerek “belli ideolojik amaçlarını, toplumda belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere siyasal aktörler tarafından çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılması ile yapılan iletişim” şeklinde tanımlamıştır.

Norris (2015: 342) ise; siyasal iletişimin, politikacılar, haber medyası ve halk arasında bilginin interaktif bir şekilde aktarılmasına ilişkin bir süreç olduğundan bahsetmektedir. Bu süreçte yönetici kurumlardan vatandaşlara aşağı yönlü, politik aktörler arasında yatay, bununla beraber kamuoyundan yetkili makamlara da yukarı doğru bir iletişim

¹ Detaylı bilgi için; (Aydn, 1996: 103-104; Erdoğan ve diğerleri, 2005)

Muhammet Sait PINARBAŞI

durumu söz konusudur. Kentel (1991: 40) de siyasal iletişimi; siyasi arenadaki kişilerin birbirlerini anlama ve kendilerini anlatma biçimi şeklinde tanımlamıştır. Görüldüğü üzere siyasal iletişim kavramı birçok düşünür tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak siyasal iletişimi incelerken pozitivist anlayıştaki gibi yalnızca seçim sürecindeki iletişimi değil, siyaset ile ilişkili olan bütün iletişim faaliyetlerini ele almanın daha doğru olacağı söylenebilir.

Nefret söyleminin siyasal iletişimde yer alması durumunun, siyasetin vazgeçilmez bir unsuru haline geldiği söylenebilir. Nefret söylemi toplumsal yapıdan kaynaklanıyor gözükse de çoğu zaman ekonomipolitik sebepleri bulunmaktadır. Siyasal iletişimde nefret söyleminin, varlıkların paylaşımında da önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. 20 yılı aşkın süredir Orta Doğu’da yaşanan kargaşa ve bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da savaştan kaçan insanların başka ülkelere “sığınmacı” ötekileştirmesiyle başvurması veya hukuksuz yollar ile girmeye çalışması, başvuru yapılan ülkelerde nefret söyleminin artmasına sebep olmaktadır. Devletlerin ahlaki sorumluluklarının bulunmamasını göz ardı etmeksizin, Avrupalı devletlerin sığınmacıları ülkelerine almak yerine yolculuk sırasında ölmelerine razı geldikleri dünya kamuoyu tarafından gözlemlenmiştir. Bunun başlıca sebebi, ekonomik getirilerin paylaşılması olarak gösterilebilir. Zaten mülteci olarak kabul edilen kişilerin çoğunluğunun varlıklı olmaları ya da iş gücündeki boşlukları doldurmak amaçlı teknik elemanlar arasından tercih edilmesi bu tezi kanıtlar niteliktedir. Siyasal iletişimde bu amaç uğruna yapılan her türlü ötekileştirme, ayrımcılık, aşağılama, milliyetçilik, ırkçılık vb. nefret söylemi kapsamında değerlendirilebilir.

Sürekli ve yoğun olarak nefret söylemine maruz kalan toplumlarda ayrımcılık ve ötekileşmenin perçinlendiği gözükmektedir. Dolayısıyla böyle toplumlarda herhangi bir iktidar boşluğunda iç savaşa kadar gidebilecek derin yaralar açılabilir. Bunun bazı örnekleri “Arap Baharı” olarak adlandırılan iç savaş zincirinde görülmektedir. Türkiye’deki “Gezi Olayları” da ötekileştirmenin bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Buna ek olarak Fukuyama’nın toplumların sosyo-kültürel yapılarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini araştırdığı “Güven” isimli eserinde bahsettiği sosyal sermaye unsuru olarak sayılan “güven”in, ekonomik kalkınmadaki etkileri hatırı sayılır derecede fazla olduğu gözükmektedir. Burada tam olarak toplumsallık duygusu ve aynı toplumda yaşayan insanların birbirlerine duydukları karşılıklı güven esas alınmaktadır. Nefret söyleminin de toplumlarda ayrışma ve ötekileşmeye sebep olduğu, dolayısıyla toplumsallık duygusunu zedelediği göz önünde bulundurulduğunda, bu durumun, ekonomik gelişmede açısından da olumsuz bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Fukuyama, 2005).

Siyasal iletişimde nefret söyleminin toplumda birçok olumsuz sonuç doğurmasına rağmen etkin bir şekilde kullanılmasının sebeplerinden birisi olarak da iktidarda bulunan siyasi elitlerin alanlarını koruma veya genişletme amacı gösterilebilir. Buna karşın muhalefet partilerinin de aynı şekilde bu söylemden yararlanması yine mevcut oy potansiyellerini koruma veya artırma amacının taşınmasından kaynaklanmaktadır.

3. Türkiye’deki Milliyetçi Siyasi Parti Liderlerinin Türkiye’ye Göç Eden Suriyelilerle İlgili Söylemlerinin Nefret Söylemi Bağlamında İncelenmesi

2010 yılında Tunus’ta başlayan Arap Baharı Devrimleri, 2011 yılında Suriye’ye yansımış, Esed rejimi tarafından şiddet kullanılarak bastırılmaya çalışılmıştır. Esed rejiminin göstericilere doğrudan ateşli silahlarla müdahale etmesiyle, Ülke, iç savaşa sürüklenmiştir. Savaşın ilk yıllarında sessiz kalan Batı, süreç içerisinde DAESH’in petrol kuyularını ele geçirmesiyle Suriye’deki etkinliğini artırmıştır. Batı’nın muhalefet gruplarını desteklemesinin karşısında uzun yıllardır Esed rejimi ile ittifak içinde bulunan Rusya da Suriye hükümetini desteklemiştir. ABD ve Rusya’nın jeostratejik ve jeoekonomik çıkarları sürecin uzamasına sebep olmuş ve mevcut durumdan etkilenen Suriye vatandaşları kurtuluşu, sürecin başından itibaren başka ülkelere göç etmekte bulmuştur.

Devletlerin ahlaki sorumlulukları bulunmamasına rağmen Türkiye bu süreçte “açık kapı politikası” izlemiş ve resmi rakamlara göre Nisan 2011 ile 12 Ocak 2023 tarihleri arasında 3 milyon 522 bin kayıtlı Suriyeliyi¹ kabul etmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2023). Türkiye’ye bireysel ve kitlesel olarak yaşanan göçler sonucunda; Türkiye’deki Suriyelilerin sayısının 2011 yılından itibaren yıllar itibarıyla arttığı görülmektedir. 2012 yılında Türkiye’de bulunan Suriyeli sayısı 14 bin 237 iken, 2013 yılında Halep bölgesinde gerçekleştirilen saldırılar sebebiyle 224 bin 655’e yükselmiştir. 2014 yılının sonunda bu rakam ciddi oranda artış göstermiş ve 1.519.286 Suriyeli, geçici koruma kapsamına alınmıştır (Nalbant ve diğerleri, 2022: 10). Dolayısıyla geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler ile ilişkili olan siyasal alandaki söylemlerin bu tarihten sonra arttığı gözlemlenmektedir.

Gelinen aşamada en büyük geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli yoğunluğu yarım milyon ile İstanbul’da bulunurken, Şanlıurfa, Hatay, Mersin ve Gaziantep 200.000’den fazla, Kilis, Konya, Bursa, İzmir ve Adana ise 100.000’den fazla geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Yüzde olarak değerlendirildiğinde 100.000’i kamplarda, 130.000’i kentte olmak üzere nüfusunun yüzde 95’i geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliden oluşan sınır kasabası Kilis başı çekmektedir. Ev sahipliği durumuna göre oranın en yüksek olduğu iller sırasıyla Hatay yüzde 28, Şanlıurfa yüzde 24, Gaziantep’te ise oran yüzde 19 oranındadır (Belanger ve Saraçoğlu, 2019: 3).

Bu denli çok sayıda Suriyelinin kısa süre içerisinde kabul edilmesi öngörüldüğü gibi Türkiye’de bazı sorunlara sebep olmuştur. Dil, kültür ve yaşam tarzı farklılıkları toplumsal uyumu güçleştirmiş, etnik

---

¹ Türk Hukuk sisteminde sığınmacı kavramı bulunmadığından, 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik”e göre Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle, kitlesel veya bireysel olarak Türkiye’ye gelen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları, hukuki durumları açısından göçmen veya mülteci değil, geçici koruma statüsündedirler (Özel, 2020; Nalbant ve diğerleri, 2022: 10)

ve mezhepsel kutuplaşmanın tetiklenebileceği bir zemin oluşmuştur. Ekonomik etkileri açısından bakıldığında, göç ile artan nüfus, beraberinde evlere talebi artırmış ve hem ev fiyatları hem de kira fiyatları artmıştır. Sınır illerinde genel enflasyon artışı oluşmuştur. Hali hazırda işsizlik problemi olan ülkede, Suriyeli kaçak işçilerin çalıştırılmasının, hem firmalar arasında haksız rekabete hem de yerel halkın iş fırsatlarının ellerinden alınmasına sebep olduğu da söylenebilir (Orhan ve Gündoğar, 2015: 16-20).

Çalışmanın bu kısmında Türkiye’deki milliyetçi parti liderlerinden Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Devlet Bahçeli ve İyi Parti lideri Meral Akşener’in başkanlığını yaptığı TBMM grup toplantılarındaki geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere yönelik söylemleri, Zafer Partisi lideri Ümit Özdağ’ın Zafer Partisi’ni kurmadan önce ve sonra yaptığı TBMM basın açıklamaları ile birlikte Zafer Partisi Kuruluş Manifestosu ve Birinci Olağanüstü Kongresi’ne yer verilerek, nefret söylemi bağlamında değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler, hem basılı hem de elektronik belgelerin içeriğini analiz etmek için kullanılan (Bowen, 2009: 27); verilerin toplanması, incelenmesi, sorgulanması ve analiz edilmesi süreçlerini içeren (O’Leary, 2017: 698) nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi ile yapılmaktadır.

3.1. Devlet Bahçeli’nin Söylemleri

MHP lideri Bahçeli’nin, 2016’dan 2023’e kadar yaptığı TBMM grup toplantıları incelenmiştir. Zaman zaman geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin Türkiye’ye çeşitli şekillerde yük olduğunu belirttiği ve bu durumu bir uyarı niteliğinde sunduğu gözükmektedir;

- “Sayıları 2,5 milyona yaklaşan Suriyeli sığınmacıların yarattığı ilave sosyal ve ekonomik maliyet her geçen büyümüş, bu nedenle Türkiye istikrarsızlığın, risk ve belirsizliklerin yönüne sabitlenmiştir” (MHP, 2016a).

Türkiye’nin imkânlarının “kıt” olduğu vurgusunu yapan Bahçeli, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere harcanan paraları da “savurganlık” olarak nitelendirmiştir;

Muhammet Sait PINARBAŞI

- “Yine Sayın Erdoğan ve hükümet üyelerinin açıklamalarından; ülkemizde bulunan Suriyelilere 10 milyar dolar harcandığı anlaşılmaktadır. Türkiye’nin kıt imkânları, milletimizin alın teri savurganca heba edilmektedir” (MHP, 2016b).

Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin sosyal uyum sorunu yaşadığını, bazı il ve ilçelerde çeşitli güvenlik sorunları oluştuğunu ve toplumsal huzurun riske girdiğini belirtmiştir;

- “Suriyelilerin neden olduğu sosyal uyumdaki açmazlar, sınır il ve ilçelerimizdeki asayişsizlik ve ahlaki problemler toplumsal huzurumuzu tehdit etmektedir” (MHP, 2016c).

Bununla birlikte meselenin siyasi yönüne de vurgu yapan Bahçeli, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin Türk vatandaşlığına alınması konusunu, oy kaygısı ile yapılan “sorumusuzca” bir davranış olarak nitelendirmiştir;

- “...Suriyelilerin Türk vatandaşlığına alınmaları konusunu siyasi dürtü ve oy hesabıyla gündeme getirmek bir defa sorumsuzluktur” (MHP, 2016c).

Bahçeli’nin, açıklamalarında gerçek dışı ve önyargılı söylemlerden uzak durduğu ve sayısal açıklamaları resmi verilerden hareketle yaptığı gözükmemektedir. 2013 yılında Türkiye’deki Suriyelilerin sayısının “500 bin” civarında olduğunu (MHP, 2013), yine 2016 yılında bu sayının “2,5 milyona” yaklaştığını belirtmiştir. Bu durum ona göre Türkiye’yi, “istikrarsızlığın, risk ve belirsizliklerin yörüngesine” sokmuştur (MHP, 2016a). 2022 yılında TBMM grup toplantısında Türkiye’de “5 milyon 500 yüz bin 690 yabancı” bulunduğunu, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin sayısının ise “3 milyon 762 bin 686” olduğundan bahsetmiştir (TBMM, 2022).

Bununla birlikte Bahçeli’nin konuşmalarında, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere karşı ayrımcılık yaratan ve ötekileştirici söylemlere neredeyse hiç başvurulmadığı söylenebilir. Aksine çoğunlukla korumacı ve dostane açıklamalarda bulunmuştur. Türk milletinin “cömert, asil ve ahlaklı oluşu” gibi özellikleri olduğunu belirten Bahçeli, neredeyse her fırsatta çaresizlik içinde kalan “muhtaç kişilere” yardım edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. (MHP, 2013;

MHP, 2016c; MHP, 2016d; MHP, 2016e; MHP, 2016f; MHP, 2022b; TBMM, 2022).

Bununla birlikte geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin geri gönderilmesi hususunda “gönüllülüğü” bir gereklilik olarak sunması, zorla geri göndermeye de karşı olduğunu göstermektedir;

- “Türkiye’ye sığınan Afgan ve Suriyeli sığınmacıların, kendi ülkelerinde güvenli, huzurlu ve istikrarlı bir ortamın inşasından hemen sonra geri dönüşlerinin gönüllü şekilde ikmal ve idamesi milli bir zarurettir” (MHP, 2022a).

3.2. Meral Akşener’in Söylemleri

2001 yılından itibaren MHP’de çeşitli görevler üstlenen Meral Akşener, 2015 yılı sonrasında parti içinde eleştirel tutumları ile tepki toplamış, 08.09.2016 tarihinde oy birliği ile ihraç edilmiştir. MHP’den ayrıldıktan sonra, yine MHP’den ayrılan başka milletvekili ve üyeler ile birlikte 25 Ekim 2017 tarihinde İyi Parti’yi kurmuştur. Akşener’in, İyi Parti’nin kuruluşundan itibaren yaptığı TBMM grup toplantıları incelenmiştir. Bu incelemeler doğrultusunda Akşener’in temel kaygısının, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin Türk vatandaşlığı alması olduğu söylenebilir (TBMM, 2018b).

Akşener, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere ilişkin “kardeşlerimiz” kelimesini kullansa da Suriyelileri geri göndermenin gerekli olduğundan bahsetmektedir;

- “Bu işin 10 yıl içinde ne tür sosyal patlamalara yol açacağını aklı başında herkes öngörebiliyor. Öyle ya da böyle bu kardeşlerimizi aldık, misafir ettik, ağırladık. Helali hoş olsun ama artık evlerine uğurlama vakti gelmiştir” (TBMM, 2018a).

Akşener’in, Suriyelilere “vatandaşlık verilmemesi” gerektiğini sürekli olarak tekrarladığı gözükmektedir. Ona göre böylesi bir durumda, yeni göçlerin de önü kesilecektir;

- "Suriyeli mültecilere Türk vatandaşlığı verilmeyeceğini açıklayın. Kaç sene kalırlarsa kalsınlar, Türk vatandaşı olamayacaklarını kesin bir dille açıklayın. Bu, bir bölümünün geri

dönmesini sağlayacağı gibi vatandaşlık hayaliyle sınırimıza dayanan yeni göçlerin de önünü kesecektir” (TBMM, 2018d).

- “Bir an önce Suriyelileri evlerine geri göndermeyi konuşun. 4 milyon sığınmacıyı ne zaman geri alacaklarını konuşun. Buna çözüm bulmadan da gelmeyin. Sakın ola karşımıza, Suriyelilere vatandaşlık verelim diye çıkmayın. Vatandaşlık vermeyi aklınızdan bile geçirmeyin” (TBMM, 2019d).

Zaman zaman geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin Türkiye’ye ekonomik açıdan yük olduğunu belirten Akşener, bu durumun Türk halkını olumsuz etkilediğinden bahsetmektedir. Bu yükün asıl olarak “Milletin sırtına” yüklendiğini ve Türk halkının “paylaşmaktan artık bıktığını” iddia etmektedir;

- “İktidara soruyorum; milyonlarca Suriyeli göçmenin 33 milyar dolar yani 200 milyarlık yükünü milletimizin sırtına yüklemeye hakkınız var mıydı?” (TBMM, 2018c).
- “Türkiye, batının da ortak olduğu Suriye meselesinden kaynaklanan sığınmacı yükünü elbette taşımak zorunda değil. Bu nedenle sınırlarını açmak Türkiye'nin en doğal hakkıdır” (TBMM, 2020c).
- “...Güç bela kazandığı ekmeğini ülkeye kontrolsüzce sokulan milyonlarca sığınmacıyla paylaşmaktan artık bıktı” (İYİPARTİ, 2022).

Akşener, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler hakkında bu gibi olumsuz gözükten açıklamalar yapsa da, söylemlerinde ayrımcılığı körükleyen, ötekileştirici ve önyargılı aktarımlar gibi nefret söylemini oluşturabilecek unsurlardan kaçındığı gözükmektedir.

3.3. Ümit Özdağ’ın Söylemleri

2006 yılında MHP genel başkanlığına aday olan ve kongreden iki gün önce ihraç edilen Özdağ, 2010 yılında mahkeme kararıyla tekrar MHP üyesi olmuştur. Bunun devamında 2016 tarihinde yeniden ihraç edilmiş, 2017 yılında İyi Parti’ye geçmiş ve Mart 2021’de İyi Parti’den istifa etmiştir. 26 Ağustos 2021 tarihinde Zafer Partisi’ni kuran Özdağ, MHP üyeliğinden Zafer Partisi’ne kadar olan süreçte geçici

koruma kapsamında bulunan Suriyeliler konusunu sürekli dile getirmesi açısından tutarlı bir duruş sergilemektedir. Ancak Zafer Partisi’ni kurduktan sonra daha keskin söylemleri olduğu söylenebilir. Bundan dolayı Özdağ’ın söylemleri birinci (Zafer Partisi’ne kadar olan süreç) ve ikinci dönem (Zafer Partisi kurulduktan sonra) olarak incelenmektedir.

Zafer Partisi kurulana kadar ki dönemde Özdağ, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin Türkiye’ye politik ve ekonomik açıdan yük olduğundan bahsetmektedir (TBMM, 2016a). Bunun yanında ona göre, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler Türk vatandaşlarının iş bulmalarının önünde bir engel konumundadır;

- “Türkiye’de 7 milyon işsizimiz varken bu insanlar işsizlerimizin elinden işlerini almaya devam ediyorlar. Suriyeli sığınmacılar Türkiye’de kaldığı sürece ekonomik istikrar mümkün olmayacak” (TBMM, 2019a).

Özdağ da Akşener gibi geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere vatandaşlık verilmemesi gerektiğinin altını sürekli çizmektedir (TBMM, 2016b; TBMM, 2016c; TBMM, 2020a). Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere vatandaşlık verilmesini, Türkiye için “demografik bir bomba” olarak nitelendirmiştir;

- “Erdoğan’ın Suriyelilere kitlesel vatandaşlık vermesinin modern dünyada eşi yok. Çünkü devletler bunun tahribatını ön görür. Türkiye bu politikayla tehdit altındadır. Suriyelilere vatandaşlık vermek Türkiye’nin bugününe değil aynı zamanda geleceğine yapılmış bir suikast olacaktır. Erdoğan, demografik bir bombayı Türkiye’ye yerleştirmeye çalışmaktadır. Erdoğan’ın, yabancı oylarla rejim değişikliği yapmak istediği anlaşılıyor” (TBMM, 2016c).

Suriye’den gelen göç dalgasının emperyalizme hizmet ettiğini belirten Özdağ, kuzey Suriye’de boşalan bölgelere PKK’nın doldurulduğunu iddia etmektedir;

- “Kim 'Suriyeliler vatanlarına dönmesin, vatandaşlık verelim' diyorsa, emperyalizmin Suriye’nin kuzeyinde Kürdistan kurma projesinin yerli iş birlikçisidir” (TBMM, 2020b).

Buna ek olarak Özdağ, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin sayısının artmasıyla Türkiye'nin birçok şehrinde Türk kimliğinin kaybedileceğinden bahsetmektedir;

- Kilis'in geleceğinin tamamen Suriyelilere terk edildiğini görüyoruz. Daha bugünden Türkler, Kilis'te azınlık durumundadır. Böyle giderse 2040 yılında Kilis'te Türklerin oranı yüzde 20'lere inerse kimse şaşırmasın. Ankara, İstanbul, İzmir'in bazı semtleri Şam'dan farksız hale gelmiştir" (TBMM, 2019c).

Özdağ'ın, Zafer Partisi'ni kurmadan önceki konuşmaları, Suriyeli sığınmacılara yönelik ayrımcılık içerse de önyargılı aktarımlardan kaçındığı söylenebilir. Bu durum da, Suriyeli sığınmacılar konusunda diğer milliyetçi parti liderlerinden daha sert bir üsluba sahip olduğunu gösterse de, nefret söylemi olarak nitelendirmek için yeterli gözükmemektedir. Ancak Zafer Partisi Kuruluş Manifestosu metni, Birinci Olağanüstü Kongre konuşması ve ikinci dönem¹ TBMM basın açıklamalarında Özdağ'ın dilinin sertleştiği, ayrımcılık düzeyinin arttığı ve önyargılı aktarımlarda bulunduğu gözükmemektedir.

İkinci dönemde Özdağ, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelileri, söylemlerinin birçok yerinde "kaçaklar" ile aynı özne grubunda kullanmaktadır. Zafer Partisi resmi web sitesinin ana sayfasında da bulunan "Sığınmacılar² ve kaçaklar" söylemi ile ayrımcılık yapılan grubun daha keskin şekilde ötekileştirilmesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte bahsi geçen grubu itibarsızlaştırma amacının da güdüldüğü söylenebilir (zaferpartisi.org.tr; TBMM, 2021b; Zafer Partisi, 2022).

---

¹ Zafer Partisi kurulduktan sonraki dönem, bu çalışmada, "ikinci dönem" olarak adlandırılmıştır.

² Alanyazın incelendiğinde farklı statülere işaret eden sığınmacı, mülteci ve geçici koruma kavramlarının aynı anlamlarda kullanıldığı ve bu kavram kargaşasının liderlerin söylemlerine de yansdığı görülmektedir. Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler, çalışma kapsamında yer verilen liderlerin söylemlerinde sığınmacı olarak nitelendirildikleri için aynen ifadeye yer verilmiştir.

Özdağ, 2 Aralık 2021 tarihinde Meclis’te düzenlediği basın toplantısında “en az 900 bin Suriyeliye vatandaşlık verilmiş” olduğunu belirtmiştir (TBMM, 2021d). Bu durumu, “Türk milletinin seçme ve seçilme özgürlüğünün” ve “seçim güvenliğinin” ortadan kalkması olarak nitelendirmiş olmakla birlikte, Türk halkının egemenlik hakkının da elinden alındığını iddia etmektedir (TBMM, 2021c; TBMM, 2021d).

24 Kasım 2021 tarihli basın açıklamasında, Türk halkının 10 yıllık süre zarfında 9 milyon Suriyeliyi “beslediğini” ve bunun 90,8 milyar dolarlık bir maliyet oluşturduğunu (TBMM, 2021c), Zafer Partisi Birinci Olağan Üstü Kongresi’nde ise son 12 yılda 13 milyon “sığınmacı ve kaçığın” Türkiye’ye geldiğini iddia etmiştir. “Sığınmacı ve kaçakların” Türkiye’den gönderilmeden ekonomik krizin aşılacağına belirtmiş, gönderilmeleri durumunda enflasyonun yüzde 15-20 arasında düşeceğini ve Türkiye’nin yılda 9 milyar dolar ödemekten kurtulacağını iddia etmiştir. Bunun yanında şimdiye kadar ki süreçte Suriyelilere “144 milyar dolar” harcandığını dile getirmiştir. Ona göre, Sığınmacı krizi ekonomik krizi ağırlaştırarak Türkiye’yi “iç savaş ve parçalanma” tehdidiyle karşı karşıya getirmektedir (Zafer Partisi, 2022).

Özdağ’a göre emperyalizm, Türkiye’den güney ve doğu Anadolu’nun koparılması için stratejik bir göç mühendisliği ile Türkiye’ye bilinçli şekilde milyonlarca sığınmacı ve kaçak sokarak iç çatışmayı beslemektedir. Bu süreçte İŞİD’in Türkiye’de kök saldıığını, “cephanelikler ve eğitim merkezleri” oluşturduğunu ve Türk gençlerinin beyinlerini yıkadıklarını iddia etmiştir (Zafer Partisi, 2021).

Özdağ, Türk halkı ile geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler arasında çeşitli kıyaslamalar yapmaktadır. Ona göre Suriyeliler, Taliban mensupları ve İŞİD sempatanları üniversitelerde Türk halkının haklarını gasp ederek okumaktadır. Bunun yanında Türk öğrencilerin 1000 TL geri ödemeli burs alırken, Suriyeli öğrencilerin geri ödemesiz 4500 TL burs aldığını iddia etmektedir. Buna ek olarak Suriyelilerin sınava girmeden üniversiteye girdiklerini, sokaklarda ve okul

larda “Suriyeli çetelerin ve mafyaların” Türkleri taciz ettiklerini ve “uyuşturucu” sattığını iddia etmektedir (Zafer Partisi, 2021).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Suriye iç savaşı ve Türkiye'nin son yıllarda açık kapı politikası nedeniyle artan geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere karşı milliyetçi siyasi parti liderlerinin 2016-2023 yılları arasındaki söylemlerinin nefret söylemi içerip içermediğini belirleme amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, MHP lideri Devlet Bahçeli ve İyi Parti lideri Meral Akşener'in TBMM grup toplantıları, buna ek olarak Ağustos 2021'de kurulan Zafer Partisi lideri Ümit Özdağ'ın ise TBMM basın açıklamaları ile Zafer Partisi Birinci Olağanüstü Kongre'si ve Kuruluş Manifestosu incelenmiştir.

Doküman analizi yöntemiyle yapılan incelemeler sonucunda, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere karşı nefret söylemine en uzak duran milliyetçi siyasi parti lideri, Devlet Bahçeli olarak görülmektedir. Bahçeli'nin bu bağlamda söylemlerinin son derece tutarlı olduğunu da belirtmek gerekir. Bir söylemin nefret içerikli olup olmaması, hedef grubun aleyhinde önyargılı bilgi aktarımı, ayrımcılık ve ötekileştirme içermesiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Bahçeli'nin, zaman zaman geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler ile ilgili eleştiriler sunmasına ve Türk toplumuna çeşitli alanlarda yük olduğunu belirtmesine rağmen, bu söylemin, bir uyarı niteliğinde siyasi iktidar eleştirisi olduğu görülmektedir. Bu eleştirilerinde ve diğer söylemlerinde, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere karşı, ayrımcılığı körükleyen, ötekileştirici ve önyargılı aktarımlardan uzak durmuş, aksine korumacı ve dostane bir duruş sergilemiştir. Akşener, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere ilişkin zaman zaman “kardeşlerim” şeklinde hitap etmesine rağmen söylemlerinde, Bahçeli gibi kucaklayıcı ve birleştirici bir yapıda olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte gerçek dışı, önyargılı aktarımlardan uzak durduğu, ayrımcılık yaratan ve ötekileştirici söylemlerden de kaçındığı söylenebilir.

Özdağ’ın söylemleri ise, Zafer Partisi kurulmadan önce ve sonra olmak üzere iki dönemde incelenmiştir. Birinci dönemde Özdağ’ın söylemleri ayrımcılık içeren ve ötekileştirici bir yapıda olsa da önyargılı aktarımlara rastlanılmadığı söylenebilir. Siyasi kariyerinde sırasıyla MHP, İyi Parti ve Zafer Partisi’nde bulunan Özdağ’ın, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere ilişkin konuşmalarında bir tutarlılık olduğunu söylemek gerekir. Ancak Zafer Partisi kurulduktan sonra Özdağ’ın ayrımcılık içeren ötekileştirici söylemleri keskinleşmektedir. Bunun yanında, bu süreçte, önyargılı aktarımlara da başvurduğu açıkça gözükmektedir. Öyle ki, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler toplumdaki neredeyse tüm sorunların sebebi olarak ilan edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı Özdağ’ın söylemlerinin nefret içerikli olduğu söylenebilir.

2023 Ocak itibarıyla resmi rakamlara göre kayıtlı 3 milyon 522 bin geçici koruma kapsamında Suriyeli bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye’ye kaçak yollarla girmiş hem Suriyeli hem de farklı milliyetlere sahip milyonlarca yabancıнын varlığı kabul edilmektedir. Türkiye’nin demografik yapısını önemli ölçüde etkileyen bu durumun bazı şehirler için olumsuz sosyal ve ekonomik sonuçları olduğu söylenebilir. Burada ifade edilmesi istenen en önemli husus ise bu durum karşısında nefret söyleminden kaçınmak gerektiğidir. Nitekim nefret söylemini önemli kılan ana unsur, toplumda nefret suçlarına sebep olma ve dolayısıyla geri dönülemez sorunların ortaya çıkma ihtimalini barındırmasıdır.

Dolayısıyla siyasal iletişimde nefret söylemi çalışmalarının sayıca artması farkındalık oluşması ve siyasal kültüre olumlu katkı sunması açısından önemlidir. Bu alanda çalışma yapmayı düşünen araştırmacılar için, çalışmanın niteliğine göre doküman analizi, nitel veri analizi veya eleştirel söylem analizi gibi metotların kullanıldığı karşılaştırmalı çalışmalar önerilmektedir.

Kaynakça

- Aydın, Mustafa (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51(01), 72-114, doi:10.1501/SBFder_0000001917.
- Aygül, Eser (2010), Facebook'ta Nefret Söyleminin Üretilmesi ve Dolaşıma Sokulması, [(eds) T. Çomu (2010), Yeni Medyada Nefret Söylemi, İstanbul: Kalkedon] içinde, 95-140.
- Arslan, Esra ve Mahmut Halil Can (2009), Siyasal İletişimin Cenk Alanı, Seçimler: AKP'nin 2007 Seçim Kampanyası'nın Analizi, [(eds) A. Özkan (2009), Siyasetin İletişimi, İstanbul: Tasmam Yayınları] içinde, 85-101.
- Aziz, Aysel. (2017), Siyasal İletişim, Ankara: Nobel.
- Belanger, Daniele ve Cenk Saraçoğlu (2019), Syrian Refugees and Turkey: Whose "Crisis", Oxford Handbook of Migration Crises.
- Binark, Mutlu ve Tuğrul Çomu (2011, 06 Ağustos). Nefret Söyleminin Nefret Suçuna Evrilmesi. Bianet (Erişim Tarihi: 20.01.2023). <http://bianet.org/bianet/biamag/131930-nefret-soylemininefret-sucuna-evrilmesi>
- Bowen, G. A. (2009) Document Analysis as a Qualitative Research Method, Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40, Doi: 10.3316/QRJ0902027.
- Erdoğan, İrfan, Esra İlkay Keloğlu-İşler ve Nazife Nurgül Durmuş-Senyapar (2005). Kitle İletişiminde Pozitivist Ampirik Geleniğin Kuruluşu: Lazarsfeld ve Yönetimsel Araştırmalar. Gazi Üniversitesi İletişim. 20(2), 1-48.
- Fukuyama, Francis (2005), Güven/Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması Çeviri: Ahmet Buğdaycı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). Kitleli Akımlar. 19.10.2022 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/kitleli-akinlar> adresinden alındı.
- Göregenli, Melek (2012), Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık, [(eds) K. Çayır ve M. Ayan-Ceyhan, Ayrımcılık:

Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi] içinde, 175-187.

Guterres, A. (2019). United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. 27.12.2022 tarihinde <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf> adresinden alındı.

Herz, Michael and Peter Molnar (2012), The Content and Context of Hate Speech: Rethinking Regulation and Responses New York: Cambridge University.

İYİPARTİ (2022). Türk Milleti Yeri geldiğinde; ‘Kahrolsun Düzen’ Diyebilen Hürriyetine Aşık, Büyük Bir Milledir. 05.01.2023 tarihinde <https://iyiparti.org.tr/turk-milleti-yeri-geldiginde-kahrolsun-duzen-diye-bilen-hurriyetine-asik-buyuk-bir-milledir> adresinden alındı.

Kentel, Ferhat (1991). Demokrasi Kamuoyu ve Siyasal İletişime Dair. Birikim, 30, 39-44.

Kap, Derya. (2014), Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatan daşları, Akademik Perspektif, 2, 30-35.

Kırık, A. Murat ve Gülözar Sönmez (2015). Seçim Kampanyalarında Nefret Söylemi: 2014 Yerel Seçim Kampanyalarında Parti Liderlerinin Açık Hava Konuşmaları. The Journal of Academic Social Science Studies, 38 (2), 91-108.

Kocaman, Ahmet (2009), Dilbilim Söylemi, [(eds) A. Kocaman (2009), Söylem Üzerine, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim] içinde, 1-11.

Karaman, Hasan ve Şevki Işıklı (2016). Twitter’daki Dini ve Etnik Temelli Nefret Söylemlerinin Analizi. AJIT-e: Academic Journal of Information Technology, 7 (25), 137-152, doi: 10.5824/1309-1581.2016.4.008.x

MHP (2013) Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ’nin, TBMM Gup Toplantısında yapmış oldukları konuşma metni. 03.01.2023 tarihinde

Muhammet Sait PINARBAŞI

https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/3067/index.html adresinden alındı.

MHP (2016a) Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 03.01.2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4002/index.html adresinden alındı.

MHP (2016b) Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 03.01.2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4088/index.html adresinden alındı.

MHP (2016c) Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 03.01.2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4106/index.html adresinden alındı.

MHP (2016d) Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 03.01.2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4063/index.html adresinden alındı.

MHP (2016e) Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 03.01.2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4095/index.html adresinden alındı.

MHP (2016f) Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 03.01.2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4022/index.html adresinden alındı.

MHP (2022a) Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 04.01.2023 tarihinde

https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4936/index.html adresinden alındı.

MHP (2022b) Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ’nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 04.01.2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4995/index.html adresinden alındı.

Mutlu, Erol (1998), İletişim Sözlüğü, Ankara: Ark.

Nalbant, Fatma, Bahriye Eseler ve Berfin Göksoy-Sevinçli (2022), Göç Olgusuna İlişkin Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve, [(eds) M. Kartal ve İ. Akbal (2022), Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Göç: Kuramlar, Politikalar, Uygulamalar ve Ekonomik Sonuçlar, Ankara: Nobel] içinde, 1-24.

Norris, Pippa (2015), Political Communications, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 18 (2), 342-349, doi:10.1016/b978-0-08-097086-8.95025-6.

O’Leary, Z. (2017) The Essential Guide to Doing Your Research Project, 3rd Edition, Sage Publishing.

Orhan, Oytun ve Sabiha Senyücel-Gündoğar (2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor no: 195.

Özel, Sibel (2020), Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 17 (2), 709-734.

Purvis, Trevor and Alan Hunt (1993). Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology. The British Journal of Sociology, 44 (3), 473-499.

Revel, Judith (2012), Foucault Sözlüğü Çeviri: Veli Urhan, Ankara: Say Yayınları.

Sosyal Değişim Derneği, (2010) Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek. İstanbul: Sosyal Değişim Derneği Yayınları.

Taşcıoğlu, Raci (2009), Siyasetin Teknikleşmesi Bağlamında Türkiye’de Siyasal Reklamcılık, [(eds) A. Özkan (2009), Siyasetin İletişimi, İstanbul: Tasam Yayınları] içinde, 271-293.

- TBMM (2016a). MHP Genel Başkan Yardımcısı Özdağ'ın Basın Toplantısı. 02.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=79ac9125-28f1-4fba-9a62-ca8df57d3aca> adresinden alındı.
- TBMM (2016b). MHP Gaziantep Milletvekili Özdağ'ın Basın Toplantısı. 02.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=24ec8570-097a-4b4d-924a-3521a9870085> adresinden alındı.
- TBMM (2016c). MHP Gaziantep Milletvekili Özdağ'ın Basın Toplantısı. 02.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=cb30b3a1-9bfb-4115-9dac-a956cc346223> adresinden alındı.
- TBMM (2018a). İyi Parti Grup Toplantısı. 05.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=f6ac52ab-89fd-458b-a300-e6a0a4326e70> adresinden alındı.
- TBMM (2018b). İyi Parti Grup Toplantısı. 05.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=81de770c-01bf-4ae5-bc3a-dac78bd49fdb> adresinden alındı.
- TBMM (2018c). İyi Parti Grup Toplantısı. 05.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=f76522d6-0d86-4d92-957c-b02084d19f02> adresinden alındı.
- TBMM (2018d). İyi Parti Grup Toplantısı. 05.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=a0eb7f79-1c92-4644-ba02-df0d6962ba49> adresinden alındı.
- TBMM (2019a). İyi Parti İstanbul Milletvekili Özdağ: "Türkiye Gereken Kararlılığı Göstererek Pkk/Pyd/Ypg Bölgesinin Oluşmasını Engellemelidir. 02.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=1f37f220-067d-48b1-8d1a-e01d7a0bc2e4> adresinden alındı.
- TBMM (2019b). İyi Parti Genel Başkan Yardımcısı Özdağ'ın Basın Toplantısı. 02.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=e114d941-c52f-4c02-8d5e-4e2b381bb234> adresinden alındı.

- TBMM (2019c). İyi Parti İstanbul Milletvekili Özdağ'ın Basın Toplantısı. 02.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=0f7e672e-7935-4db7-bfc9-d41af46889e8> adresinden alındı.
- TBMM (2019d). İyi Parti Grup Toplantısı. 05.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=927baebe-a85a-4bfd-86b8-41dc25fad831> adresinden alındı.
- TBMM (2020a). İyi Partili Özdağ'ın Basın Toplantısı. 05.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=cf7ca6c7-1fe3-4ae2-9479-b320f33bcefd> adresinden alındı.
- TBMM (2020b). İyi Partili Özdağ'ın Basın Toplantısı. 02.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=cf7ca6c7-1fe3-4ae2-9479-b320f33bcefd> adresinden alındı.
- TBMM (2020c). İYİ PARTİ Grup Toplantısı. 05.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=49a8ccd6-8a1b-4a21-b13c-e91ace027c79> adresinden alındı.
- TBMM (2021a). Bağımsız İstanbul Milletvekili Özdağ'ın Basın Toplantısı. 02.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=b0360d53-3691-4c72-a7d6-a79b1ae0c530> adresinden alındı.
- TBMM (2021b). Zafer Partisi Genel Başkanı Özdağ'ın Basın Toplantısı. 02.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=4aa61153-c890-485b-9966-a03a15ef0101> adresinden alındı.
- TBMM (2021c). Zafer Partisi Genel Başkanı Özdağ'ın Basın Toplantısı. 03.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=a0080552-1ac1-43be-882f-4340aa3dad4d> adresinden alındı.
- TBMM (2021d). Zafer Partisi Genel Başkanı Özdağ'ın Basın Toplantısı. 03.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=0e799fa1-46ee-414e-a490-ec796f383c9e> adresinden alındı.

Muhammet Sait PINARBAŞI

TBMM (2022). MHP TBMM Grup Toplantısı. 04.01.2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=af142657-4841-4472-8926-3295e668033e> adresinden alındı.

Van Dijk, A. Teun (1997). What is Political Discourse Analysis. *Belgian journal of linguistics*, 11 (1), 11-52.

Vardal, Z. Burcu (2015). Nefret Söylemi ve Yeni Medya. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Bahar: 2, 132-156.

Yazıcı, Tülay (2016). Yeni Medyanın Nefret Dili: Suriyeli Mültecilerle İlgili Ekşi Sözlük Örneği. *Global Media Journal TR Edition*, 7 (13), 115-136.

Zafer Partisi (2021). Kuruluş Manifestosu. 03.01.2023 tarihinde <https://zaferpartisi.org.tr/kurulus-manifestosu/> adresinden alındı.

Zafer Partisi (2022). Ümit Özdağ'ın 1. Olağanüstü Kongre Konuşması. 03.01.2023 tarihinde <https://zaferpartisi.org.tr/umit-ozdagin-1-olaganustu-kongre-konusmasi/> adresinden alındı.

Zafer Partisi, <https://zaferpartisi.org.tr>, (Erişim Tarihi: 02.01.2023).

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).

2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).

3. Makalenin tamamının Muhammet Sait PINARBAŞI tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Muhammet Sait PINARBAŞI, as no additional acknowledgement has been made).

Extended Abstract

An Investigation of Nationalist Politicians' Views on Syrian Refugees in Turkey in the Context of Hate Speech

Muhammet Sait PINARBAŞI

Hate speech in political communication is frequently used in the world. This type of discourse has become a tool of politics in societies with ethnic, ideological, cultural and religious diversity. Despite the seriousness of the aforementioned situation, hate speech studies in political communication that center Turkish politics are very few in number. The spread of such discourses, which can lead to an increase in hatred at best and hate crimes at worst, causes politics to move away from a conciliatory structure and take on a confrontational character. In this context, the study aims to measure whether there are such discourses of nationalist political party leaders in Turkish politics and, if so, how intense it is. For this purpose, the leader of the Victory Party, Ümit Özdağ, who stated that Syrians under temporary protection should be sent back in almost every platform, alongside the leaders of the Nationalist Movement Party (MHP) and Good Party, which are considered to be among the most active nationalist parties in Turkey, Devlet Bahçeli and Meral Akşener's explanations of 's statements are evaluated with the method of document analysis, which is expressed as the dataization of discourse, one of the qualitative research techniques. As a result of the examinations, it was concluded that although there were no prejudiced statements and discriminatory elements in the discourses of the Nationalist Movement Party leader Bahçeli regarding the Syrians under temporary protection, he approached the Syrians under temporary protection in a friendly

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Millet Partisi'nin Doğuş Teorileri ve Parti Tipolojileri Bağlamında Değerlendirilmesi

Muttaki Ünlü

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 23. 03. 2023

Kabul: 29.05.2023

Online Yayın:

31.05.2023

Anahtar Kelimeler:

Millet Partisi
Parti doğuş teorileri
Parti tipolojileri

Kaynak Gösterimi

Ünlü, Muttaki. (2023).
Millet Partisi'nin Doğuş Teorileri ve Parti Tipolojileri Bağlamında Değerlendirilmesi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25 (1), 30-56.
DOI: 10.54838/bilgisosyal.1269877

Özet

Türkiye'nin çok partili hayata geçmesiyle Türk siyasi hayatında sahneye çıkan partilerden biri olan Millet Partisi (MP) kısa ömrüne ve sönük geçen siyasi macerasına rağmen incelenmeye değer önemli yönleri sahiptir. II. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan uluslararası atmosfer ülkeleri yeni dünya düzeninde kendi yerlerini alma çabasına itmiştir. Bu bakımdan Türkiye'de çok partili hayata geçilmesi dikkat çekicidir. Çok partili hayatın yeni başladığı yıllarda Demokrat Parti (DP) ile mecliste muhalefet sıralarını işgal eden MP Cumhuriyet'in ilk siyasi partilerinden olmasının yanında kısa ömrüne rağmen, kapatıldıktan sonra da etkisi devam eden bir parti olmasıyla önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın temel amacı MP'yi siyasi partiler hakkında ileri sürülen doğuş teorileri ve parti tipolojileri bağlamında analiz etmektir. Çalışmada esasen "MP doğuş teorileri çerçevesinde nasıl açıklanabilir? Parti tipolojileri bakımından hangi tipe uymakta yahut yakın düşmektedir?" sorularına cevap aranmaktadır. Elde edilen başlıca sonuç olarak MP'nin doğuş teorileri bakımından parlamento içi parti kategorisine dâhil edilebileceği, katılma krizi ve modernleşme teorisi ile de ortaya çıkışının açıklanabileceği hususları gösterilecektir. Tipolojik değerlendirme yapıldığında da MP'nin bir yaklaşıma göre kadro partisi özellikleri gösterirken bir başka yaklaşıma göre bireysel temsil partisi özellikleri taşıdığı anlaşılmıştır.

1 Sorumlu Yazar: Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Esentepe Kampüsü, Serdivan-Sakarya ✉ muttakiunlu@sakarya.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-2335-9978

RESEARCH ARTICLE

Evaluation of the Nation Party Within the Context of Origin Theories and Political Party Typologies Muttaki Ünlü¹

ARTICLE INFO

Submitted: 23. 03. 2023**Accepted:** 29.05.2023**Published Online:**

31.05.2023

Keywords:

The Nation Party
Political party origin
theories
Political party typologies

To cite this article

Ünlü, Muttaki. (2023).
Evaluation Of The Nation Party Within The Context Of Origin Theories And Political Party Typologies. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 30-56. DOI: 10.54838/bilgisosyal.1269877

Abstract

Being one of the political parties that made an appearance in Turkish political life with Turkey's transition to a multi-party system The Nation Party (NP) has important aspects that are worth being researched despite its short life and not-so-shiny political adventure. The international atmosphere following the World War II made countries push for their legitimate places in the new world order. In this regard the transition to a multi-party system in Turkey deserves particular attention. Sharing the opposition seats in the parliament with the Democratic Party (DP) in the first years of the multi-party life the NP has an important place not only for being one of the first political parties of the Republic but also for having a significant impact on politics even after it was proscribed. This article purposes to evaluate the NP within the context of origin theories and typologies that are put forward about the political parties. Mainly this work tries to answer the questions "How the NP can be explained in the framework of origin theories? With regards to political party typologies to which one it suits the best?". The main conclusion reached with regards to origin theories is that the NP can be included within the category of inside-parliamentary parties, that its the origin can be explained with representation and modernisation crises. In the context of party typologies, it is understood that the NP shows the characteristics of a cadre party according to one approach and the party of individual representation according to another.

1 Corresponding Author: Res. Asst., Sakarya University, Esentepe Kampüsü, Serdivan-Sakarya ✉ muttakiunlu@sakarya.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-2335-9978

Giriş

Siyasi partiler modern bir olgu olarak Türkiye'de ilk kez Cumhuriyet ile ortaya çıkmış değildir. Bir cemiyet olarak kuruluşu daha gerilere gitse de ilk siyasi parti 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile ortaya çıkmış İttihat ve Terakki Fırkası'dır. Aynı yıl kurulan bir diğer fırka Osmanlı Ahrar Fırkası olmuştur. Cumhuriyet'in ilanına kadar giden süreçte birçok başka fırka da kurulmuş ve fakat Türkiye'de iktidar olmak yahut yönetimde söz sahibi olmak üzere partilerin yarışıp seçimde aldıkları oylara nispetle yönetime ilişkin bir yer edinmesi şeklinde bir demokratik ortam 1945 sonrasına kadar oluşmamıştır. 1923'te fırka yani parti olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1946 yılına kadar siyasi alanda tek parti olarak iktidarını sürdürmüş ve başka partilerin kurulmasına müsaade edilmemesi dönemin "tek-parti dönemi" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Buna istisna olarak sayılabilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) vakaları akademik literatür içinde hak ettikleri mühim bir yere sahip olmakla beraber her iki parti de bir sene dahi yaşamadan (TCF 6 ay, SCF 3 ay sonra) kapanmak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda Türk siyasi tarihi içerisinde çok partili hayatın öne çıkan ilk partisi olması sebebiyle DP'nin müstesna bir yeri vardır.¹ Diğer taraftan DP'den ayrılmak suretiyle kurulan Millet Partisi (MP) 1950 seçimlerinde meclise giren üçüncü parti olmuştur. Fakat DP'nin kurulması dönemin iktidar partisi tarafından adeta teşvik edilirken MP böyle bir teşvikin yokluğunda ortaya çıkmış ve toplumda az da olsa belli bir karşılık bulabilmiş bir parti olması bakımından ayrı bir yere sahiptir. Çok partili hayatın önemli aktörleri olarak görülen CHP ve DP'nin akademik çalışmalar içerisinde edindiği yer yanında MP'ye olan ilginin oldukça az olduğu görül-

---

¹ Tek-parti iktidarının çok partili hayata geçiş kararı sonrasında kurulmuş ilk siyasi parti DP'dir. Fakat DP önemli bir destek görecekle CHP'nin karşısındaki başlıca parti olmayı başarmıştır. Bu arada kurulan ilk siyasi parti Nuri Demirağ'ın kurucusu olduğu Milli Kalkınma Partisi'dir.

mektedir. Fakat MP de CHP ve DP gibi kendine has özellikleri olan ve kapatıldıktan sonra yerine kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile birlikte düşünöldüğünde 50'li yılların son çeyreğine kadar üçüncü bir taraf olarak etkili olmuş bir partidir.

Bu çalışmada MP'nin parti doğuş teorileri ve tipolojileri bağlamında nereye denk düştüğü incelenmeye çalışılmıştır. İlk olarak MP'nin tarihsel gelişmeler ışığında kuruluşu üzerinde durulmuştur. Bu bölümde MP'nin kuruluş döneminde çok partili hayata geçiş bağlamında uluslararası gelişmelere dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte Türkiye içindeki siyasi gelişmeler de bahis konusu edilerek partinin kuruluş süreci ortaya konmaya çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde doğuş teorileri ele alınmış; parlamento-parti ilişkisi, kriz teorileri ve modernleşme teorisi bağlamlarında değerlendirme yapılmıştır. Daha sonra ise MP temel parti tipolojileri bakımından bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Millet Partisi'nin Tarihsel Süreci

MP'nin ortaya çıkışı bağlamında partinin kuruluşuna giden ülke içi siyasi süreç her ne kadar önemliyse de, kolaylıkla ondan daha calib-i dikkat olduğu ileri sürölebilecek gelişmeler uluslararası alanda vuku bulmuştur. MP çok partili seçimlerin ilk kez yapıldığı 1946 yılından kısa bir süre sonra 1948 yılında kurulmuştur. Yani MP çok partili hayatın ilk kurulan partilerindendir. Çok partili hayata geçişin Türkiye'de 1946'da yani II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin hemen akabinde yapılmış olması tesadüfi değildir. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte savaşın galipleri tarafından uluslararası alanda işleyiş kazandırılmaya çalışılan düzen içerisinde demokratik bir toplum fikri esaslı bir yer işgal etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) nüfuz dairesi içinde bulunan yönetimler kendilerini demokratik bir toplum kurma yönünde bir zorunluluk altında hissetmişlerdir. Türkiye de bu yönetimlere dahil edilebilir. Fakat bundan önce Türkiye'nin içinde

bulunduğu uluslararası konumu anlamak bakımından belirleyici bir yeri olduğu ileri sürülebilecek birtakım gelişmeler yaşanmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın 1919 yılında sona ermesi ve akabindeki İstiklâl Harbi sonunda 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, 1925 yılına gelindiğinde Türkiye gibi I. Dünya Savaşı sonrası kurulmuş ülkelerden biri olan Sovyetler Birliği ile Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalamıştır. 10 yıl geçerli olan bu paktın bu sürenin sonunda taraflardan birinin aksi talebi olmadığı sürece yeniden 10 yıl süreyle uzatılması öngörülmüştür. Nitekim böyle olmuş ve 1935 yılında pakt 10 yıl süreyle uzatılmış ve fakat 1945 yılına gelindiğinde böyle devam etmemiştir. Savaşın sonunda Sovyetler, Almanya'ya mağlup olmasa bile savaş sebebiyle ciddi şekilde kaynak sarf etmiştir. Bu savaş sürecinde Türkiye'nin de Almanya karşısında savaşa dâhil olması yönünde Sovyetler tarafında bir beklenti oluşmuştur. Diğer taraftan Türkiye'nin Almanya ile de imzalamış olduğu saldırmazlık paktı Sovyetler cephesinde rahatsızlıkla karşılanmış ve bu durum Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin birbirine olan güvensizliğini pekiştirmiştir. Sürecin sonunda 1945'te Sovyetler Birliği, Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı feshetmiş, Türkiye'ye nota vermiş ve yeni bir işbirliği anlaşması için birtakım şartlar ileri sürmüştür. Bu şartlar içinde Kars ve Ardahan'ın Sovyetler'e verilmesi, Boğazlar'da üs verilmesi de bulunmaktadır (Ertem, 2010: s. 266). Böyle bir talep karşısında kalan Türkiye ABD ile yakınlaşmıştır (Ertem, 2010: 271). Diğer bir ifadeyle denilebilir ki Türkiye Sovyetler tehdidinde karşı kendini güvende hissetmek gayesiyle adeta ABD'ye sarılmıştır. Türkiye'de idareyi elinde bulduranlar süreç içerisinde Amerika'nın siyasi ve askeri desteğinden faydalanabilmek için Amerikan değerlerini benimsemek yoluna gitmiştir (Zürcher, 2000: 304). Bu değerlerin başında demokrasi gelmektedir. 1946 yılından itibaren CHP'nin önde gelen isimleri de partilerinin demokratik özellikler taşıdığını, tek partili düzenin aslında baskıyla sürdürülmediğini ileri sürmeye başlamışlardır; bilahare CHP, parti program ve tüzüğünü de-

ğıştirerek çok partili düzene uygun bir yapıya kavuşturmuştur (Karpat, 2010: 476).

Uluslararası alanda vuku bulan gelişmeler Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde başat etken olarak nitelendirilebilir. Öte yandan MP'nin kurulmasının tabii olarak Türkiye içindeki gelişmelerle ilgili bir kendi hikâyesi de vardır. Her Şeyden önce ifade edilmelidir ki MP'yi kuran kişiler çoğunlukla DP'den ayrılanlar olmuştur. Fakat yaygın kanaatin aksine MP sadece eski DP'lilerden müteşekkil değildir. Örneğin partinin ilk genel başkanı olan Hikmet Bayur 1946'da CHP'den ayrılmış CHP kökenli bir siyasetçidir. DP'li olmayanlar arasında bir başka öne çıkan isim Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ayrılıp MP'nin kuruluşuna dâhil olan General Sadık Aldoğan'dır. Partinin kurucuları olarak gösterilen isimler Mareşal Fevzi akmak, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli, Enis Akaygen ve Osman Bölükbaşı'dır (aylak, 2004: 138-139). Bu isimler arasında en çok öne çıkan kişi tahmin edilebileceği gibi Mareşal Fevzi akmak'tır. İstiklâl Harbi'nden başlamak üzere Cumhuriyet'in ilanı ve sonraki süreçte yaklaşık 25 yıl boyunca Mustafa Kemal'le birlikte devletin en üst kademesinde bulunan birkaç kişiden birinin Fevzi akmak olduğu ileri sürülebilir (iftçi, 2019: 972). Türkiye'de mareşal unvanına sahip iki kişiden biri olan Fevzi akmak¹ DP kurulduğunda listelerde en çok adı görölmek istenen isimlerden biri olmuştur. Öyle ki CHP'nin mensubu olarak belli bir ağırlığı olan Milli Őef İsmet İnönü'nün karşısında "onun ağırlığıyla denge teşkil edebilecek başka bir tarihi Şahsiyet" olarak görölen kişi Mareşal Fevzi akmak olmuştur (Toker, 1990: 112). Aynı Mareşal DP'nin kuruluşundan iki buçuk sene sonra 1948'de MP'nin kuruluşuna dâhil olacak ve Fahri Başkan olacaktır (Sarol, 1983: 68).

MP'nin kuruluşuna giden süreç ilginç bir Şekilde 12 Temmuz Beyannamesi ile başlamıştır. Bilindiği gibi 1946 seçimlerinin gerçek bir seçim olarak te-

---

¹ Diğerisi Mustafa Kemal Atatürk'tür.

lakki edilmemesine sebep olan sandıkların kaybolması, mazbataların değiştirilmesi, oy verilirken yapılan baskılar vb. gibi birçok hadiseler gerçekleşmiştir. Bu durum DP tarafından ciddi protestolarla karşılanmıştır. Seçim akabinde birçok ilde büyük çaplı protesto gösterileri düzenlenmiş ve sonraki süreç boyunca DP haksız şekilde iktidarda durduğunu ileri sürdüğü

CHP'ye karşı sert muhalefetini sürdürmüştür. Bu sertliğin azalması ve tansiyonun düşmesi 1947'de ilan edilen 12 Temmuz Beyannamesi ile mümkün olabilmıştır. 21 Temmuz 1946 yılında yapılan seçimler ile beyannamenin ilan edildiği gün olan 12 Temmuz 1947 arasındaki bir yıllık dönemin Türkiye'nin çok partili hayata geçişindeki en kritik öneme sahip olan dönem olduğu ileri sürülebilir (Karpaz, 1959: 169). Bu beyanname ile CHP ve DP arasında kopma noktasına gelen ilişkiler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün müdahalesiyle yatıştırılmıştır. 1946 seçimlerinde yapılan usulsüzlükler sonrası DP'nin gösterdiği sert tepki ve CHP'nin de buna olan sert mukabelesi bu bir yılda iki parti arasında çok ciddi gerilim ortaya çıkarmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi'nin ilan edilmesi işte bu gerilimi izale etmiştir. Beyanname ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü partiler üstü bir tavır göstererek iki partiyi de ikaz etmiş, muhalefete mevcudiyetinin devamından endişe etmeyeceğini ve iktidarın da muhalefetin yasal hakları dışında bir girişimde bulunmayacağından emin olacağını ifade etmektedir (Timur, 1991: 59). Böylece daha önce TCF ve SCF tecrübelerini geçirmiş Türk siyasi hayatında çok partili hayatın bu sefer geçici olmadığı anlaşılmıştır. Diğer taraftan bu beyannamenin CHP içindeki "sertlik yanlılıkların yenilgisi anlamına" geldiği ileri sürülmüştür (Zürcher, 2000: 311). Gerçekten de beyannamenin ilanı üzerine Başbakan Recep Peker'in istifa etmesi ve yerine Hasan Saka'nın getirilmesi Türkiye'de siyaset sahasında ılımlı bir hava oluşmasına sebep olmuştur.

CHP içinde "sertlik yanlılarının yenilgisi" olarak nitelenen 12 Temmuz Beyannamesi dikkat çekicidir ki parti içinde bir parçalanmaya sebebiyet ver-

memiştir. Zürcher'e göre İsmet İnönü'nün parti içindeki reformculardan yana çıkıp diğer tarafı kenara itmiş olması ve buna rağmen partinin parçalanmaması "CHP içerisindeki disiplinin ölçüsü"nü göstermektedir (Zürcher, 2000: 311). Fakat diğer taraftan bu vakıa DP içerisinde sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bir bakıma CHP'ye karşı muhalefette DP içerisinde birleşmiş olan DP'liler 12 Temmuz Beyannamesi sonrası DP'nin CHP'ye karşı yumuşayan tavrı konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bir grup vekil CHP'ye olan tavrı yumuşak bulmuş ve DP'nin CHP'ye hak ettiği sertliği göstermediğini savunmuştur. Fakat Genel Başkan Celal Bayar ılımlılardan yana tavrı göstermiştir. Denilebilir ki CHP'de sertlik yanlıları ve uzlaşma yanlıları bulunduğu gibi DP mensupları içinde de aynı ayırım söz konusudur. Ve iki partide de uzlaşmanın göstergesi olan "beyanname aleyhinde ve lehinde olanlar üst yöneticileri" zorlamıştır (Yeşil, 2001: 123). Yine denilebilir ki CHP'nin 12 Temmuz Beyannamesi ile şekillenen nihai ılımlı tavrı lider İsmet İnönü'nün duruma müdahale etmesiyle ortaya çıktıysa DP'de de Genel Başkan Celal Bayar'ın bu uzlaşmazlıkta "ağırlığını" ortaya koyması belirleyici rol oynamıştır (Toker, 1990: 210).¹ Sonunda DP içindeki bu duruma razı olmayan grup istifa ederek 19 Temmuz 1948'de MP'yi kurmuşlardır. Yani CHP içindeki gruplaşma liderin ağırlığını ılımlılardan yana koyması bir parçalanmaya varmamış ve fakat DP içinde aynı durum yeni bir partinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan DP içinde yaşanan bu ayrılıkların DP'nin "daha tutarlı bir parti" haline gelmesine de sebep olduğu söylenebilir (Zürcher, 2000: 312).

CHP ve DP arasında oluşan ılımlı havadan rahatsız olan MP'nin kurucuları DP'nin yeterli muhalefeti yapmadığını ileri sürmüşlerdir (Çevik, 2022: 30). Onlara göre "*CHP'den iktidar ancak, dişe diş, göze göz bir savaşıla alınır!*"

---

¹ Celal Bayar'ın partideki mevcudiyetinin ve tavrının DP'nin devamını sağlamada çok ciddi payı olduğu anlaşılmaktadır. Parti içinde gerçekleşen bu parçalanmaya rağmen DP yoluna devam edebilmiştir. Samet Ağaoğlu'na göre MP'nin kuruluşunun DP'ye verebileceği zararların önlenmesi "yüzde seksen Bayar'ın sayesinde" gerçekleşmiştir (Ağaoğlu, 1992: 223-224).

(Toker, 1990: 210). Bu bağlamda 12 Temmuz Beyannamesi DP'ye yöneltilen muvazaa isnadının kökeni olarak ortaya çıkmaktadır. Mareşal Fevzi Çakmak İstanbul'da yaptığı bir beyanatta 12 Temmuz Beyannamesi'ni bir "muvazaa vesikası addettiğini" ifade etmektedir (Ağaoğlu, 1992: 207). DP'nin 12 Temmuz Beyannamesi karşısında ılımlı bir tavır ortaya koymasına MP kurucularının en çok dile getirdiği ve en etkili olduğu ileri sürüle

bilecek suçlama budur. Yani DP'nin CHP karşısında gerçek bir muhalefet partisi olarak değil ve fakat bir danışıklı dövüş dahilinde yer aldığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla MP "sadece iktidara karşı değil, Demokrat Parti'ye karşı da şiddetle cephe" almıştır (Eroğul, 1990: 35). Danışıklı dövüş yani muvazaa suçlaması esasında daha önce yaşanan Serbest Fırka tecrübesine bir göndermedir. Bilindiği gibi SCF bir muhalefet partisinin eksikliğinin hissedilmesi, tek parti iktidarının Türkiye için beynelmilel sahada oluşturduğu menfi imaj sebebiyle dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla Fethi Bey tarafından kurulmuştur. SCF'den evvel, kuruluşuna giden sebep bir parti içi muhalefet olan TCF kısa sürede kapatılmıştır. Bunun üzerine yaklaşık 6 sene sonra 1930 Ağustos'unda iktidarın CHP'ye karşı giderek artan ve kendini hissettiren muhalefeti bir araya getirmek suretiyle kontrol altına almak ve Batılı ülkelerin gözünde Türkiye'nin saygınlığını arttırmak gayesiyle SCF'nin kurulmasını sağladığı ileri sürülebilir. İç siyasetteki muhalefet bakımından burada istenen şey "muhalefet görevini" üstelenen ve fakat Mustafa Kemal'e "sadık kalacak" bir parti olmuştur (Karpat, 2010: 151). Fakat SCF çok geçmeden, yaklaşık 3 ay sonra halkın partiye beklenenin çok üstünde bir teveccüh göstermesi ve bunun tehlikeli görülmesi neticesinde kapanmıştır.

Çok partili hayata geçişte SCF denemesi önemli bir yer tutmaktadır ve burada en dikkat çeken husus partinin bir muvazaa yani danışıklı dövüş partisi olarak görülmesidir. SCF'nin mevcudiyetinin arzu edilmesinde iktidar partisnin kendisine karşı yükselen muhalefetin karşılık bulabileceği bir başka

parti olmasını istemesiyle birlikte esas önemli olan bu muhalefet partisinin kendisine sadık bir organizasyon olmasıdır. Dolayısıyla bir danışıklı dövüş söz konusudur ve MP'nin DP'yi suçlarken öne çıkardığı bu husus SCF'nin bu konumuna gönderme olarak öne çıkmaktadır. Gerçekten de "DP'nin kuruluşunda da, tıpkı SCF gibi, danışıklı ve güdümlü bir siyâsî süreç izlenmişti[r]" (Koçak, 2012: 165). Yani MP aslında DP'nin SCF gibi bir bakıma sadakatini CHP'ye teslim ettiğini iddia etmiştir. DP'nin ise bu suçlamayı reddetmekle beraber CHP ile yakınlaşmasına olan cevabı bunun bir "taktik" olduğudur. 12 Temmuz Beyannameşi üzerine CHP liderleriyle görüşülmesi bile parti içinde bir rahatsızlık konusu olmaktadır ve DP liderlerinin İstanbul'daki bir buluşmasında müstakbel MP kurucularından Mareşal Fevzi Çakmak'ın da olduğu birkaç kişi Celal Bayar ve Adnan Menderes'e şu soruyu yöneltmiştir:

"Niçin İnönü ile görüşüyorsunuz?"

Menderes şu mukabelede bulunmuştu:

'Biz taktik yapıyoruz. Ona emniyet veriyoruz.' (Toker, 1990: 212)

DP'nin kendisine yöneltilen muvazaa iddiası partinin ilk yıllarında onu en çok rahatsız eden suçlama olmuştur. Aslında bu suçlama partinin ilk kurulduğu zamanlarda CHP tarafından da yapılmıştır. Ve nitekim Celal Bayar 1946 yılında, yani henüz MP siyaset sahnesinde yok iken yaptığı bir açıklamada muvazaa isnadını partilerinin karşılaştığı ilk zorluk olarak ifade etmiş (Toker, 1990: 84), ayrıca bunun iktidar partisi tarafından propaganda edildiğini dile getirmiştir (Koçak, 2012: 168-169). Bir açıdan Fakat daha sonra bu isnadın kendi içlerinden çıkan bir grup tarafından dile getirilmesi DP'nin işini daha da zorlaştırmıştır. Üstelik bu grubun DP'den ayrılıp MP'yi kurması ve kendini CHP'ye karşı duran gerçek bir muhalefet olarak takdim etmesi dikkat çekicidir. Bu bakımdan MP'nin kurulmasının siyaset sahasında dengeleri etkilediği söylenebilir. Karpat'a göre MP'nin muvazaa suçlaması Türk siyasi hayatında bir "etki" ortaya koymuş ve bu, DP'yi CHP karşısında daha etkin bir muhalefet yapmaya itmiştir (Karpat, 2010: 508).

Öyle ki DP zamanla "CHP'ye karşı sert önlemler almaya" ve hatta "bunu bir çizgi haline getirmeye" başlayacaktır (Vatandaş, 2016: 361).

Öyle anlaşılıyor ki MP'nin yüksek sesle dile getirdiği muvazaa isnadı aslında DP'nin kuruluşundan itibaren kamuoyunda da karşılık bulan bir iddia olmuş ve bu durum isnada cevap vermekte DP'yi daha güç bir duruma sokmuştur. Koçak'ın ifade ettiğine göre DP'nin kurulmadan önce CHP ile yaptığı görüşmeler kamuoyunca bilinmektedir ve bu durumun siyasi anlamda bir "pazarlık" yahut "uzlaş" arayışı olarak değerlendirilmemesi dönemin atmosferinde gerçekçi sayılamayacak bir durumdur (Koçak, 2012: 166). Yani iktidar partisi tarafından kurulmaya bir bakıma teşvik edildiği yukarıda ifade edilen DP'nin bu durumu, ortaya çıkmasına imkân veremeliğiyle bir avantaj gibi görünebilirse de esasında daha çok bir dezavantajdır. Nitekim Metin Toker bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Herhalde 1946'nın başında, DP için bir handikap, iktidardan gördüğü yakınlıktı" (Toker, 1990: 84).

MP her ne kadar kendini gerçek muhalefet olarak takdim etse de bu tavır seçmen nezdinde arzu ettiği karşılığı bulamamıştır. 1950 seçimlerinde DP'nin %55,2, CHP'nin %39,6 oyuna karşılık MP %4,6 oy alabilmiş ve yalnız 1 milletvekili çıkarabilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2012: 25) Liste usulü çoğunluk sistemi sebebiyle oyların sandalye sayısına yansımaları en çok DP'nin lehine görünmektedir. DP 416 milletvekili, CHP ise 69 milletvekili elde etmiştir. Bu durum ise 46 seçimlerinin akabinde Meclis'te oluşan tabloyu 1950'de tersine çevirmiş, DP iktidar partisi olurken CHP muhalefet konumuna geçmiştir. Gerçek muhalefet olduğunu ileri süren MP mecliste yalnız Kırşehir'den milletvekili seçilen Osman Bölükbaşı ile temsil edilebilmiştir.

MP 1950 seçimlerinden sonra giderek kargaşanın hâkim olduğu bir parti haline gelmiştir. İlk büyük parti kongresinden itibaren parti içinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, sonunda 1948 yılında kurulan MP 5 yıl sonra 1954 yılında kapatılmıştır. Kongrelerde yaşanan anlaşmazlıklara örnek olarak

Atatürk'ün mezarına çelenk koyma tartışması verilebilir. 1950 yılındaki ilk kongrede de tartışılan bu husus parti mensuplarından birçoğunun Atatürk'ün mezarına çelenk gönderilmesi teklifine karşı çıkması, buna mukabil bir kısmının da bunu arzu etmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aynı tartışma 1952 yılında yapılan üçüncü parti kongresinde bu sefer daha şiddetli şekilde yaşanmıştır. Çelenk gönderilmesi hususu iki kez oya sunulmuş ve çoğunluğun oylarıyla reddedilmiştir. Devam eden süre boyunca gerçekleşen kargaşalar neticesinde partinin önde gelen ismi Hikmet Bayur ve birtakım delegeler¹ kongreyi terk etmişlerdir. Daha sonra Haziran 1953 yılında en gergin kongre yaşanmıştır. Bu dördüncü kongre akabinde Hikmet Bayur'un² da içinde olduğu birtakım partililer istifa etmiş ve gerekçe olarak MP'nin Atatürk inkılaplarına cephe alan bir yola sevk olunduğunu öne sürmüşlerdir (Eroğul, 1990: 78). Bu dördüncü kongre MP'nin sonunu getirmiş ve kongredeki açıklamalar Atatürk inkılaplarına yönelik bir "tehdit" olarak değerlendirilmiştir (Ahmad, 2010: 72). Netice itibariyle önce "Atatürk inkılapları aleyhinde bulunmaktan ve irticayı istismar etmekten" geçici olarak kapatılan MP (Zümrüt, 2004: 387), daha sonra 27 Ocak 1954 tarihinde, dördüncü kongrede yaşanan olaylar üzerinden "din istismarı ve Atatürk düşmanlığı" gibi sebeplerin de dahil olduğu (Zümrüt, 2004: 386) fakat esas olarak "laikliğe aykırı politikalar ürettiği" gerekçesiyle kapatılmıştır (Çaylak & Kaymal, 2021: 51). MP'nin kapatılmasının ardından bir ay bile geçmeden Osman Bölükbaşı Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adıyla yeni bir parti kuracaktır. Bu yeni parti MP'nin devamı olarak addedilmektedir. Fa-

---

¹ Hikmet Bayur gibi partinin önde gelen isimleri bu tartışmalar sırasında MP'nin Atatürk'ün mezarına çelenk gönderme teklifini müdafaa etmişlerdir. Bununla birlikte her fırsatta MP'nin Atatürk inkılaplarına muhalif bir parti asla olmadığını, bilakis onları benimsediğini ifade etmeye çalışsalar da MP'nin kapatılması hakkındaki yargı sürecinde önüne çıkan ilk konulardan birisi Atatürk inkılaplarına muhalefet olacaktır.

² Bayur 1950'li yıllarda yazdığı birçok yazılarında Atatürk devrimlerini ve Kemalizmi benimsediğini ifade etmiş bir siyasetçidir (Çakmak & Pehlivanlı, 2022: 67).

kat yeni kurulan partide Atatürk inkılaplarının karşıtları tasfiye edilmiş olacaktır.

Doğuş Teorileri Açısından Millet Partisi

Siyaset sahası içinde modern bir olgu olarak siyasi partiler bir ülkenin siyasi karakterini anlamlandırmak için incelenmektedir. Bu amaçla siyasi partiler çeşitli kıstaslar ortaya konularak kısımlandırılmış, analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 1951 yılında yazılan Maurice Duverger'nin Les Partis Politiques adlı eseri bir dönüm noktası kabul edilmektedir. Maurice Du

verger kökenleri açısından partilerin önce parlamento ile ilişkilerine bakmış, partileri parlamento içinde ve dışında doğan partiler olarak ikiye ayırmıştır. Partilerin doğuşunu bu ilişkiye göre açıklayan teoriye "kurumsal teori" denmektedir. Bu bağlamda Duverger partilerin ortaya çıkışını ve gelişimini parlamentonun devlet mekanizması içindeki konumuna bağlı olarak değerlendirmiştir. Yani ona göre parlamentonun yetkileri genişledikçe, devlet mekanizması içinde parlamentonun fonksiyonları arttıkça siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tarihsel olarak önce parlamento içinde doğan partilerin mevcudiyeti söz konusudur. Diğer taraftan bazı partiler de parlamento dışında doğmuştur (Duverger, 1974: 16).

Parlamento içinde doğan partiler genellikle önce parlamento grubu olmakla başlar. Daha sonra seçim komiteleri teşkil edilir; bundan sonra da "bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulur." (Duverger, 1974: 16). Bu grupların çıkış noktası da fikir ayrılıkları olabilir. Bir ülkede seçimler dahi olmasa, yani dolayısıyla seçimler için farklı grupların ya da partilerin yarışması söz konusu olmasa bile ele alınan meselelerde fikir ayrılıkları yaşanabileceği için parlamento grupları ortaya çıkabilir. Duverger'ye göre bu gruplaşmaların partiye dönüşmesi için grup mensuplarının ilişkilerinin "kişisellikten çıkıp kurumsallaşması" yeterli olmaktadır (Duverger, 1974: 23).

Parlamento dışında doğan partiler ise diğerlerinden farklı olarak parlamento içinde temsil edilme imkânı ele geçirememiş gruplar tarafından teşkil edilir. Bu gruplara örnek olarak işçi sendikaları, tarım kooperatifleri, dernekleri, fikir kulüpleri ve dinsel kuruluşlar verilebilir (Kapani, 1998: 162). Bu gruplar zaman içerisinde seçimleri kazanarak iktidar olmak ve görüşleri doğrultusunda ülke idaresine yön vermek gayesiyle parti kurarlar. Parlamento dışından doğan partiler parlamento içinden doğan partilere göre daha merkezî olmakta ve gelişme yönü yukarıdan aşağıya doğru olmaktadır (Duverger, 1974: 28). Bununla birlikte parlamento dışında doğan partiler "daha tutarlı ve disiplinli" olmaktadır. Parlamento dışında doğan partilerde teşkilat birimlerinin birbirleriyle bağ kurmaları doğal bir süreç şeklinde gelişirken parlamento içinden doğan partilerde "sadece, birkaç milletvekilinin parlamentoda bir arada bulunuşundan hareket edip bütün bu bağlantıları bizzat yaratmaları gerekir" (Duverger, 1974: 29).

MP kökeni bakımından parlamento içinde doğmuş bir partidir. Partinin kurucu isimleri çoğunlukla DP'nin üyeleri olarak parlamento içinde faaliyet göstermeye devam ederken bir muhalif hareketin neticesi olarak DP'den ayrılmış ve MP'yi kurmuşlardır. Duverger parlamento içinde doğan partileri anlatırken onların yöresel, ideolojik yahut ortak çıkar gibi etkenlerle bir araya gelen insanlar tarafından kurulduğundan bahseder (Duverger, 1974: 17-18). MP hadisesinde ise ciddi bir ideolojik ayrımın olmadığı ileri sürülebilir. Esasında ideolojik farklılıkların özellikle MP'nin kuruluşundan sonra zaman içinde kendini göstermeye başladığı da anlaşılmaktadır. MP'nin kuruluşu aşamasında DP'ye itiraz eden partililerin itirazlarının odak noktası ideolojik değil, yöntemle alakalıdır. 12 Temmuz Beyannamesi akabindeki tartışmalarda ortaya çıktığı gibi MP'nin müstakbel kurucularının DP'nin "nasıl" bir tavır takınması gerektiği konusundaki görüşlerinin diğer partililerden ayrıldığı bir gerçektir. Bu ise DP'nin ideolojisinde, savunduğu fikirlerde yahut öne sürdüğü siyasi politikalara yönelik bir itiraz değil, 1946 seçimleri sonrasında teşkil eden meclisteki iktidar partisi üstünlüğünün ve

hükümetin gayrimeşru olduğu yönündeki tavrın yok olmasına yahut yumuşamasına ilişkin bir itirazdır. Dolayısıyla DP'de hâkim hale gelen bu tavra karşı bir ortak görüşte birleşme söz konusudur. Bu ortaklık 12 Temmuz Beyanamesi neticesinde gün yüzüne çıkmıştır. Diğer taraftan MP, DP'nin kuruluşunda olduğu gibi bir teşvikle karşılaşmamıştır. Çok partili hayata geçişte uluslararası konjonktürün etkili olduğu yukarıda ifade edilmektedir. Bu uluslararası konjonktürün bir uzantısı olarak DP, kuruluşuna giden süreçte daha önceki TCF ve SCF tecrübelerinde olduğu gibi bir engelleme ile karşılaşmamış, bilakis partinin kurucuları CHP'den ayrılıp yeni bir parti kurmaya teşvik edilmiştir. Nitekim İsmet İnönü DP'lilerin CHP içinde bazı kararlara olan muhalefetine karşılık "Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler." demiştir (Toker, 1990: 67). MP söz konusu olduğunda ise öne çıkan tek hususun görüş ayrılığı yaşayan parlamento mensuplarının Duverger'nin ileri sürdüğü şekilde ortak görüş çerçevesinde bir araya gelmeleri olduğu görülmektedir.

Doğuş teorilerinin bir diğeri de kriz teorileridir. Buna göre geleneksel sistemden modern sisteme geçilirken siyasal sistemler bazı kriz durumlarıyla karşılaşır. Bu kriz durumlarında siyasal sistemin vereceği tepkiye göre ileride şekillenecek bir yapı öngörülmektedir (İnanç, 2007: 12). Siyasi krizler savaşlar, enflasyon, buhran, kitlesel göç, ani nüfus artışı; yahut eğitim sisteminde, meslek biçimlerinde, tarım ve endüstriyel gelişimde yaşanan daha az belirgin değişiklikler; yahut da kitle iletişim araçlarının gelişmesi gibi değişikliklerden etkilenebilir (La Palombara & Weiner, 1966: 14). Siyasi partilerin oluşması bakımından üç tür kriz olduğu ileri sürülmektedir: Meşruiyet krizi, bütünleşme krizi ve katılma krizi (La Palombara ve Weiner, 1966: 14). Meşruiyet krizi "siyasal sistemin yönetiminde kimlerin söz sahibi olacağını ve bu kişilerin sistemi nasıl yönetecekleri konusunda doğan anlaşmazlıktan" kaynaklanmaktadır (Sarıbay, 1994: 112); bütünleşme krizi toplumun "uluslaşma" sürecinde toplumla bütünleşemeyen gruplarca

partilerin ortaya çıktığını öne sürer ki bunlar genellikle azınlık gruplarıdır; katılma krizi ise siyasal sisteme katılmak isteyen grupların bu isteğinin reddedilmesiyle ortaya çıkmaktadır (İnanç, 2007: 13).

Kriz teorileri açısından MP'nin ortaya çıkışı değerlendirildiğinde en açıklayıcı olanın katılma krizi olduğu söylenebilir. MP'nin kurulduğu dönem çok partili hayatın daha ilk yıllarıdır ve siyasal anlamda bir çoğulculuktan söz edilememektedir. Yani birçok farklı görüşün kendine karşılık bulabildiği bir parti çeşitliliği mevcut değildir. Tek parti dışında bir temsiliyet imkânı ortaya çıkaran DP'nin de en büyük özelliği "CHP olmamak" olarak görünmektedir. Nitekim DP liderlerinin tamamı CHP kökenlidir ve birçok fırsatta CHP ile ideolojik olarak pek bir farkları olmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla DP içinde aslında tek parti iktidarına muhalefet eden birçok farklı görüşün kendine yer bulduğu söylenebilir. MP kurucuları ise yukarıda ifade edildiği gibi bir görüş ayrılığı sebebiyle yani aslında belki de önceden de var olan bir görüş ayrılığının ortaya çıkmasıyla kendi partilerini kurmaya yönelmişlerdir. 12 Temmuz Beyannamesi'nin ilanı ile CHP'ye karşı sert tavrını yumuşatan DP yönetimine muhalefet ederek kendi siyasi görüşlerinin yer bulabileceği bir oluşum yoluna gitmişlerdir. MP'nin ortaya çıkmasında esas belirleyici olanın DP yönetiminin tavrı olduğu ileri sürülebilir. Yukarıda ifade edildiği gibi Genel Başkan Celal Bayar'ın DP içindeki ılımlılardan yana tavır alması partinin de tavrı haline gelmiştir. Celal Bayar'ın gösterdiği tavır bir yana bırakılırsa parti içerisinde ılımlıların sayıca bir üstünlüğü olduğu görülmektedir. Nitekim DP'lilerin bir kısmının istifa edip MP'yi kurması ve 1949'da diğer bir eski DP'li grubun MP'ye katılmasıyla meclisteki DP grubunun sayısı yarıya azalmıştır (Zürcher, 2000: 312). Doğuş teorilerinin bir diğeri olan modernleşme teorisi siyasal partilerin modernleşmenin bir uzantısı olarak ortaya çıkmasından hareketle bir açıklama yapar. Modernleşme bir bakıma siyasal partilerin ortaya çıkışı için müsait ortamı oluşturmuştur. Bu açıdan modernleşmenin sosyo-ekonomik tarafı hesaba katılırsa sosyo-ekonomik durumla siyasal partiler arasında bir ilişki

kurulabilmektedir. Diğer bir ifadeyle sanayileşmiş, kentleşmiş, okur-yazar oranı yüksek, kişi başına düşen milli gelirin yüksek olduğu ülkelerde insanlar "toplumsal koşulları kendi eylemleri ile değiştirebilecekleri fikrine sahiptirler" (İnanç, 2007: 15). Böyle bir ortamda siyasal katılma talepleri, muhalefetin ortaya çıkışı ve adalet kavramının gündeme getirilişi daha kolay olabilmektedir. Böylece belli bir görüş etrafında toplanan insanlar siyasi partileri teşkil edebilmektedirler.

MP'nin ortaya çıkışı kısmen modernleşme yolunda bir adım olarak görülebilir. Her ne kadar modernleşme teorisi tek parti iktidarı karşısında konsolide olabilmiş bir parti olarak DP'nin ortaya çıkışını açıklamaya daha uygun görünse de MP'nin kuruluşunun da bir ölçüde modernleşmeyle ilgisi olduğu görülmektedir. Her şeyden önce MP'nin kuruluşu da Türkiye'de çok partili hayatın ilk yıllarına rastlamaktadır. Bu bağlamda çok partili hayatın modernleşme ile ilgisi modern bir olgu olan siyasi partilerin ilk kez ortaya çıkmış olması değil ve fakat bir çoğulcu ortamın hayat bulmasıdır. DP'nin kuruluşunda anti-demokratik uygulamaları nedeniyle iktidar partisini eleştirmesi ve partinin adından da anlaşılabilceği gibi en büyük vurgunun demokrasi olması modernleşme bağlamında dikkat çekicidir. Benzer bir şekilde MP de kendisini liberal olarak tanımlamış ve hatta partinin kurucuları liberalizmin temsilcilerinin kendileri olduklarını ileri sürmüşlerdir (Karpaz, 2010: 507). Hürriyete engel olarak gördükleri CHP'ye olan muhalefetin yumuşamasına karşı çıkmışlar ve kendi partilerini kurmuşlardır.

Parti Tipolojileri Açısından Millet Partisi

Siyasi partiler ortaya çıkışlarından başka açılardan da incelenmiş, gruplara ayrılmıştır. Partilerin içyapıları, örgütlenmeleri, sosyal tabanları ve ideolojileri diğer değerlendirme kıstaslarından bazılarıdır. Bu minvalde siyaset bilimciler tipolojiler geliştirmiştir ve bunlar akademik hayatta ciddiye alınmaktadır.

Parti tipolojileri söz konusu olduğunda en temel tipoloji Duverger'ninkidir. Duverger partileri kadro ve kitle partisi olarak ikiye ayırmaktadır. Buradaki ayırım kadro ve kitle terimlerinin anıştırabileceği gibi partilerin üye sayıları yahut benimsedikleri seçmen sayısı üzerinden değildir. Ayırım noktası partilerin yapısıdır (Kapani, 1998: 168). Kadro partileri üye sayılarını artırmak için bir çaba sarf etmekten geri duran, dolayısıyla örgütlenmeyi gereksiz gibi gören partilerdir. Bu gibi partiler örneğin üyelerinden aidat almazlar. Daha çok toplum içinde nüfuz ya da servet sahibi insanlarla bütünleşmeye çalışırlar yahut onları bir araya getirme çabası içindedirler. Teşkilatları seçim zamanları aktif çalışırken diğer zamanlarda pasif kalmaktadır. Tarihsel olarak kadro partileri kitle partilerinden daha önce ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan kitle partileri üye sayısına önem verirler. Partinin masrafları üyelere alınır, aidatlarla karşılandığı için üye sayısı önemlidir. Güçlü bir ideolojiye sahip olan bu partiler sadece seçim zamanlarında değil her zaman faaliyet gösterirler. Ayrıca kadro partileri üyeleri arasındaki bağlantıların zayıf olduğu ve merkezinin çok güçlü olmadığı bir parti tipolojisi oluştururken kitle partilerinde merkez güçlüdür ve üyeler arasındaki bağlantı sıkıdır (Duverger, 1974: 114).

MP kuruluşu itibariyle bir kadro partisi özellikleri göstermektedir. Bir araya gelmiş seçkin bir grup tarafından kurulmuş ve yönetilmiş bir parti olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadro partilerinde olduğu gibi teşkilatı çok güçlü ve yaygın olmamış, dolayısıyla bir ölçüde seçkinlere münhasır bir parti olarak kalmıştır. Merkeziyetçiliğin zayıf olması ve üyeler arasındaki bağlantının çok güçlü olmaması MP'de görülen bir başka kadro partisi özelliğidir. Bu durum en çok partinin kapanma sürecinde kendini göstermektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi MP 1950 seçimlerinden sonra kendi içinde ciddi karışıklık ve kargaşa yaşayan bir parti olmuştur. Atatürk'e çelenk gönderme tartışmalarında görülebileceği gibi parti içinde bir görüş birliği yoktur. Parti 1954 yılında Atatürk inkılaplarına muhalefet ve irtica gibi suçlamalarla kapatılmadan önce bir çalkantı halindedir. 1953 yılındaki dördüncü yani son

kongresinde yaşanan tartışmalar üzerine partinin önde gelen isimleri istifaya etmiştir. Kongre daha başında kongre başkanının seçilememesinden dolayı krizle açılmıştır. Sonrasında Genel Başkanın seçimi sırasında yapılan tartışmalar parti içindeki ciddi fikir ayrılıklarını daha da açık şekilde ortaya çıkarmıştır. Sonunda da partinin "devrimcilik ya da muhafazakarlık" (Züm-rüt, 2004: 358) yollarından birini tercih etmesi gerektiğini ileri süren önemli isim Hikmet Bayur ve onu takip edenlerin istifasına varmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi MP mensuplarının çoğunluğunu DP'den ayrılanlar oluşturmuş, onların bu ayrılıklarıyla DP daha "tutarlı" hale gelmiştir. Fakat bu, partiden ayrılanların DP'de hakim tavra muhalefet dışında kendi içinde bir bütünlük taşıdığı anlamına gelmemektedir. Nitekim MP kongrelerine de hakim olan şey üyeler arasındaki şiddetli tartışmalar ve karışıklık olmuştur. Metin Toker bu durumu DP'den ayrılanların tabiatındaki "anarşistlik" olarak ifade etmiş, bu sebeple yeni teşekküllerinin de parçalandığını ifade etmiş ve *"Türkiye'de hiçbir parti bu MP kadar metamorfoza uğramamıştır."* demiştir (Toker, 1990: 234). Bütün bunlar kadro partilerinde merkezîyetçiliğin güçlü olmaması ve bunun bir uzantısı olarak parti içi disiplinin zayıf olmasıyla alakalıdır.

Bir diğer tipoloji Sigmond Neumann'a aittir. Ona göre siyasal partiler "bireysel temsil partileri" ve "sosyal bütünleşme partileri" olmak üzere ikiye ayrılır. Bireysel katılma partilerinin çalışmaları neredeyse sadece seçim zamanıyla kısıtlıdır (Kapani, 1998: 189). Yani bu partiler seçim zamanı geldiği zaman aday gösterirler, bunun dışında neredeyse hareketsizdirler. Buna ilaveten seçilen adaylar partilerine karşı sorumluluk hissi taşımazlar. Yani istedikleri gibi hareket edebilirler, partilerinin bu anlamda bir baskısı söz konusu değildir. Bu açıdan sosyal bütünleşme partilerinin ideolojik yönden esnek ve parti içi disiplin bakımından da zayıf oldukları söylenebilir. Parti olgusunun demokrasilerde temsil ilkesinin gerçekleşmesi için bir araç olduğu kabul edilirse Neumann'ın ortaya koyduğu bireysel temsil partileri kategorisinin bir bakıma parti olgusuna tam uymayan bir tarafı var gi-

bidir. Öyle ki günümüzde örnekleri de azalmıştır. Yine de bireysel temsil partilerine örnek olarak ABD'deki Cumhuriyetçi Parti ve Demokratik Parti gösterilebilmektedir (Kapani, 1998: 190). Sosyal bütünleşme partileri ise ideolojik özelliklerin ve örgütsel yapının güçlü olduğu, üyeleriyle yakın bağ içerisinde olan partilerdir. Bu partiler üyeleriyle adeta bütünleşiktir. Bu tip partilerin "kentleşme" yahut "endüstrileşme" süreçlerinde "yalnızlaşan" grupları bir araya getirme, bütünleştirme gibi bir hedef tuttukları söylenebilir (Kapani, 1998: 190). Ayrıca Neumann bu bütünleşmenin demokratik olup olmayışına göre "demokratik bütünleşme partileri" ve "toptan bütünleşme partileri"nden bahsetmektedir (Kapani, 1998: 190-191). Toptan bütünleşme partilerinde ideolojik yön ve üyeler arasındaki bağlantı çok daha kuvvetli olup partinin "düzenleme" ve "kontrol" yetkileri daha geniştir (Kapani, 1998: 190).

MP Neumann'ın tipolojisi açısından değerlendirildiğinde daha çok bireysel temsil partisi özellikleri göstermektedir. Parti üyelerinin istedikleri gibi hareket etmek konusunda bir bağlayıcılık hissetmemeleri buna bir işarettir. Üyelerin bu bağlamda partilerine karşı "sorumluluk" hissetmeyişleri her ne kadar partinin hoşgörüsü yahut umursamaması sonucu değilse de MP tersi bir durumu sağlayabilecek bir disiplinden, ideolojik ortamdan mahrum kalmıştır. MP içinde hakim olan karışıklıktan yola çıkılarak denilebilir ki partide baskın bir ortak ideoloji söz konusu değildir. Bireysel bütünleşme partilerine örnek gösterilen ABD'deki Cumhuriyetçi ve Demokratik Partiler'in ideolojik manada esnek olduklarını ve üyelerinin bu bağlamda çok daha serbest davranabildikleri biraz önce ifade edilmişti. MP içinde durum tam olarak böyle olmasa da, yani her ne kadar parti mensuplarının ideolojik olarak geniş bir yelpaze sunuyor oluşları hoşgörüle karşılanmasa da bir ortak ideolojinin öne çıkmıyor oluşu MP'yi bireysel bütünleşme partileri kategorisine sokmaktadır.¹

---

¹ Yukarıda ifade edilen bilgiler ışığında MP'nin kapatılmadan önce parçalanmasının bir ideolojik kavgadan kaynaklandığı söylenebilir. Buradan yola çıkarak parti

Sonuç

Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde ilk kurulan partilerden biri olan MP, halk nezdinde DP'ninki gibi bir karşılık bulamamış olsa da ilk çok partili seçim olarak görülen 1950 seçimlerinde seçim sisteminin oluşturduğu zorluğa rağmen meclise girebilmeyi başaran üçüncü parti olmuştur. CHP'den ayrılanlar tarafından teşkil edilen DP kurulduğu günlerde bir muvazaa partisi olmakla suçlanmış ve bunda en çok hatıra getirilen hususlar geçmişteki TCF ve SCF tecrübeleri olmuştur. MP de DP'ye bu muvazaa suçlamasını yinelemiş ve hatta daha güçlü bir şekilde DP'nin önüne çıkarmıştır. Bununla birlikte CHP karşısındaki gerçek muhalefet partisinin MP olduğunu iddia etmişlerdir. 12 Temmuz Beyanamesi ile CHP'ye olan sert tavrını yumuşatan ve 1946 seçimleri akabinde kurulan yönetimi gayrimeşru saymaktan bir ölçüde vaz geçen DP'ye karşı MP'nin dile getirdiği "muvazaa partisi" olma iddiasının Türk siyasi hayatında bir önemli bir etki ortaya koyduğu ve bunun DP-CHP ilişkisine dahi tesir ettiği akademik literatürde ifade edilmiştir.

MP'yi dikkat çekici bir parti haline getiren bir diğer husus da partinin önde gelen isimleri olmuştur. Bunlardan en önemlisi Mareşal Fevzi Çakmak İstiklâl Harbi yıllarından itibaren Türkiye'de siyasi anlamda üst mevkileri işgal eden kadronun içinde yer almış; toplumda, siyaset sahasında ve askerler arasında ağırlığı olan bir isim olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Mareşal ünvanına sahip iki askerden birisi olan Fevzi Çakmak'ın DP'nin kurulduğu yıllarda İsmet İnönü'nün CHP'deki ağırlığını dengeleyebilecek

---

içinde ideolojik esnekliğin benimsenmediği ileri sürülebilir. Ve nitekim parti parçalanmış, daha sonra ise kapatılmıştır. Bu ise partinin sosyal bütünleşme partilerinde olduğu gibi ideolojik yapısının güçlü olduğuna değil tam tersine zayıflığına işaret eder. Çünkü sosyal bütünleşme partilerindeki güçlü ideolojik yapı ortak bir paydada bütünleşmeği işaret etmektedir. MP'nin iç kargaşalardan ötürü parçalanması ise partinin kurumsal yapısının gelişmişlik düzeyi ile alakalıdır.

bir şahsiyet olarak görüldüğü düşünöldüğünde, sonrasında MP'nin kurucularından birisi olmasının önemi tahmin edilebilir.

MP'nin ortaya çıkmasında dönüm noktası 12 Temmuz Beyannamesi olmuştur. Bu beyanname şaibeli 1946 seçimleri sonrasında iktidar partisi konumunda bulunan CHP ile ona şiddetle muhalefet eden DP arasındaki tamamen kopma noktasına gelen ilişkilerin yeniden tesis edilmesini sağlamıştır. Beyanname ile muhalefet partisinin güven içinde mevcudiyetini devam ettirebileceği ifade edilmiştir. Bunun sonucunda DP CHP'ye olan tavrında bir yumuşamaya gitmiş, eski şiddetini terk etmiştir. Adnan Menderes'in ifadesiyle bu bir "taktik" de olabilir. Ve fakat bu yumuşama DP'nin meclisteki vekil sayısını yarıya kadar düşürerek yeni bir parti teşkiline gidilmesine yetmiştir.

Bu çalışmada Türk siyasi tarihindeki önemi gösterilmeye çalışılan MP'nin parti doğuş teorileri ve parti tipolojileri bağlamında nereye oturduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Doğuş teorilerine göre değerlendirilmesi yapıldığında MP'nin parlamento içinde doğan parti kategorisinde olduğu görölmüştür. Bu sonucu işaret eden başlıca husus parti kurucularının zaten parlamentoda bulunuyor olmaları ve parlamentoda gruplaşarak parti kurmaya yönelmeleri olmuştur. MP kurucularının DP'den ayrılarak parti kurmalarındaki ana motivasyonun ise yöntem konusunda farklı bir tavır benimsemeleri olduğu görölmüştür. Kriz teorileri açısından MP'nin kuruluşunu açıklamaya en uygun görölenen teorinin katılma krizi olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre görüşlerinin temsilinde bir eksik gören milletvekilleri ayrılma yoluna gitmişlerdir. Modernleşme teorisinin de MP'nin kuruluşunu izah etmede bir miktar açıklayıcılığa sahip olduğu görölmektedir. Kuruluşu çok partili hayatın yeni başladığı günlerde vuku bulan MP, DP ile birlikte mecliste de bulunan bir parti olarak çoğulculuğun oluşmasına katkıda bulunmuştur. Diğer taraftan MP'nin kurulmasının tıpkı DP'de olduğu gibi, bir anlamda modernleşme kaygısıyla iktidar mevkiini işgal eden gücün muhalefet partilerine siyaset sahasında yer açması ile mümkün olabildiği barizdir.

Parti tipolojileri açısından MP'nin bir kadro partisi özelliği gösterdiği görülmüştür. Parti kurucularının daha önce de milletvekili oluşları ve parti mensuplarının seçkin bir grup arz etmesi bu sonuca işaretler. Ayrıca parti kısa ömründe büyük kitlelere yayılma fırsatı ele geçirememiştir. Diğer taraftan partide merkeziyetçiliğin ve parti içi disiplinin zayıf olması, üyeler arasındaki birlik ve bütünlüğün olmaması MP'nin kadro partisi olduğunun bir diğer göstergesidir. Bir başka tipolojik sınıflandırmaya göre ise MP bireysel temsil partisi kategorisine denk düşmektedir. Ortak ve güçlü bir ideolojik yapının olmaması, parti içi disiplinin çok zayıf olması bunda etken sayılmıştır.

MP ortaya çıkarken CHP'ye asıl muhalefeti kendilerinin yaptığını iddia etmiş ise de seçmen nezdinde bu karşılığı bulamamıştır. Katıldığı ilk ve son seçim olan 1950 seçimlerinde muvazaa partisi olmakla suçladığı DP'nin dört milyondan fazla oyuna mukabil MP 240.209 oy alabilmiştir. MP'nin ortaya çıkmasıyla DP'nin daha tutarlı ve disiplinli bir yapıya bürünmesi DP'nin hayatını bir bakıma kolaylaştırmış görünmektedir. MP ise parti disiplinini sağlayamamış bir parti olarak devamlı kargaşa ve çalkantılar yaşamış ve DP'de olduğu gibi, bir şekilde tutarlı bir parti haline gelememiştir. Bununla birlikte kapatılan MP yerine, 1950 seçimlerinde meclise girebilmiş tek MP'li olan Osman Bölükbaşı önderliğinde bir kısım eski MP'li tasfiye edilerek yeni bir parti (CMP) kurulmuştur. Bu yeni parti MP'nin sahip olmadığı bütünlüğü sağlamış ve 1954 seçimlerinde de, 1957 seçimlerinde de MP'den çok daha yüksek oylar alarak Meclis'te yer bulabilmiştir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, S. (1992). Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu.** İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980).** İstanbul, Türkiye: Hil Yayın.

- Çakmak, İ., & Pehlivanlı, H. (2022).** Hikmet Bayur'un Nazarından Kemalizm. **Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi.** (9), 61-80.
- Çaylak, A. (2004).** **Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı** (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Keh6sQzap4ZTp8dqWPIH1Lf3Ph2J9b4u7-q8IwErHEYEZwvS32EpwjOKCf5n_aeK
- Çaylak, A., & Kaymal, C. (2021).** 27 Mayıs ile 12 Mart Arası Dönemde Muhalefetin Sembol İsmi: Osman Bölükbaşı. **İnsan ve İnsan.** 8(29), 49-64.
- Cevik, A. (2022).** Türkiye'de Siyasi Partiler Arası Rekabette Din-Devlet İlişkilerine Dair Tartışmalar: Millet Partisi Örneği. **İnsan ve İnsan.** 9(34), 29-43.
- Çiftçi, A. (2019).** Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1946-1950 Yılları Arasındaki Siyasal Faaliyetleri. **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** 21(2), 967-985.
- Duverger, M. (1974).** **Siyasi Partiler.** (Çev. Ergun Özbudun), Ankara, Türkiye: Bilgi Yayınevi.
- Eroğul, C. (1990).** **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi.** Ankara, Türkiye: İmge Yayınları.
- Ertem, B. (2010).** Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947). **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.** 16(11), 252-273.
- İnanç, H., Erdoğan S. & Güner, Ü. (2007).** Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Sağlayan Sosyo-Politik Nedenler. **Akademik Bakış.** (13), 1-18.
- Kapani, M. (1998).** **Politika Bilimine Giriş.** İstanbul, Türkiye: Bilgi Yayınevi.
- Karpat, K. (2010).** **Türk Demokrasi Tarihi.** İstanbul, Türkiye: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (1959).** **Turkey's Politics Transition To A Multi-Party System.** Princeton: Princeton University Press.
- Koçak, C. (2012).** **İktidar ve Demokratlar Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt 2.** İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- La Palombara, J. & Weiner, M. (1966).** **Political Parties and Political Development.** Princeton: Princeton University Press.

- Özbudun, E. (2016). Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi.** İstanbul, Türkiye: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1996). Siyasal Sosyoloji.** Ankara, Türkiye: Gündoğan Yayınları.
- Sarol, M. (1983). Bilinmeyen Menderes I.** İstanbul, Türkiye: Kervan Yayınları.
- Timur, T. (1991). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş.** İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Toker, M. (1990). Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950.** Ankara, Türkiye: Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011.** Erişim adresi: <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>
- Vatandaş, C. (2016). Cumhuriyetin Tarihi.** İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yeşil, A. (2001). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş.** Ankara, Türkiye: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.** İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Zümrüt, Ş. (2004). Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi.** (Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Keh6sQzap4ZTp8dqWPIH1F1fmDNn_8tX93i5HEbqea41Ezf8Nfe2CIFNXB1wxqZ5

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, Bilgi Dergisi'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by Bilgi).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Muttaki ÜNLÜ tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Muttaki ÜNLÜ, as no additional acknowledgement has been made).

Extended Abstract

Evaluation of The Nation Party Within The Context Of Origin Theories And Political Party Typologies

Muttaki Ünlü

Being one of the political parties that made an appearance in Turkish political life with Turkey's transition to a multi-party system The Nation Party (NP) has important aspects that are worth being researched despite its short life and not-so-shiny political adventure. The international atmosphere following the World War II made countries push for their legitimate places in the new world order. In this regard the transition to a multi-party system in Turkey deserves particular attention. Sharing the opposition seats in the parliament with the Democratic Party (DP) in the first years of the multi-party life the NP has an important place not only for being one of the first political parties of the Republic but also for having a significant impact on politics even after it was proscribed. This article purposes to evaluate the NP within the context of origin theories and typologies that are put forward about the political parties. Mainly this work tries to answer the questions "How the NP can be explained in the framework of origin theories? With regards to political party typologies to which one it suits the best?". The main conclusion reached with regards to origin theories is that the NP can be included within the category of inside-parliamentary parties, that its the origin can be explained with representation and modernisation crises. In the context of party typologies, it is understood that the NP shows the characteristics of a cadre party according to one approach and the party of individual representation according to another.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

İş Sağlığı ve Güvenliği Profesyonellerinin
Temel SorunlarıEkrem ERDOĞAN¹ Kemal Gökmen GENÇ²

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 29.04.2023

Kabul: 25.05.2023

Online Yayın:
31.05.2023

Anahtar Kelimeler:

İSG profesyonelleri
İş güvenliği uzmanı
İşyeri hekimi
Diğer sağlık personeli
Tekniker**Kaynak Gösterimi,**
Erdoğan, E. & Genç
K.G. (2023). İş Sağlığı
ve Güvenliği
Profesyonellerinin
Temel Sorunları. Bilgi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 25 (1), 57-93
DOI: 10.54838/bilgi
sosyal.1289671

Özet

Amaç- Bu çalışma, iş sağlığı ve güvenliği (İSG) profesyonellerinin ana sorunlarını tespit etmeyi ve çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır.**Yöntem/Metodoloji/Dizayn-** Çalışmada bu sorunları tespit etmek amacıyla 50 İSG profesyoneli ile mülakatlar yapılmıştır. Toplanan veriler betimsel analize tabi tutulmuştur.**Sonuçlar-** Çalışma sonucunda; iletişim, iş birliği, denetim, mevzuat, farkındalık, güvenlik kültürü, güvenlik liderliği ile işveren ve yönetim eksenli problemlerin yaşandığı ortaya çıkmıştır.**Katkı/Farklılıklar-** Literatürde saha araştırmaları İSG profesyonellerinden çoğunlukla iş güvenliği uzmanlarına dönüktür. Bu çalışmada tüm İSG profesyonellerinin görüşleri analiz edilmiştir.

1 **Sorumlu Yazar:** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Esentepe Kampüsü, Serdivan-Sakarya ✉ erdogan@sakarya.edu.tr, **ORCID:** 0000-0003-3170-0970

2. Doktora Öğrencisi., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Esentepe Kampüsü, Serdivan-Sakarya ✉ kgokmengenc@subu.edu.tr, **ORCID:** 0000-0003-3170-0970

RESEARCH ARTICLE

The Main Problems of Occupational Health and Safety Professionals

Ekrem ERDOĞAN¹ Kemal Gökmen GENÇ²

ARTICLE INFO

Submitted: 29.04.2023

Accepted: 25.05.2023

Published Online:
31.05.2023

Keywords:

OHS professionals
Occupational safety
specialist
Workplace doctor
Other health personnel
Technician.

To cite this article

Erdoğan, E. & Genç
K.G. (2023). The main
problems of
occupational health and
safety professionals.
Bilgi Sosyal Bilimler
Dergisi, 25 (1), 57-93.
DOI: 10.54838/bilgi
sosyal.1289671

Abstract

Purpose- This study aims to identify the main issues of occupational health and safety professionals (OHS) and offer solutions.

Methodology/Approach/Design- To identify these issues in the study, interviews were conducted with 50 OHS professionals. The obtained data were analysed descriptively.

Findings- As a result of the study, it has been revealed that there are problems related to communication, cooperation, supervision, legislation, awareness, safety culture, safety leadership, and employer and management.

Originality/Value- Case studies in the literature are mainly directed to occupational safety experts rather than OHS professionals. In this study, the opinions of all OHS professionals were analysed.

1 Corresponding Author: Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Politics Esentepe Campus, Serdivan-Sakarya ✉ eerdogan@sakarya.edu.tr, **ORCID:** 0000-0003-3170-0970

2. PhD Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences,, Esentepe Campus, Serdivan-Sakarya ✉ kgokmengenc@subu.edu.tr, **ORCID:** 0000-0003-3170-0970

Giriş

İş sağlığı ve güvenliği (İSG); işyerini ve işyeri dışını da kapsayan bir yöne sahiptir. Güvenlik kültürünü, sağlık ve güvenlik tedbirlerini, eğitimleri, bu tedbir ve eğitimleri uygulayanları kapsamaktadır. Temelde tıbbi ve teknik yönü ön plandadır. Yasalardan kaynaklı hukuki bir boyuta sahiptir. Ancak tıbbi ve teknik gereklilikler dikkate alınarak oluşturulan yasal zorunlulukların, her işletmenin ihtiyacına göre tasarlanarak uygulanması gerekmektedir. İSG sürecinin sağlıklı yürüyebilmesinde önemli aşamalardan birisi işletmelerin gereksinimleri çerçevesinde bir tasarımın yapılması ve bunun uygulanmasıdır. Gerçekten İSG sürecini sağlıklı bir şekilde yürütmek isteyen işyerleri için İSG profesyonelleri önem arz etmektedir.

İSG profesyonelleri işyerinde ya da işyerinden kaynaklı oluşan, çalışanların sağlık ve esenliğini bozabilecek tehlike ve riskleri analiz etme, bu tehlike ve risklerin öngörülmesini, tanınmasını, değerlendirilmesini ve kontrolünü yapmak adına sorumluluğa sahip kişilerdir. Ne yazık ki bu süreçte bu kişiler işyerinden, işverenden ve çalışanlardan kaynaklı bazı sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunlar, ulusal ve küresel düzeyde pek çok düzenlemeye rağmen arzu edilen düşük seviyelere getirilememektedir (Özkan ve diğerleri, 2023: 247).

İş kazaları ve meslek hastalıkları küresel ölçekte önemli bir sosyo-ekonomik maliyete yol açmaktadır. ILO (2021)'ya göre; Dünyada yaklaşık 2,3 milyon kişinin çalıştığı işiyle alakalı kazalara uğradığı ya da hastalıklara tutulduğu tahmin edilmektedir. Bu durum dünyada her gün 6000'den fazla ölümün sadece İSG aksaklıklarından kaynaklandığını göstermektedir. Veriler belirli aralıklarla yapılan güncellemelere göre değişse de günümüzde bu sayılar artmaktadır. Ekonomik olarak bunun maliyeti Dünyada yıllık GSYİH'nin %4'ü civarındadır. Bu maliyetleri minimize edebilmek için birçok tedbirin yanında, İSG profesyonellerinin nicelik ve niteliklerinin artırılması ve böylelikle işyerlerinde İSG

kültürünün tabana yayılmasının sağlanması gerekmektedir. Türkiye’de İSG profesyonellerinin dağılımı incelendiğinde problemin hem nicelik hem de nitelikte ilişkili olduğu görülmektedir. Ülkemizde İSG profesyonellerinin toplam sayısı 100 binin biraz üzerindedir. Kendi içinde sınıflandırıldığında iş güvenliği uzmanlık belgesi alanların sayısı; A sınıfında 15.416, B sınıfında 22.204 ve C sınıfında 34.924’tür. İşyeri hekimliği belgesini almaya hak kazanmış kişilerin sayısı 29.260 ve hem işyeri hekimliği hem de iş güvenliği uzmanlık belgesi alanların sayısı da 2.209’dur. Diğer sağlık personeli belgesini almaya hak kazanmış kişileri incelendiğinde, 14.672 olduğu görülmüştür (İSG Kâtip, 2022: 1). Bu tablo bize Türkiye genelinde İSG profesyonellerinin sayısının artırılmasının gerekli olduğunu göstermektedir. Bu amaçla yükseköğretimde bazı girişimler olmuştur. Bazı üniversitelerde özellikle İSG önlisans programları açılarak bu sayı arttırılmaya çalışılmaktadır. Ancak sadece sayı arttırmak yetmeyecektir. Aynı zamanda niteliği arttırmak için ulusal İSG sistemlerini oluşturan bütün yapı taşlarını koordine etmek ve uygulamak adına çok boyutlu bütüncül bir sisteme ihtiyaç vardır.

İSG profesyonelleri denildiğinde genel olarak iş güvenliği uzmanları anlaşılabilir ancak bunun yanında işyeri hekimleri, diğer sağlık personelleri ve teknikerler de bu kapsama girmektedir. Türkiye’de yapılan araştırmalara bakıldığında genellikle iş güvenliği uzmanlarına odaklanıldığı diğer profesyonellere dönük saha araştırmalarının çok nadir olduğu görülmektedir. Oysa çok boyutlu ve bütüncül bir İSG sisteminde tüm İSG profesyonellerinin sorunlarına odaklanmak gereklidir. Bu nedenle bu araştırmaya iş güvenliği uzmanlarının yanında iş yeri hekimleri, diğer sağlık personelleri ve teknikerler de eklenmiştir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde çalışmada kullanılan kavramlar tanımlanmıştır. Daha sonra İSG profesyonellerinin sorun alanları ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Son olarak İSG profesyonellerinin temel sorunlarına dönük saha araştırmasından elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Saha araştırması katılımcılarla yarı yapılandırılmış yüz yüze mülakatlar yapılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler belirli temalar oluşturacak şekilde tasnif edilmiştir. Ayrıca bu temalar kapsamında kabul edilen cevaplar da yüzdelik dilimler itibariyle ifade edilmiştir. Elde edilen verilerin analizi; iletişim ve işbirliği, denetim, mevzuat, farkındalık, güvenlik kültürü, güvenlik liderliği ile işveren ve yönetim eksenli problemler başlıklarında yapılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde; İSG, iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi, diğer sağlık personeli ve tekniker kavramları açıklanmıştır.

İSG, çok boyutlu yapısı nedeniyle disiplinler arası bir kavramdır. Literatürde genellikle tıbbi ve teknik yönden tanımlamalar yapılmıştır. Bu açıdan İSG, işyerinde ya da işyerinden kaynaklı oluşan, çalışanların sağlık ve esenliğini bozabilecek tehlike ve risklerin, olası çevresel etkilerinin analizi yapılarak, bu tehlike ve risklerin öngörülmesi, tanınması, değerlendirilmesi ve kontrolü ile ilgili bir kavramdır (Alli, 2008: 1-13). İSG tüm çalışanların sosyal, zihinsel ve fiziksel refahını içermektedir. Dolayısıyla işle alakalı yaralanmaların ve hastalıkların önlenmesinin yanı sıra çalışanların sağlığının korunması ve geliştirilmesi ile ilgilenen bir disiplindir. Çalışma koşullarının ve ortamının iyileştirilmesini amaçlayarak pek çok farklı meslekte profesyonellerle ortak çatıda buluşarak iş güvenliğine, iş sağlığına, iş hijyenine, işyerinde esenliğe ve çalışma ortamının iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Van Dijk ve diğerleri, 2011: 12-14).

İSG kavramını, tıbbi ve teknik açıdan bölümlendirerek de tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda tıbbi boyutuyla iş sağlığı kavramı; işin insana ve her insanın da işine uyumuyla ilgilidir. İş sağlığı; bütün mesleklerde çalışanların en üst seviyede fiziksel, zihinsel ve sosyal esenliğinin desteklenmesi ve sürdürülmesi; çalışanların iş şartlarından kaynaklanan

sağlık koşullarından uzaklaşmalarının önlenmesi, istihdam edilen çalışanların sağlığa zararlı olan faktörlerden kaynaklanan risklerden korunması ve bir çalışanın fizyolojik ve psikolojik donanımına uygun bir mesleki ortama yerleştirilmesi ve bakımı durumlarını kapsamaktadır. İş sağlığı kavramı; çalışan sağlığını koruyarak daha verimli çalışmasının sağlanması; çalışma ortamının iyileştirilmesi ile İSG'ne elverişli hale getirilmesi; iş organizasyonlarının ve çalışma kültürlerinin, işyerinde sağlık ve güvenliği destekleyen bir şekilde olumlu bir sosyal iklim yaratması ve gelişimi süreçleridir (ILO, 1998: 21-22).

Teknik boyutuyla iş güvenliği; çalışanları yaralayabilecek gerçek ya da potansiyel tehlikelerden nispeten uzak bir çalışma ortamının sürdürülmesidir. İşyerlerindeki çalışma şartlarının sağlıklı ve güvenli olması sağlayan ve iş kazası ile meslek hastalıklarını önlemek için yürütülen planlı teknik çalışmalar bütünüdür. Bir işyerinde işgörmeye esnasında fiziksel çevresel şartlar nedeniyle karşılaşabilecek olan sağlık problemleri ve mesleki tehlikelerin bertaraf edilmesi veya minimize edilmesine yönelik planlı çalışmalardır. İşin yürütüm koşulları nedeniyle ortaya çıkabilecek tehlike ve risklere yoğunlaşarak iş kazaları ve meslek hastalıklarının ortaya çıkmasının önlenmesi amacıyla sistemli bir şekilde organizasyon kültürüyle sunulan çabalardır (Kurt, 2013: 15).

İSG kavramının tıbbi ve teknik açılarından bölümlendirilerek tanımlanması İSG profesyonellerinin de görev alanlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Tıbbi boyut daha çok hekim ve diğer sağlık personellerinin, teknik boyut ise uzman ve teknikerlerin görev alanlarını tayin etmektedir.

İSG profesyonelleri içinde iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi, diğer sağlık personeli ve tekniker yer almaktadır. İş güvenliği uzmanı; çalışma kuralları ilgili yönetmelikle tayin edilen, İSG çerçevesinde görev yapmak için Bakanlıkça yetkili kılınan, iş güvenliği uzmanlık belgesi almış olan, Bakanlık ve ilgili kurumlarında iş yaşamını denetleyen müfettişler ve mühendislik ya da mimarlık eğitimi veren fakültelerin mezunları ile

teknikeri ifade etmektedir (R.G., 2012). İşyeri hekimi; İSG alanında görev ifa etmek için Bakanlık tarafından yetkilendirilen işyeri hekimi belgesi sahibi hekimler şeklinde açıklanabilir (R.G., 2013). Diğer sağlık personeli; İSG hizmetlerinde vazifelendirilmek için Bakanlık tarafından belge verilmiş hemşire, sağlık memuru, acil tıp teknisyeni ve çevre sağlığı teknisyeni diploması olanlarla Bakanlığın verdiği işyeri hemşiresi belgesi bulunan kişiler şeklinde tanımlanmaktadır (R.G., 2013). İSG profesyonellerinden olan tekniker; teknik öğretmen, fizikçi, kimyager ve biyolog unvanını almaya hak kazanmış olanlar ile üniversitelerin İSG programı mezunu kişiler için kullanılan bir kavramdır (R.G., 2012).

Tüm bu kavramların teorik olarak tanımlanmasına karşın iş hayatında kesin çizgilerle böyle ayrımların yapılmadığı da bir gerçektir. Bu araştırma bu açıdan da yetki ve sorumlulukların karıştığı/çakıştığı sorun alanlarının farkına varmamızı sağlayacaktır.

2. İSG Profesyonellerinin Sorun Alanları

Bu bölümde, literatür taraması yapılarak İSG profesyonellerinin sorun alanları ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar analiz edilmiştir.

Sarı ve diğerleri (2021)’nin araştırması iş güvenliği uzmanları ve çalışanlar arasındaki iletişim sorunları üzerine odaklanmıştır. Burada tarafların bu konuyla ilgili problemlerine yönelik durum tespiti ve ihtiyaç değerlendirmesi yapılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Araştırmada medya, sağlık, tekstil ve distribütör firmalarında çalışan, her birinde yirmişer kişi olmak üzere toplamda 80 kişiye anket uygulanmış ve halihazırda çalışan iş güvenliği uzmanlarıyla birebir görüşmeler yapılmıştır. Sonuçta; çalışanların iş yükünün fazla olması, iş güvenliği uzmanının çalışanlara yapmaları gerekenleri emir kipi kullanarak ifade etmeleri, mobbing, İSG kültürünün oluşmaması, bir konuya yönelik fikri olmayan kişilere açıklama yaparken yaşanan zorluklar, teknik yönden eksiklikler, tecrübe eksikliği, branşlaşmanın olmadığı alanda eksikliklerin artması,

ücret yetersizliği, mevzuattaki boşluklar ve ertelemeler, iş güvenliği uzmanlarının yetkilerinin sınırlılığı, yasal sorumluluklarının fazla olması ve saygınlık eksikliği, çalışanların iş güvenliği uzmanının aktardığı bilgilere uymaması, uyarıların dikkate alınmaması, işyerinde İSG konularının olması gereken değeri görmemesi, evraklarda fazla prosedür olması, taşeron firmalarda yeterli İSG kurallarının uygulanmaması, zamanın iyi yönetilmemesi sebebiyle tatbikatların aksaması, personel değişikliğinin sık yaşanması sebebiyle eğitimlerde aksama, iş güvenliği uzmanlarının aldığı eğitimin yetersiz olması, personel yetersizliğine bağlı aşırı çalışma saatleri ve işveren baskısı şeklindeki sorunlar tespit edilmiştir.

Tuna (2021) çalışmasında, iş yaşamındaki problemlerin iş güvenliği uzmanlarının sürekli kaygı seviyelerini nasıl etkilediğine yönelik bir analiz yapmıştır. Veriler 180 iş güvenliği uzmanından “İş Güvenliği Uzmanlarının Sorunları Ölçeği” ile “Sürekli Kaygı Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Sonuçta; iş güvenliği uzmanlarının iş hayatında karşılaştığı problemlerle sürekli kaygı seviyeleri arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunun dışında işverenin farkındalığının yetersiz olması, çalışanların önemsememesi ve mevzuattan kaynaklanan sorunların kaygı düzeyleri üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Ortak Sağlık ve Güvenlik Biriminde (OSGB) çalışanların, diğerlerine göre daha kaygılı olduğu, yaşlanmayla birlikte kaygı seviyelerinin azaldığı, C ve B sınıfı sertifikalı uzmanların sürekli kaygı seviyelerinin A sınıfı uzmanlara göre daha fazla olduğu şeklinde sonuçlara ulaşılmıştır.

Aksoy ve Mamatoğlu (2019), Türkiye örnekleminde kullanılmak üzere iş güvenliği uzmanlarının sorunları ölçeği geliştirmişlerdir. Ölçek oluşturma sürecinde veriler özel sektörde çalışan iş güvenliği uzmanlarından toplanmıştır. Anketin birinci kısmı ana sorunları ikinci kısmı ise organizasyonel sorunları kapsayan ifadelerden oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda ise, ana ve organizasyonel sorunlar ölçeklerinin Türk

örnekleminde kullanılabilirlik ve güvenilirliğe sahip olduğu ileri sürülmüştür.

Yılmaz ve diğerleri (2019) çalışmasında, İSG profesyonellerinin gelir düzeyleri ve çalışma koşullarıyla ilişkili verilere ulaşılmıştır. Veriler 521 kişiden kapalı uçlu sorulardan oluşan anket ile toplanmıştır. Çalışmada; iş güvenliği uzmanlarının çalışma şartlarının kötü olduğu, iş tatmin düzeyinin de olması gerekenin çok altında bulunduğu, düşük ücretlerde çalıştıkları, çalışma saatlerinin fazla olduğu, üstlendikleri yasal sorumluluklar karşısında yeterli iş güvencesine tabi olmadıkları ve İSG profesyonellerinin bir kısmının da fazla çalışma ücreti, yıllık izin, ara dinlenmesi, kıdem tazminatı gibi haklarından da yeterli seviyede yararlanamadıkları yönündeki sonuçlara ulaşılmıştır.

Takaoğlu ve diğ., (2018), iş güvenliği uzmanlarının yaşadığı sorunları ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Sonuç olarak; iş güvenliği uzmanlarının sırasıyla eğitim, mali, kanun ve uygulamaları, statü, işveren problemleri ve cinsiyet ayrımı gibi konularda sorunlarla karşılaştıkları belirlenmiştir. Ayrıca bu sorunların kaynağında güvenlik kültürünün oluşmaması durumunun bulunduğu da belirtilmiştir.

Arslan ve Ulubeyli (2016) çalışmalarında, iş güvenliği uzmanlarının sorunlarını tespit etmeyi ve çözümüne yönelik öneriler üretmeyi amaçlamışlardır. Burada 110 iş güvenliği uzmanı ile anket çalışması yürütülerek çeşit sorunlar belirlenmiştir. Bu sorunlar; işverenin müdahaleci yaklaşımı, bağımsız olamama, işgörme ve danışmanlık sürelerinin yetersizliği ile uzmanların ücretlerinin, danışmanlık yaptıkları şirketlerce ödenmesinin mesleki bağımsızlıklarını olumsuz etkilemesi şeklindedir.

Literatürdeki çalışmaların İSG profesyonellerinden, genellikle iş güvenliği uzmanlarını kapsadığı ve bu uzmanların temel sorunları, ücret ve çalışma koşulları ile ilgili sorunları ve diğer çalışanlarla iletişim sorunlarına odaklandığı görülmüştür. Sonuçta bu sorunların; iş yükü, iletişim engelleri, İSG kültürü, teknik sorunlar, tecrübe yetersizliği, ücret, sektörel uzmanlık

sorunları, mevzuat, yetki, prosedür, personel yetersizliği, stres ve kaygı, işveren ve çalışan farkındalığı, yasal haklar ve çalışma koşulları, cinsiyet ayrımcılığı ve mesleki bağımsızlık temalarından oluştuğu söylenebilir.

3. Bulgular

İlgili ulusal literatürde yapılan saha araştırmaları genellikle ya sadece çoğunlukla iş güvenliği uzmanları veya çok daha az olmak kaydıyla işyeri hekimlerinin problemlerine dönük yapılmıştır. Temelde İSG bir bütündür ve bu alanda görev yapan tüm ekibin sorunlarının ortaya konulması gerekir. Bu çalışmada İSG profesyonellerinin görevlerini yaparken karşılaştıkları sorunlar ve çözümü için yapılması gerekenler ele alınmıştır. Diğer taraftan bu saha araştırmaları İSG profesyonelleri ile ilgili iş yoğunluğu, stres, ücret, iletişim, teknik, tecrübe, mevzuat, cinsiyet ayrımcılığı ve mesleki bağımsızlık konularında yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada İSG profesyonellerinden uzman, hekim, diğer sağlık personeli ve teknikerlerin sorunları; profesyoneller arasındaki işbirliği, denetim, bilinç eksikliği, yönetim problemleri ve güvenlik liderliği başlıklarında oluşturulan sorularla tespit edilmeye çalışılmıştır.

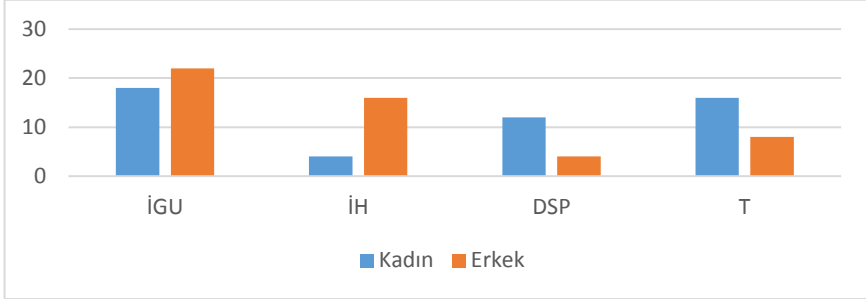
Araştırmada sorulan sorular iki bölüm halinde yapılandırılmıştır. Birinci bölüm demografik ve tanımlayıcı sorulardan oluşmaktadır. Burada katılımcılardan kendilerini, deneyimlerini, statülerini tanımlamaları istenmiştir. İkinci bölümde açık uçlu sorularla İSG profesyonellerinin sorun alanları, değerlendirmeleri ve önerileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümdeki sorular yarı yapılandırılmış olduğundan katılımcıların değerlendirmeleriyle konunun detaylı araştırılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Özel sektörde ve OSGB'lerinde çalışan 50 kişiyle mülakat yapılmıştır. Görüşmeler 20 iş güvenliği uzmanı, 12 tekniker, 10 işyeri hekimi ve 8 diğer sağlık personeliyle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmadan elde edilen veriler iki ana düzeyde yorumlanmıştır. İlk olarak İSG profesyonellerinin unvan/statü, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışma

deneyimi, süresi ve yoğunluk açısından tanımlanmıştır. Daha sonra iş birliği, denetim, farkındalık düzeyi, İSG kültürü, işverenden ve yönetimden kaynaklı sorunlar ve güvenlik liderliği başlıklarında toplanan veriler betimsel analize tabi tutulmuştur.

Grafik1⁵: Unvan ve Cinsiyete Göre Dağılım (%)

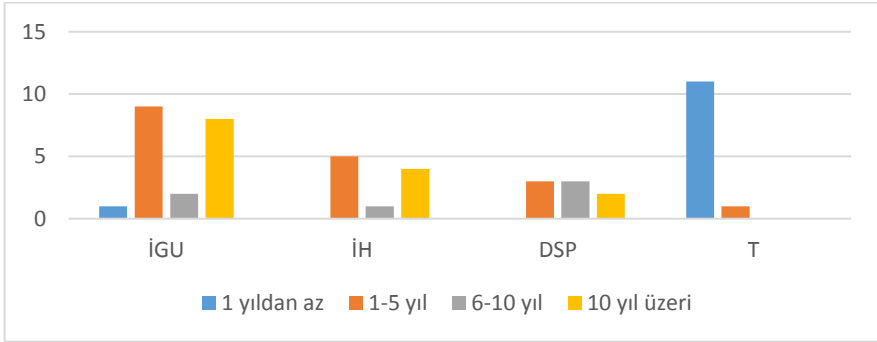
Araştırmaya katılanların dağılımı, İSG profesyonellerinin genel olarak dağılım oranlarına uygundur. Araştırmaya katılanların %40'ı iş güvenliği uzmanı, %24'ü tekniker, %20'si işyeri hekimi ve %16'sı diğer sağlık personeli şeklinde gerçekleşmiştir. Toplamda katılanların kadın erkek dağılımı eşittir. Tekniker ve diğer sağlık personeline katılan kadınların sayısı daha fazladır.

Katılımcılar çoğunlukla 25 yaş altı ve 25-35 yaş (%56) aralığında toplanmıştır. %18'i 36 ile 45 yaş, %10'u 46 ile 55 yaş ve %6'sı 56 ve üstü yaş aralığındadır. Teknikerlerin tamamı 25 yaş altı gruptadır. İş güvenliği uzmanlarının %30'u 25 yaş altında, %30'u 25 ile 35 yaş, %20'si 36 ile 45 yaş, %15'i 46 ile-55 yaş ve %5'i 56 ve üstü yaş aralığındadır. İşyeri hekimlerinin ise %50'si 25 ile 35 yaş, %10'u 36 ile 45 yaş, %20'si 46 ile 55 yaş ve %20'si 56 ve üstü yaş aralığındadır. Diğer sağlık personellerinde %12,5'i 25 yaş altı, %37,5'i 25 ile 35 yaş ve %50'si 36 ile 45 yaş aralığındadır.

⁵ Tüm grafiklerde kullanılmak üzere yer alan kısaltmalar şu şekildedir. İş Güvenliği Uzmanı: İGU, İşyeri Hekimi: İH, Diğer sağlık personelleri: DSP ve Tekniker: T.

Katılımcıların eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde, çoğunluk lisans ve lisansüstü eğitime sahiptir. Buradaki en önemli etken işyeri hekimleridir. Onlar en az lisans mezunu olmak zorundadırlar. Bunun dışında iş güvenliği uzmanlarında durum neredeyse eşittir. Bunların %55'i lisans ve lisansüstü eğitime sahiptir. %45'i önlisans mezunudur. Diğer sağlık personellerinin de %75'i lisans diplomasına sahiptir. Ancak teknikerlerin %92'si önlisans mezunudur.

Grafik.2: İş Deneyimi

Grafik 2'ye göre; katılımcıların %24'ü 1 yıldan az, %36'sı 1 ile 5 yıl, %12'si 6 ile 10 yıl ve %28'i 10 yıl ve üstü aralığında deneyime sahip olduğu görülmüştür. İş güvenliği uzmanlarının %45'i 1 ile 5 yıl, %40'ı 10 yıl ve üstü, %10'u 6 ile 10 yıl aralığında ve %5'i 1 yıldan az deneyime sahiptir. İşyeri hekimlerinin %50'si 1 ile 5 yıl aralığında, %40'ı 10 yıl ve üstü ve %10'u 6 ile 10 yıl aralığında deneyime sahiptir. Teknikerlerin yaklaşık %92'si 1 yıldan az ve %8'i 1 ile 5 yıl aralığında deneyime sahiptir. Diğer sağlık personellerinin ise %37,5'i 1 ile 5 yıl, %37,5'i 6 ile 10 yıl ve %25'i 10 yıl ve üstü aralığında deneyime sahiptir.

İSG profesyonellerinin haftalık çalışma sürelerine göre dağılımı oransal olarak incelendiğinde çoğunlukla haftalık 45 saat çalışmaktadırlar. Ayrıntılı olarak bakacak olursak sırasıyla, %82'si 45 saat, %10'u 50 saat, %4'ü 40 saat ortalamasında çalışmaktadır. Bir kişi dokuz ve bir kişi de 58 saat (iş güvenliği uzmanı) çalıştığını belirtmiştir. İş güvenliği uzmanlarının %85'i,

işyeri hekimlerinin %80'i, teknikerlerin yaklaşık %92'si ve diğer sağlık personellerinin %62,5'i 45 saat haftalık çalışma süresine sahiptir.

Çalışma süresinden bağımsız olarak çalışanlardan iş yoğunluğunu değerlendirmeleri istenmiştir. Buna göre sırasıyla katılımcılar %58 aşırı yoğun, %38 yoğun ve %4 yoğun değil şeklinde soruyu cevaplamıştır. İş güvenliği uzmanlarının %85 aşırı yoğun ve %15'i yoğun cevabını vermiştir. İşyeri hekimlerinin %60'ı aşırı yoğun ve %40'ı yoğun cevabını belirtmiştir. Teknikerlerin ise yaklaşık %42'lik dilimlerde aşırı yoğun ve yoğun ile %16'sı yoğun değil cevaplarını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %87,5'i yoğun ve %12,5'i ise aşırı yoğun cevabını belirtmiştir.

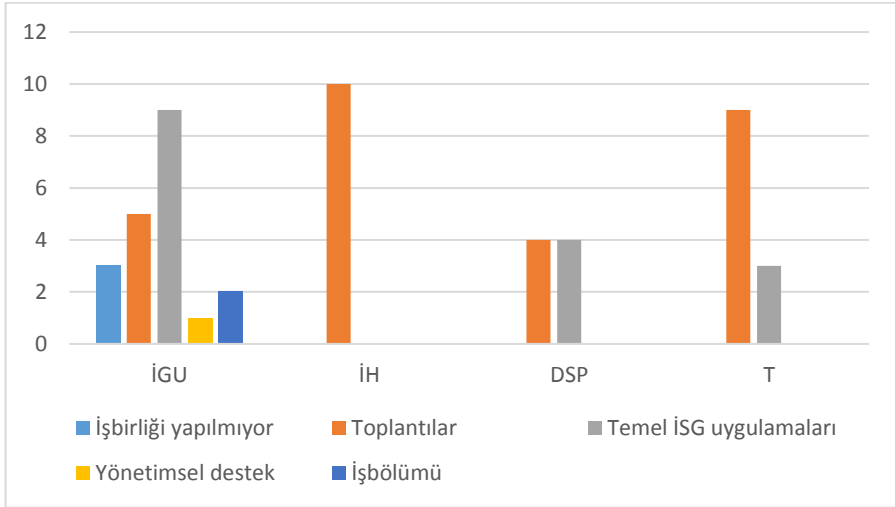
İSG'nin etkin olarak uygulanmasında işbirliğinin geliştirilmesi önem arz eder. Çünkü İSG profesyonelleri İSG'nin uygulanmasında birbirlerini tamamlayan roller üstlenirler. Onlar arasındaki işbirliği sayesinde sorunlar daha etkili çözülebilir. Bu kapsamda İSG profesyonelleri işyerindeki risklerin belirlenmesinde, işyeri sağlık ve güvenlik sisteminin geliştirilmesi ve uygulanmasında, ortak eğitim programlarının düzenlenmesinde, denetimlerde ve İSG için bir işbirliği kültürünün oluşturulmasında birlikte çalışabilirler. Bu durum işyerindeki sağlık ve güvenlik standartlarının yükseltilmesinde yardım olur.

Grafik 3'e göre; işbirliği halinde çalışılması gereken durumlarda yapılan uygulamalara bakıldığında toplantılar (%56), temel İSG uygulamaları (%32) ağırlıklı olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında az da olsa işbölümü (%4) ve yönetsel destek (%2) cevabı da verilmiştir. Katılımcıların %6'sı işbirliği yapılmadığını belirtmiştir. Bu oranlar profesyoneller arasında değişmektedir. İş güvenliği uzmanlarının %45'i temel İSG uygulamaları, %25'i toplantılar, %15'i işbirliği yapılmıyor, %10'u iş bölümü ve %5'i yönetsel destek cevaplarını belirtmiştir. İşyeri hekimlerinin %100'ü toplantılar cevabını vermiştir. Teknikerlerin %75'i

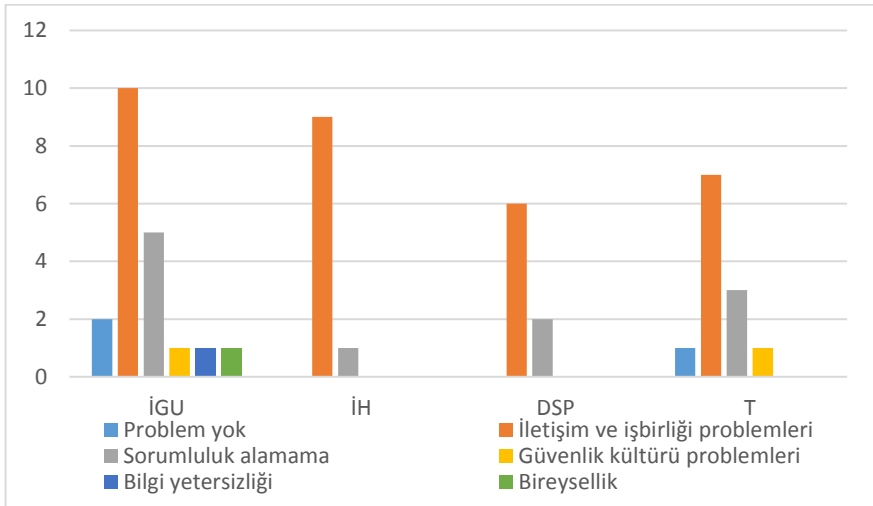
İş Sağlığı ve Güvenliği Profesyonellerinin Temel Sorunları

toplantılar ve %25'i temel İSG uygulamaları cevaplarını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %50'lik dilimlerde toplantılar ve temel İSG uygulamaları cevaplarını belirtmiştir.

Grafik 3: İşbirliği Gerekli Durumlardaki Uygulamalar

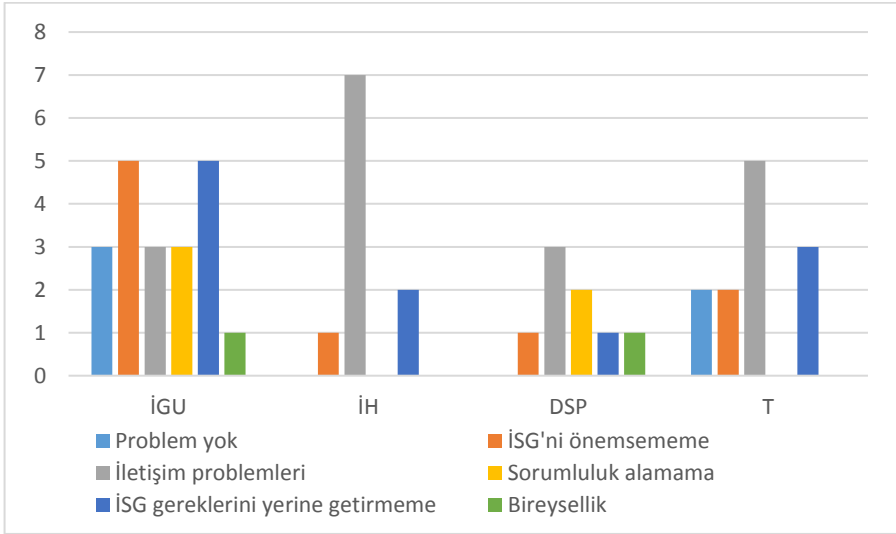

Grafik 4: İSG Profesyonelleri Arasında Yaşanan Problemler

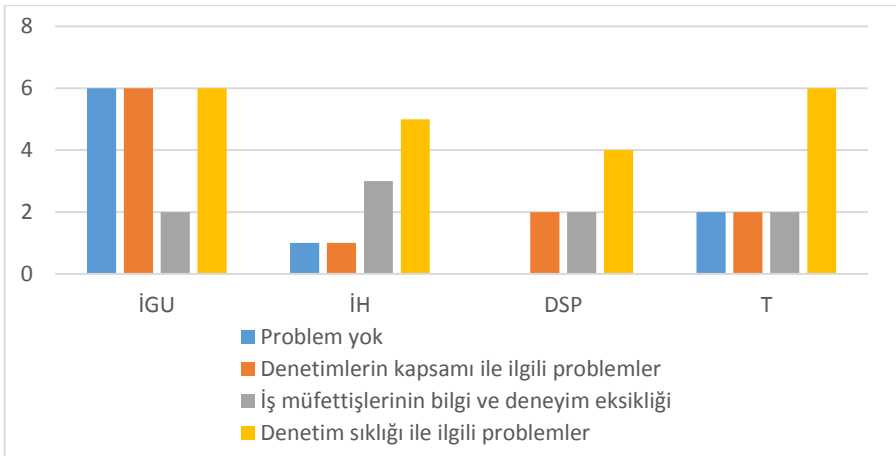
Grafik 4'e göre İSG profesyonelleri arasında yaşanan problemler hakkındaki soruya verilen yanıtlar sırasıyla; iletişim ve işbirliği problemleri (%64), sorumluluk almama (%22), güvenlik kültürü problemleri (%4) ve bilgi yetersizliği ve bireysellik (%2)'tir. Katılımcıların %6'sı problem olmadığını belirtmiştir. İş güvenliği uzmanlarının %50'si iletişim ve işbirliği problemleri, %25'i sorumluluk almama, %10'u problem yok, %5'lik dilimlerde ise güvenlik kültürü problemleri, bilgi yetersizliği ve bireysellik cevaplarını vermiştir. İşyeri hekimlerinin %90'ı iletişim ve işbirliği problemleri ve %10'u sorumluluk almama yanıtlarını vermişlerdir. Teknikerlerin %58'i iletişim ve işbirliği problemleri, %25'i sorumluluk almama, yaklaşık %8,5'lik dilimlerde problem yok ve güvenlik kültürü problemleri cevaplarını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %75'i iletişim ve işbirliği problemleri ve %25'i sorumluluk almama cevaplarını belirtmiştir.

Grafik 5: İSG Profesyonelleri ile Diğer Çalışanlar Arasındaki Problemleri

Grafik 5'e göre; İSG profesyonelleri ile diğer çalışanlar arasındaki yaşanan problemler hakkındaki soruya, katılımcıların %36'sı iletişim problemleri, %22'si İSG gerekliliklerini yerine getirmeme, %18'i İSG'yi önemsememe, %10'u sorumluluk almama ve %4'ü bireysellik cevaplarını vermişlerdir. İş güvenliği uzmanlarının %25'i İSG'yi önemsememe ve %25'i İSG gerekliliklerini yerine getirmeme, %15'i iletişim problemleri, %15'i sorumluluk almama ve %5'i ise bireysellik cevaplarını vermiştir. %15'i problem olmadığını belirtmiştir. İşyeri hekimlerinin %70'i iletişim problemleri, %20'si İSG gerekliliklerini yerine getirmeme ve %10'u İSG'yi önemsememe cevaplarını vermiştir. Teknikerlerin yaklaşık %42'si iletişim problemleri, %25'i İSG gerekliliklerini yerine getirmeme, %16,5'i İSG'yi önemsememe ve geri kalanı problem yok yanıtını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %37,5'i iletişim problemleri %25'i sorumluluk almama, %12,5'lik dilimlerde İSG'yi önemsememe, İSG gerekliliklerini yerine getirmeme ve bireysellik cevaplarını vermiştir.

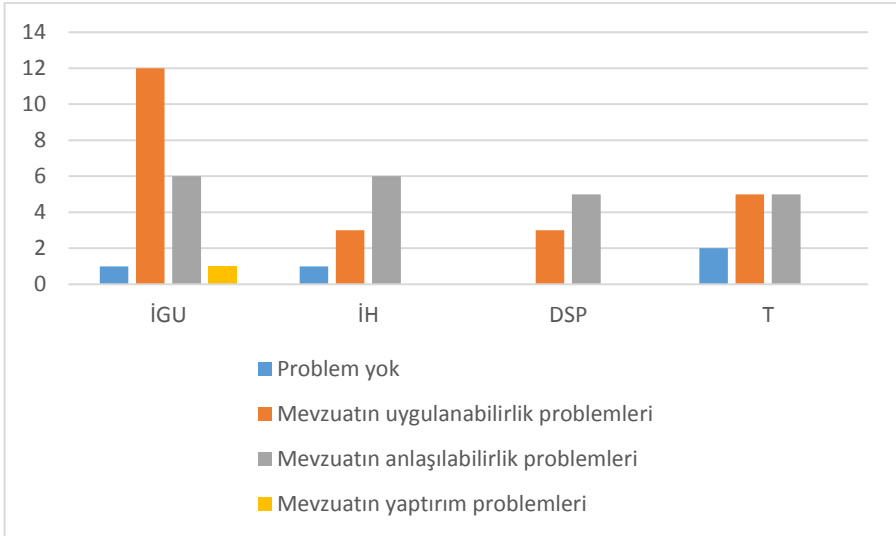
Grafik 6: İSG Denetimleri ile İlgili Problemler

Grafik 6'ya göre; İSG denetimleri ile ilgili problemler hakkında soruya katılımcıların %42'si denetim sıklığı ve %22'si denetimlerin kapsamı ile

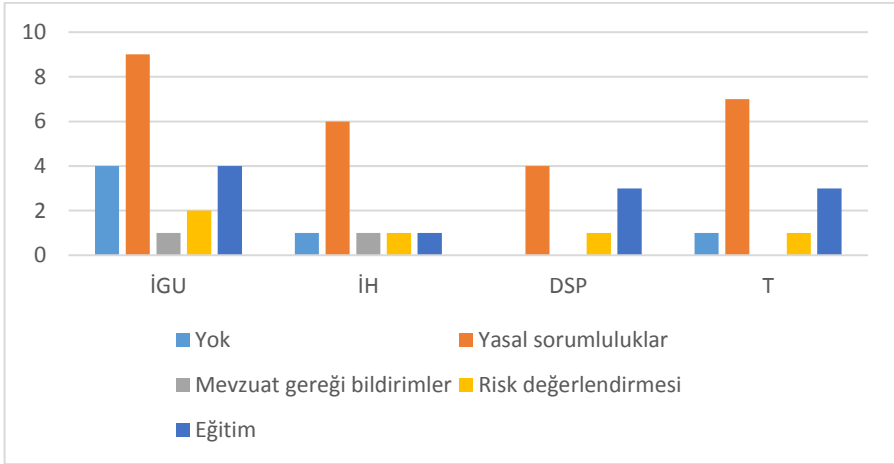
İlgili problemler, %18'i iş müfettişlerinin bilgi ve deneyim eksikliği cevaplarını vermiştir. İş güvenliği uzmanlarının %30'u denetimlerin kapsamı ve %30'u denetim sıklığı ile ilgili problemler ve %10'u ise iş müfettişlerinin bilgi ve deneyim eksikliği cevabını vermiştir. %30'u ise problem yok olduğunu belirtmiştir. İşyeri hekimleri sırasıyla denetim sıklığı ile ilgili problemler (%50), iş müfettişlerinin bilgi ve deneyim eksikliği (%30), ve denetimlerin kapsamı ile ilgili problemler (%10) ve problem yok (%10) cevaplarını vermiştir. Teknikerlerin %50'si denetim sıklığı ile ilgili problemler derken yaklaşık %16,6'lık dilimlerde ise problem yok, denetimlerin kapsamı ile ilgili problemler ve iş müfettişlerinin bilgi ve deneyim eksikliği cevaplarını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %50'si denetim sıklığı ile ilgili problemler şeklinde soruya cevap vermiştir. %25'lik dilimlerde ise denetimlerin kapsamı ile ilgili problemler ile iş müfettişlerinin bilgi ve deneyim eksikliği cevapları teknikerler tarafından belirtilmiştir.

Grafik 7: İSG mevzuatı açısından yaşanan problemler

Grafik 7'ye göre; İSG mevzuatı açısından yaşanan problemler hakkındaki soruya, katılımcılar sırasıyla mevzuatın uygulanabilirlik (%46), anlaşılabilirlik (%44), ve yaptırım problemleri (%2) cevaplarını vermiştir. %8'i problem olmadığını beyan etmiştir. İş güvenliği uzmanlarının %60'ı mevzuatın uygulanabilirlik, %30'u anlaşılabilirlik ve %5'inin yaptırım problemleri temalarında yanıtlar verdiği görülmüştür. İşyeri hekimlerinin %60'ı mevzuatın anlaşılabilirlik ve %30'u uygulanabilirlik problemleri ve %10'u problem yok şeklinde soruyu cevaplamıştır. Teknikerler yaklaşık %42'lik dilimlerde mevzuatın uygulanabilirlik ve anlaşılabilirlik problemleri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca %16 oranında da problem yok cevabı verilmiştir. Diğer sağlık personellerinin %62,5'i mevzuatın anlaşılabilirlik ve %37,5'i uygulanabilirlik problemleri olduğunu ifade etmiştir.

Grafik 8: İSG Mevzuatındaki Yoruma Açık Noktalar ve Nasıl Düzeltilebileceği

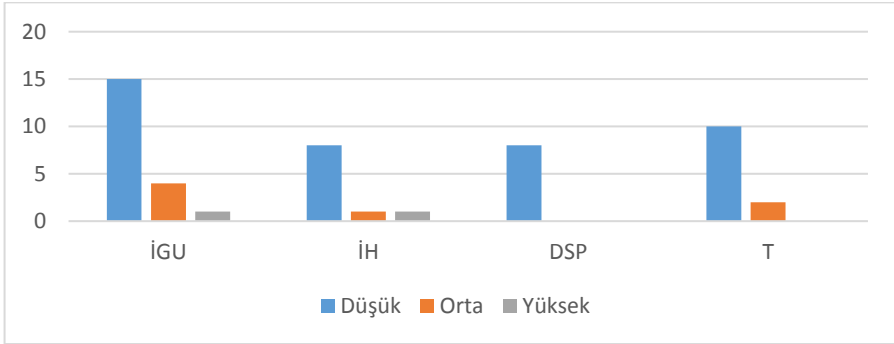

Grafik 8'e göre; İSG mevzuatında bulunan yoruma açık noktalar hakkındaki soruya, yasal sorumluluklar(%52), eğitim(%22), risk değerlendirmesi(%10) ve mevzuat gereği bildirimler (%4) cevapları

verilmiştir. İş güvenliği uzmanları soruyu yasal sorumluluklar (%45), eğitim (%20), risk değerlendirmesi (%10) ve mevzuat gereği bildirimler (%5) şeklinde yanıtlamıştır. İşyeri hekimlerinin %60'ı yasal sorumluluklar, %10'u mevzuat gereği bildirimler, %10'u risk değerlendirmesi ve %10'u eğitim cevaplarını vermişlerdir. Teknikerlerin yaklaşık %58'i yasal sorumluluklar, %25'i eğitim ve %8,5'i risk değerlendirmesi cevaplarını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %50'si yasal sorumluluklar, %37,5'i eğitim ve %13,5'i risk değerlendirmesi cevaplarını vermiştir. Mevzuatın aksaklıklarının giderilmesi, ülke genelindeki etkin İSG konseylerinin oluşturulmasıyla birlikte alan önderlerinden oluşan bilimsel yetkinliğe sahip ekibin sosyal diyalog mekanizmasını işletmesiyle mümkün olabileceği belirtilmiştir.

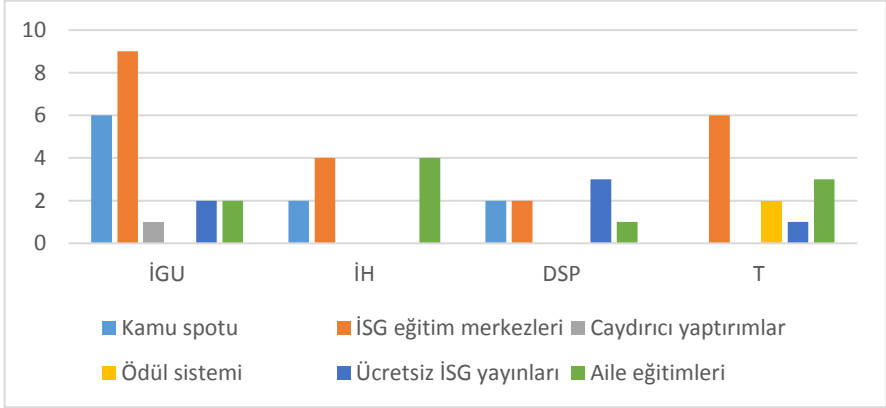
Grafik 9: İSG Açısından Farkındalık Düzeyi

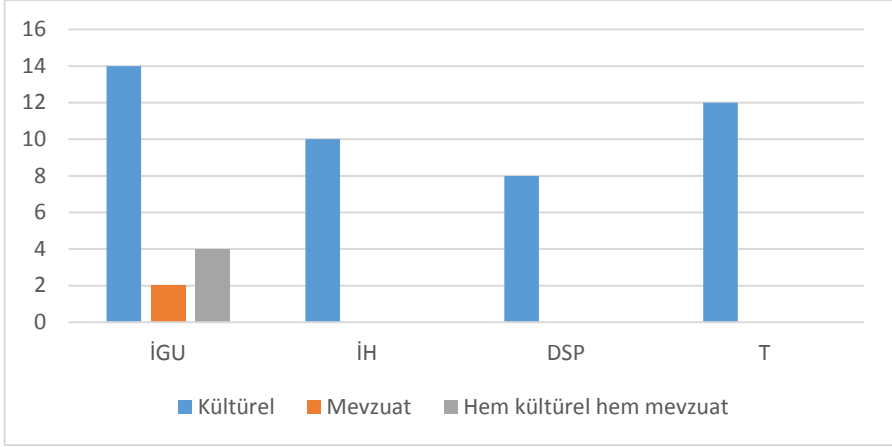
Grafik 9'a göre; İSG farkındalık düzeyinin araştırmaya katılanların %82'si düşük, %14'ü orta ve %4'ü yüksek olduğunu belirtmişlerdir. İş güvenliği uzmanlarının %75'i düşük, %20'si orta, İşyeri hekimlerinin %80'i düşük, %10'u orta, teknikerlerin yaklaşık %83'ü düşük ve %17'si orta ve diğer sağlık personellerinin %100'ü düşük cevabını vermiştir. Katılımcıların genel kanısı toplum genelinde, işverenlerde ve çalışanlarda farkındalık seviyesinin düşük düzeyde olduğu yönündeyken, İSG personellerinde yüksek farkındalık düzeyinin bulunduğu şeklindedir. Tedarikçi ve

müşterilerde ise hedef kitle nazarında değişkenliğe sahip olan gelişime açık bir farkındalık düzeyinin bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca genel anlamda da farkındalık düzeyinin artması adına çabaların olduğu belirtilmiştir.

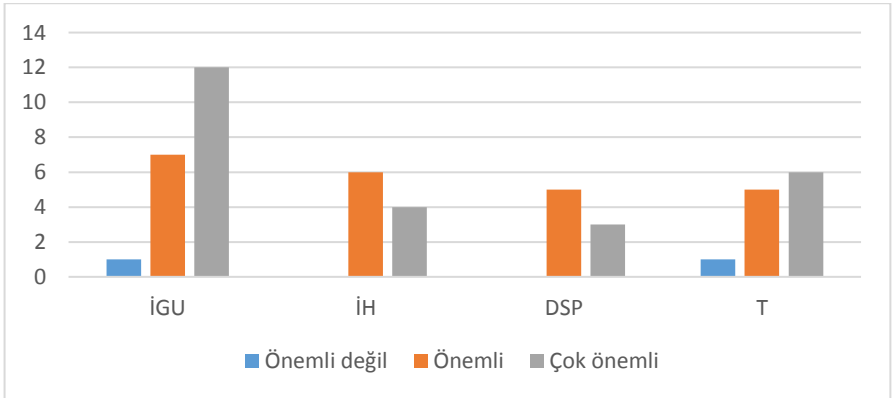
Grafik 10: İSG Farkındalığının Artırılması İçin Öneriler

Grafik 10'a göre; İSG farkındalığının artırılması adına öneriler hakkındaki soruya, katılımcıların %42'si İSG eğitim merkezleri, %20'lik dilimlerde kamu spotu ve aile eğitimleri, %12'si ücretsiz İSG yayınları, %4'ü ödül sistemi ve %2'si caydırıcı yaptırımlar şeklinde yanıtlar verilmiştir. İş güvenliği uzmanlarının %45'i İSG eğitim merkezleri, %30'u kamu spotu, %10'luk dilimlerde ücretsiz İSG yayınları ve aile eğitimleri ile %5'i caydırıcı yaptırımlar şeklinde cevaplarını vermiştir. İşyeri hekimleri %40'lık dilimlerde İSG eğitim merkezleri ve aile eğitimleri ile %20'si kamu spotu şeklinde yanıtlamıştır. Teknikerlerin %50'si İSG eğitim merkezleri, %25'i aile eğitimleri, yaklaşık %17'si ödül sistemi, %8'i ücretsiz İSG yayınları cevaplarını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %37,5'i ücretsiz İSG yayınları, %25'lik dilimlerde kamu spotu ve İSG eğitim merkezleri, %12,5'i aile eğitimleri olarak cevaplarını vermiştir.

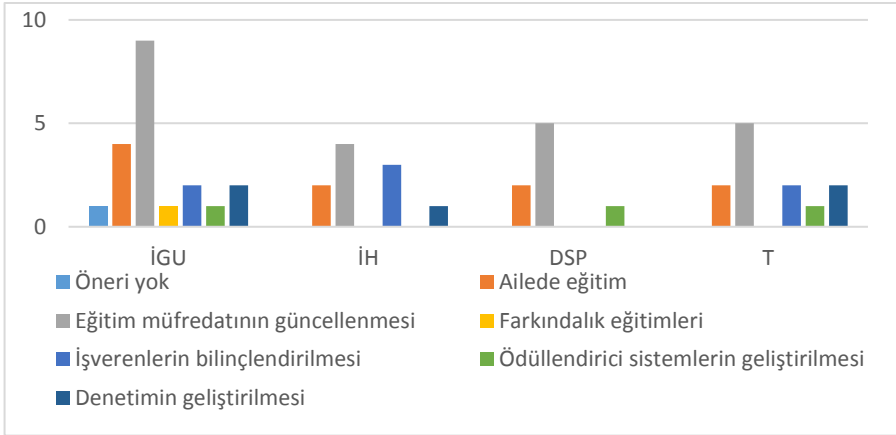
Grafik 11: İSG ile İlgili Sorunların Temelinde Yatan Etkenler

Grafik 11'e göre; İSG ile ilgili sorunların kültürel ve/veya mevzuata ait olup olmadığına yönelik soruya, katılımcıların %88'i kültürel, %8'i kültürel ve mevzuat ile %4'ü mevzuat şeklinde cevap vermiştir. İş güvenliği uzmanlarının %70'i kültürel, %20'si mevzuat ve %10'u kültürel ve mevzuat şeklinde cevaplarını sunmuştur. İşyeri hekimleri, tekniker ve diğer sağlık personellerinin ise %100'ü kültürel şeklinde soruyu cevaplamıştır.

Grafik 12: Güvenlik Kültürünün, İş Sağlığı ve Güvenliğindeki Yeri

Grafik 12'ye göre; güvenlik kültürünün, iş sağlığı ve güvenliğindeki yeri hakkındaki soruya, katılımcıların %50'si çok önemli, %46'sı önemli ve %4'ü önemli değil cevaplarını sunmuştur. İş güvenliği uzmanlarının %60'ı çok önemli, %35'i önemli ve %5'i önemli değil cevaplarını vermiştir. İşyeri hekimlerinin %60'ı önemli ve %40'ı çok önemli şeklinde soruyu cevaplamıştır. Teknikerlerin %50'si çok önemli, yaklaşık %42'si önemli ve %8'i önemli değil şeklinde cevaplarını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %62,5'i önemli ve %37,5'i çok önemli şeklinde soruyu cevaplamıştır.

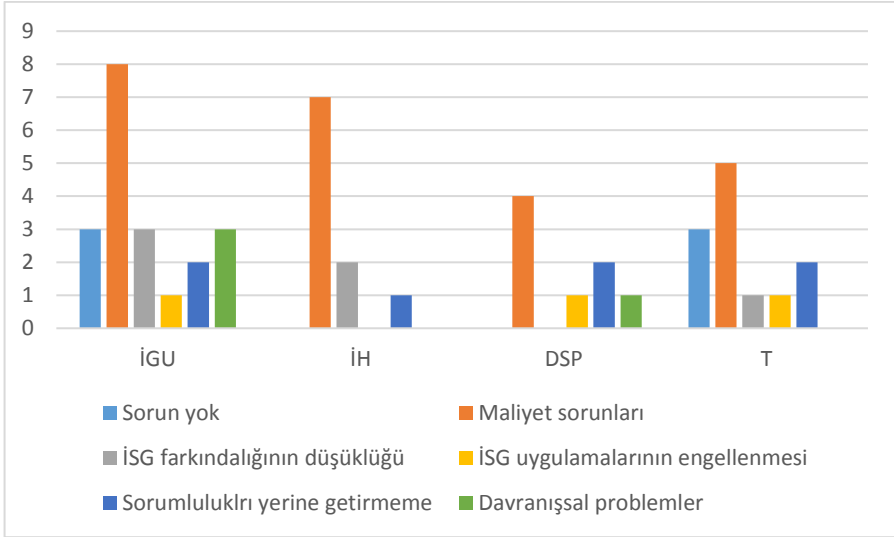
Grafik 13: Pozitif Güvenlik Kültürü Oluşturmak Adına Öneriler

Grafik 13'e göre; pozitif güvenlik kültürü oluşturmak adına öneriler hakkındaki soruya, sırasıyla katılımcıların %46'sı eğitim müfredatının güncellenmesi, %20'si ailede eğitim, %14'ü işverenlerin bilinçlendirilmesi, %10'u denetimin geliştirilmesi, %6'sı ödüllendirici sistemlerin geliştirilmesi ve %2'si farkındalık etkinlikleri cevaplarını vermiştir. İş güvenliği uzmanlarının %45'i eğitim müfredatının güncellenmesi, %20'si ailede eğitim, %10'luk dilimlerde işverenlerin bilinçlendirilmesi ve denetimin geliştirilmesi, %5'i farkındalık etkinlikleri ve %5'i ödüllendirici sistemlerin geliştirilmesi cevaplarını vermiştir. İşyeri hekimlerinin %40'ı

eğitim müfredatının güncellenmesi, %30'u işverenlerin bilinçlendirilmesi, %20'si ailede eğitim ve %10'u denetimin geliştirilmesi yönünde soruları cevaplamıştır. Teknikerlerin yaklaşık %42'si eğitim müfredatının güncellenmesi, %16,5'i ailede eğitim, %16,5'i işverenlerin bilinçlendirilmesi ve denetimin geliştirilmesi, %8,5'i ödüllendirici sistemlerin geliştirilmesi cevaplarını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %62,5'i eğitim müfredatının güncellenmesi, %25'i ailede eğitim ve %12,5'i ödüllendirici sistemlerin geliştirilmesi şeklinde soruyu cevaplamıştır.

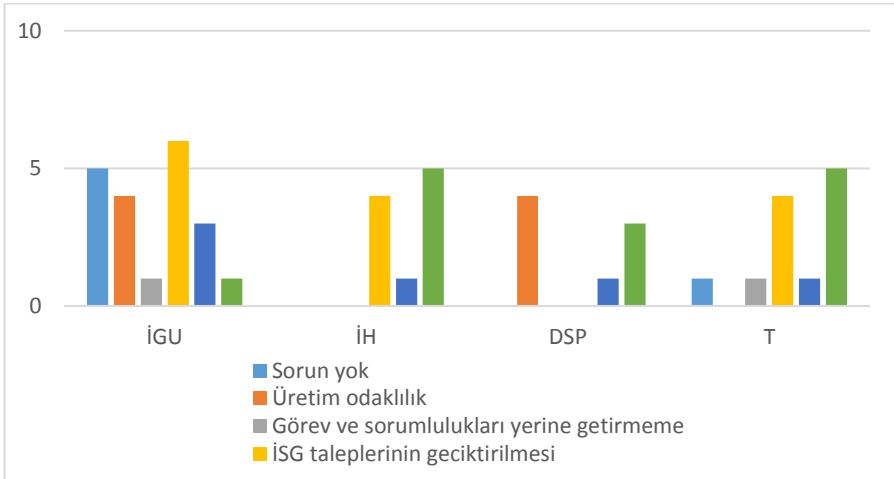
Grafik 14: İSG Profesyonellerinin İşveren Kaynaklı Sorun Alanları

Grafik 14'e göre; işverenden kaynaklı, işi yerine getirme açısından karşılaştıkları sorun alanları hakkındaki soruya; katılımcıların %48'i maliyet sorunları, %14'ü sorumlulukları yerine getirmeme, %12'si İSG farkındalığının düşük olması, %8'i davranışsal problemler ve %6'sı İSG uygulamalarının engellenmesi şeklinde cevaplar vermiştir. İş güvenliği uzmanlarının %40'ı maliyet sorunları, %15'i sorun yok, %15'i İSG

farkındalığının düşük olması ve davranışsal problemler, %10'u sorumlulukları yerine getirmeme ve %5'i İSG uygulamalarının engellenmesi cevaplarını vermiştir. İşyeri hekimlerinin %70'i maliyet sorunları, %20'si İSG farkındalığının düşük olması ve %10'u sorumlulukları yerine getirmeme şeklinde soruları cevaplamıştır. Teknikerlerin yaklaşık %42'si maliyet sorunları, %25'i sorun yok, yaklaşık %17'si sorumlulukları yerine getirmeme ve %8'lik dilimlerde İSG farkındalığının düşük olması ile İSG uygulamalarının engellenmesi cevaplarını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %50'si maliyet sorunları, %25'i sorumlulukları yerine getirmeme, %12,5'lik dilimlerde İSG uygulamalarının engellenmesi ve davranışsal problemler şeklinde soruyu cevaplamıştır.

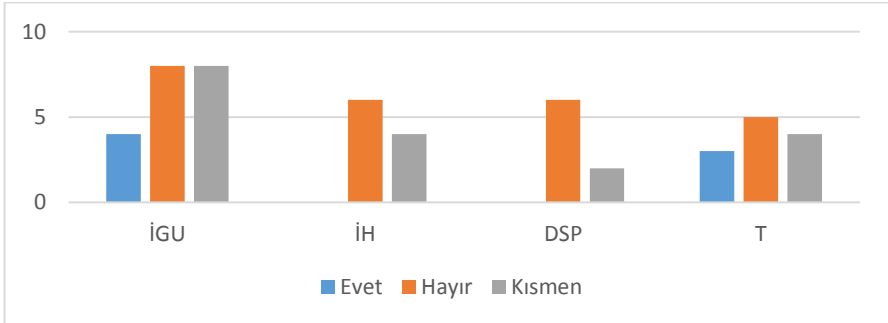
Grafik 15: İş Sağlığı ve Güvenliğinde Yönetimden Kaynaklı Problemler

Grafik 15'e göre; İSG'de yönetimden kaynaklı problemler hakkındaki soruya, katılımcıların %28'i İSG taleplerinin geciktirilmesi ve %28'i iletişimsel problemler şeklinde soruyu cevaplamıştır. Ayrıca katılımcıların %16'sı üretim odaklılık, %12'si İSG'nin önemsenmemesi ile %4'ü görev ve sorumlulukları yerine getirmeme cevaplarını vermiştir. İş güvenliği

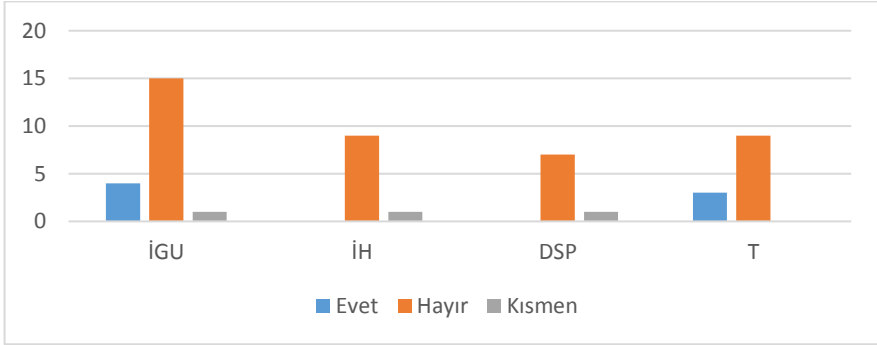
uzmanlarının %30'u İSG taleplerinin geciktirilmesi, %25'i sorun yok, %20'si üretim odaklılık, %15'i İSG'nin önemsenmemesi ve %5'lik dilimlerde görev ve sorumlulukları yerine getirmeme ve iletişimsel problemler şeklinde soruları cevaplamıştır. İşyeri hekimlerinin %50'si iletişimsel problemler, %40'ı İSG taleplerinin geciktirilmesi ve %10'u İSG'nin önemsenmemesi cevaplarını vermiştir. Teknikerlerin yaklaşık %42'si iletişimsel problemler, yaklaşık %34'ü İSG taleplerinin geciktirilmesi ve %8'lik dilimlerde sorun yok, görev ve sorumlulukları yerine getirmeme ve İSG'nin önemsenmemesi şeklinde soruyu cevaplamıştır. Diğer sağlık personellerinin %50'si üretim odaklılık, %37,5'i iletişimsel problemler ve %12,5'i İSG'nin önemsenmemesi cevaplarını vermiştir.

Grafik 16: İşverenin Mevzuatın Gereksinimlerini Yapma Durumu

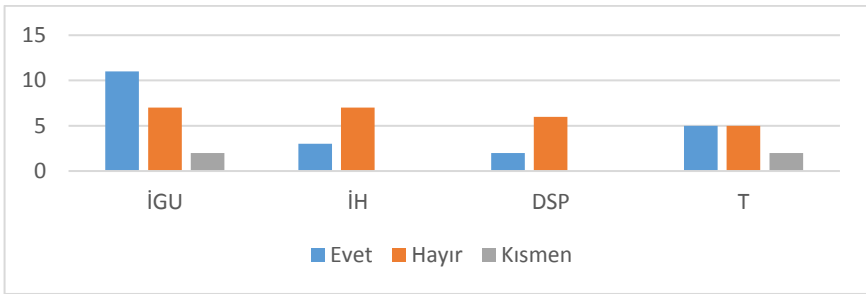
Grafik 16'ya göre; işverenin mevzuatın gerektirdiklerini yerine getirip getirmediği hakkındaki soruya, katılımcıların %50'si hayır, %36'sı kısmen ve %14'ü evet şeklinde soruyu cevaplamıştır. İş güvenliği uzmanlarının %40'ı hayır, %40'ı kısmen ve %20'si evet cevabı vermiştir. İşyeri hekimlerinin %60'ı hayır ve %40'ı kısmen şeklinde soruyu cevaplamıştır. Teknikerlerin yaklaşık %42'si hayır, %33'ü kısmen ve %25'i evet cevabını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %75'i hayır ve %25'i kısmen şeklinde soruyu yanıtlamıştır.

Grafik 17: İSG Kültürü Bakımından İşverenin Mevzuattan Kaynaklı Uygulamaları Geliştirme Durumu

Grafik 17'ye göre; işverenin İSG kültürü bakımından mevzuattan kaynaklı uygulamaları geliştirip geliştirmediğine dair soruya, katılımcıların %80'i hayır, %14'ü evet ve %6'sı kısmen şeklinde soruyu yanıtlamıştır. İş güvenliği uzmanlarının %75'i hayır, 20'si evet ve %5'i kısmen cevabını vermiştir. İşyeri hekimlerinin %90'ı hayır ve %10'u kısmen şeklinde soruyu yanıtlamıştır. Diğer sağlık personellerinin %87,5'i ve %12,5'i kısmen cevabını vermiştir. Katılımcıların genel kanısı mevzuat gerekliliklerine bile işverenlerin uymasında problemler yaşandığı yönündedir.

Grafik 18: İSG Profesyonellerinin Kendilerini Güvenlik Lideri Olarak Görme Durumu

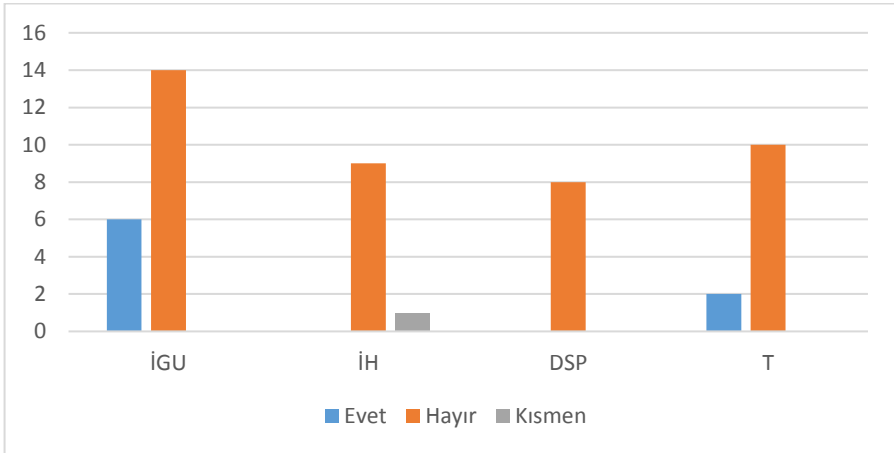

Grafik 18'e göre; güvenlik liderliği hakkındaki soruya, katılımcıların %50'si hayır, %42'si evet ve %8'i kısmen şeklinde soruyu yanıtlamıştır. İş

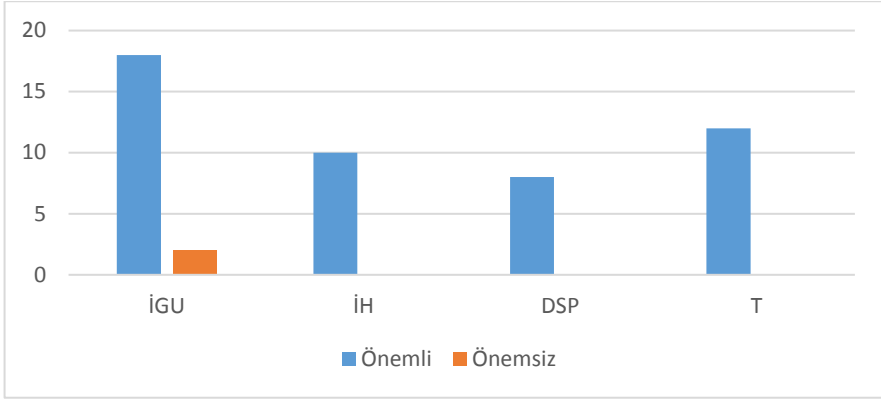

güvenliği uzmanlarının %55'i evet, %35'i hayır ve %10'u kısmen cevabını vermiştir. İşyeri hekimlerinin %70'i hayır ve %30'u evet şeklinde soruyu yanıtlamıştır. Teknikerler yaklaşık %42'lik dilimlerde evet ve hayır cevaplarını vermiştir. Ayrıca teknikerlerin %16'sı kısmen şeklinde soruyu yanıtlamıştır. Diğer sağlık personellerinin %75'i hayır ve %25'i evet cevabını vermiştir. Katılımcıların genel kanısı, işyerinde liderliği destekleyici ortamın oluşmasının önemli olduğu yönündedir.

Grafik 19: İşyerinde Güvenlik Liderliğinin Desteklenme Durumu

Grafik 19'a göre; işyerindeki güvenlik liderliği desteği hakkındaki soruya, katılımcıların %82'si hayır, %16'sı evet ve %2 si kısmen şeklinde soruyu yanıtlamıştır. İş güvenliği uzmanlarının %70'i hayır ve %30'u evet cevaplarını vermiştir. İşyeri hekimlerinin %90'ı hayır ve %10 kısmen şeklinde soruyu yanıtlamıştır. Teknikerlerin %83'ü hayır ve %17'si evet cevabını vermiştir. Diğer sağlık personellerinin %100'ü hayır cevabını vermiştir. Katılımcıların genel kanısı, liderlik özelliklerinin işyerinde üst yönetim tarafından desteklenmediği ve standart İSG süreçlerini gerçekleştirirken aksamalarla karşılaştığı yönündedir.

Grafik 20: Güvenlik Adına İşyerinde Liderin Bulunmasının Önemi

Grafik 20'ye göre; güvenlik liderinin iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemedeki önemine dair soruya katılımcıların %96'sı önemli ve %4'ü önemsiz şeklinde soruyu yanıtlamıştır. İş güvenliği uzmanlarının %90'ı önemli ve %10 önemsiz cevabını vermiştir. İşyeri hekimi, tekniker ve diğer sağlık personellerinin %100'ü önemli şekilde soruyu yanıtlamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmaya, 20 kişi iş güvenliği uzmanı, 10 kişi işyeri hekimi, 12 kişi tekniker ve 8 kişi de diğer sağlık personeli olmak üzere toplam 50 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılanların %40'ı iş güvenliği uzmanı, %24'ü tekniker, %20'si işyeri hekimi ve %16'sı diğer sağlık personelidir. Genelde kadın erkek dağılımı eşit olmasına rağmen tekniker ve diğer sağlık personeline kadınların sayısı daha fazladır. Çoğunluğu 25-35 yaş aralığındadır, lisans ve lisansüstü eğitime sahiptir ve 1-5 yıl arası deneyime sahiptir. Katılımcıların çoğunluğu haftalık çalışma süresine uygun çalışmaktadır. Ancak iş yoğunluğu açısından değerlendirildiğinde %58'i aşırı yoğun çalıştıkları ve özellikle iş güvenliği uzmanlarının %85'inin, iş süreçlerinin aşırı yoğun olduğu ve psikolojik açıdan etkilendiği belirlenmiştir.

İSG alanında iletişim ve işbirliği, denetim, mevzuat, farkındalık, güvenlik kültürü, güvenlik liderliği ile işveren ve yönetim eksenli birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. İşbirliği halinde çalışılması gereken durumlarda ağırlıklı olarak toplantılar ve temel İSG uygulamaları olduğu, işbölümü ve yönetsel desteğin çok az olduğu görülmektedir. Bu çerçevede İSG profesyonellerinin işyerindeki riskleri belirlemede, ortak eğitimlerde, denetimlerde, İşyeri Sağlık ve Yönetim Sisteminin geliştirilmesinde ve İSG için bir işbirliği kültürünün inşasında birlikte çalışmaları önerilebilir. İSG profesyonelleri arasında yaşanan problemler arasında yoğunluk sırasına göre iletişim ve işbirliği problemleri, sorumluluk almama, güvenlik kültürü problemleri, bilgi yetersizliği ve bireysellik hususları yer almaktadır. İSG profesyonelleri ile diğer çalışanlar arasındaki problemler sırasıyla iletişim problemleri, İSG gerekliliklerini yerine getirmeme, İSG'yi önemsememe, sorumluluk almama ve bireysellik olarak belirtilmiştir. Bu durumda iletişim- işbirliği ve sorumluluk alanlarında yaşanan problemler İSG profesyonellerinin e önemli sorunları olarak durmaktadır. Bu hususlar aynı zamanda diğer çalışanlarla da yaşanmaktadır. Dolayısıyla pareto optimumunda olduğu gibi bu problemlerin çözümü ile İSG meselelerinin büyük oranda çözülmesi sağlanabilir.

Katılımcılar denetimle ilgili olarak denetimlerin sıklığı (%42), denetimlerin kapsamı (%22) iş müfettişlerinin bilgi ve deneyim eksikliği (%18) gibi problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. İSG mevzuatı açısından mevzuatın uygulanabilirliği (%46), anlaşılabilirliği (%44) ve mevzuatın yaptırım problemleri (%2) dile getirilmiştir. İSG mevzuatında bulunan yoruma açık noktaların yasal sorumluluklar (%52), eğitim (%22), risk değerlendirmesi (%10) ve mevzuat gereği bildirimler (%4) noktalarında yaşandığı ve mevzuattaki aksaklıkların ülke genelindeki etkin İSG konseylerinin oluşturulmasıyla birlikte alan önderlerinden oluşan bilimsel yetkinliğe sahip ekibin sosyal diyalog mekanizmasını işletmesiyle giderilebileceği ileri sürülmüştür. İSG farkındalık düzeyinin işverenlerde ve çalışanlarda

düşük, İSG personellerinde yüksek olduğu görülmüştür. İSG farkındalığının artırılması için İSG eğitim merkezleri (%42), kamu spotu ve aile eğitimleri (%20), ücretsiz İSG yayınları (%12), ödül sistemi (%4) ve caydırıcı yaptırımların (%2) kullanılması gerektiği tespit edilmiştir. İSG ile ilgili sorunların büyük oranda kültürel (%88) sebeplerden kaynaklandığı daha azının da mevzuattan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Katılımcılar güvenlik kültürünün, iş sağlığı ve güvenliğindeki yerini büyük oranda önemli ve çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Pozitif güvenlik kültürü oluşturmak için de eğitim müfredatının güncellenmesi(%46), ailede eğitim(%20), işverenlerin bilinçlendirilmesi(%14), denetimin geliştirilmesi(%10), ödüllendirici sistemlerin geliştirilmesi(%6) ve farkındalık etkinlikleri(%2) önerilmiştir. İşverenden kaynaklı, işi yerine getirme açısından karşılaştıkları sorunların maliyet (%48), sorumlulukları yerine getirmeme(%14), İSG farkındalığının düşük olması(%12), davranışsal problemler (%8)ve İSG uygulamalarının engellenmesi (%6); İSG’de yönetimden kaynaklı problemler olarak da İSG taleplerinin geciktirilmesi (%28), iletişimsel problemler(%28), üretim odaklılık(%16), İSG’nin önemsenmemesi (%12) ve görev ve sorumlulukları yerine getirmeme(%4) olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların %50’si işverenin mevzuatın gerektirdiklerini yerine getirmediği, %36’sının da kısmen yerine getirdiğini; İSG kültürü bakımından mevzuattan kaynaklı uygulamaları ise büyük oranda (%80) geliştirmediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların yarısı kendisini güvenlik lideri olarak görmediği ve büyük çoğunluğun işyerindeki güvenlik liderliğinin desteklenmediğini (%82) ve güvenlik liderinin iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemede önemli olduğunu (%96) söylediği tespit edilmiştir.

Pozitif güvenlik kültürünün çalışanları hayata yakınlaştıracığı, iş kazaları eksikliğini azaltacağı, çok boyutlu ve bütüncül açıdan kapsayıcı güvenlik kültürü ölçeği oluşturularak saha araştırmaları yapılmasının

çalışma hayatına katkı sağlayacağı ve toplumsal farkındalığın artırılması adına iyi uygulamaların daha fazla duyurulması gerektiği söylenebilir.

Sonuçta aşağıdaki öneriler yapılabilir;

- Profesyoneiller arasında işbirliği konularının geliştirilmesi, yetki ve sorumluluk alanlarının netleştirilmesi
- İSG denetimlerinin sıklığı ve kapsamının artırılması, denetleyicilerin bilgi ve deneyim eksikliklerinin giderilmesi
- Mevzuatın anlaşılabilirliği ve uygulanabilirliğinin artırılması ve özellikle yoruma açık olan hususların netleştirilmesi
- İSG farkındalığını arttırmaya dönük faaliyetlere ağırlık verilmesi
- Pozitif güvenlik kültürünün inşası için işyeri içi ve dışı eğitim, bilinçlendirme ve denetim faaliyetlerinin artırılması ve ödül sisteminin kurulması
- İşverenin yükümlülüklerini yerine getirmesinin ve mevzuattan kaynaklı uygulamaları geliştirmesinin sağlanması
- İşyerinde güvenlik liderliğinin oluşturulması ve desteklenmesinin sağlanması.

Kaynakça

- Aksoy, Ş. & Mamatoğlu, N.** (2019). Challenges of Occupational Safety Specialists Scale: A Scale Development Study. **Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi**, 1 (2) , 76-84 . DOI: 10.35365/ctjpp.19.1.09
- Alli, B. O.** (2008). **Fundamental principles of occupational health and safety, Baskı: 2**, Geneva, Switzerland: International Labour Office.
- Arslan, V. ve Ulubeyli, S.** (2016). “İş güvenliği uzmanlarının sorunlarına yönelik bir saha araştırması”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 50, ss.1321-1340.
- ILO** (1998). **Technical and ethical guidelines for workers health surveillance (Occupational Safety and Health Series No. 72)**, Geneva, Switzerland: International Labour Office.
- İSG KATİP** (2022). **Türkiye geneli sertifika sayıları**, <https://isgkatip.csgb.gov.tr/Logout.aspx> , Erişim Tarihi: 18.09.2022.
- Kurt, R.** (2013). **Herkes için iş sağlığı ve güvenliği rehberi**, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özkan, Y., Bayram, M. ve Arpat, B.** (2023). Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği sorunları: İlgili taraflar ekseninde bir değerlendirme. M. K. Namal ve B. Arpat (Ed.) **Çalışma Hayatının Güncel Sorunları** (ss.247-270). Paradigma Akademi.
- R.G.** (2012). **6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu**, Tarih: 30.06.2012, Sayı:28339, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6331&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 10.10.2022
- R.G.** (2013). **İşyeri Hekimi ve Diğer Sağlık Personelinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik**, Tarih: 20.07.2013, Sayı: 28713, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18615&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 20.10.2022.
- Sarı, Ş. N., Atalay, D., Çelik, Ö., Engin, F., Mirici, E. Gür, R. Aktaş, C. E. Uygun, H. ve Tepe, S.** (2021). “İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanları ile Çalışanlar Arasındaki İletişim Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **II. Ulusal**

İş Sağlığı ve Güvenliği Öğrenci Kongresi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, 3-4 Nisan, ss.48-65.

Takaoğlu, Z.B., Çelenk Kaya, E., Ölmezoğlu İri, N. İ. (2018). “İş güvenliği uzmanlarının yaşadığı sorunlar”, **Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, ss.1-9.

Tuna, H. (2021). “İş güvenliği uzmanlarının yaşadıkları sorunlar ile sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 2, ss.365-378.

Van Dijk, F., Varekamp, I., Radon, K. ve Parra, M. (2011). **Glossary for basic occupational safety and health**, Toronto, Canada: Industrial Accident Prevention Association.

Yılmaz, F., Alp, S., Çınar, U. ve Öz, B. (2019). “İş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin ücret ve çalışma koşullarının analizi”, **OHS Academy**, Cilt: 2, Sayı: 1, ss.41-49.

EK-1: Araştırma Soruları

1. Cinsiyetiniz ( ) Kadın ( ) Erkek	
2. Yaşınız ( ) 25 yaş altı ( ) 25 – 35 ( ) 36 – 45 ( ) 46 – 55 ( ) 56 ve üstü	
3. Medeni Durumunuz ( ) Evli ( ) Bekar ( ) Boşanmış /Eşi vefat etmiş	
4. Eğitim Durumunuz: ( ) Herhangi bir okul bitirmedim. ( ) İlkokul/ilköğretim ( ) Lise ( ) Önlisans ( ) Lisans ( ) Lisansüstü	
5. Toplam İş Deneyiminiz ( ) 1 yıldan az ( ) 1-5 yıl ( ) 6-10 yıl ( ) 10 yıl üstü	
6. Kurumdaki İş Deneyiminiz ( ) 1 yıldan az ( ) 1-5 yıl ( ) 6-10 yıl ( ) 10 yıl üstü	
7. Çalıştığınız Bölüm/Departman/Birimdeki İş Deneyiminiz ( ) 1 yıldan az ( ) 1-5 yıl ( ) 6-10 yıl ( ) 10 yıl üstü	
8. Çalıştığınız Bölüm/Departman/Birim	
9. Unvanınız ( ) İş Güvenliği Uzmanı ( ) İşyeri Hekimliği ( ) Diğer Sağlık Personeli ( ) Tekniker ( ) Diğer	
10. Günlük Çalışma Süreniz	
11. Haftalık Çalışma Süreniz	
12. İş Sözleşmesi Türünüz ( ) Belirli süreli ( ) Belirsiz süreli ( ) Kısmi süreli ( ) Tam süreli ( ) Deneme süreli ( ) Takım sözleşmesi ( ) Diğer	
13. Çalışan Sayısı	
14. İş Kazası Sıklık / Ağırlık Oranı	
15. Meslek Hastalığı Sayısı	
Aşağıdaki mülakat sorularının karşısındaki bölüme cevaplarınızı yazınız.	
16. İş yükünüzü yoğunluk açısından değerlendiriniz.	
17. İşbirliği halinde çalışmanız gereken durumlarda ne tür uygulamalar yapılmaktadır?	
17.1. İSG profesyonelleri (iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi, diğer sağlık personeli, çalışan temsilcisi, destek elemanı) arasında yaşanan problemler nelerdir?	
17.2. Diğer çalışanlarla işbirliği bağlamında yaşanan problemler nelerdir?	
18. İSG denetimleri ile ilgili problemler nelerdir? İşyeri ve Bakanlık (iş müfettişleri) denetimleri bağlamında ayrı ayrı değerlendiriniz.	
19. İş sağlığı ve güvenliği mevzuatı açısından yaşanan problemler nelerdir?	
19.1. İSG mevzuatındaki yoruma açık noktalar nelerdir ve nasıl düzeltilebilir?	
20. İSG açısından farkındalık düzeyi hakkında düşüncelerinizi, işveren, çalışan, İSG profesyonelleri, tedarikçiler, müşteriler ve genel toplum çerçevesinde değerlendiriniz?	
20.1. İSG farkındalığının artırılması için önerileriniz nelerdir?	
20.2. İSG ile ilgili sorunlar, temelde kültürel mi yoksa mevzuata mı aittir? Değerlendiriniz.	
20.3. Güvenlik kültürünün, İSG'ndeki yeri hakkında düşünceleriniz nelerdir?	
20.4. Pozitif güvenlik kültürü oluşturmak adına önerileriniz nelerdir?	
21. İşverenden kaynaklı, işinizi yerine getirme bakımından sorun alanlarınız nelerdir?	
21.1. İSG'nde yönetimden kaynaklı problemler nelerdir? Açıklayınız.	

21.2. İşveren, mevzuatın gerektirdiklerini yerine getiriyor mu? Açıklayınız.
21.3. İşveren İSG kültürü bakımından mevzuattan kaynaklı uygulamaları geliştiriyor mu? Açıklayınız.
22. Güvenlik liderliğini tanımlar mısınız?
22.1. Kendinizi güvenlik lideri olarak görüyor musunuz?
22.2. İşyerinizde güvenlik liderliği desteklenir mi? Bu konuda nasıl bir yol izleniyor?
22.3. Güvenlik adına işyerinizde liderin bulunmasını, tutum ve davranışların olumlu yönde gelişmesi ile iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesinde önemli olduğunu düşünüyor musunuz?
23. İSG ile ilgili gördüğünüz diğer genel problemlerin ve önerilerin neler olduğunu açıklayınız.
24. Ekleme istediğiniz düşüncelerinizi bu bölüme yazınız.

Ekrem Erdoğan & Kemal Gökmen Genç

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, Bilgi Dergisi'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by Bilgi).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Ekrem Erdoğan ve Kemal Gökmen Genç tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by *Ekrem Erdoğan ve Kemal Gökmen Genç*, as no additional acknowledgement has been made).

Extended Abstract

The main problems of occupational health and safety professionals

Ekrem ERDOĞAN & Kemal Gökmen Genç

This study aims to identify the main issues of occupational health and safety professionals and offer solutions. Occupational health and safety (OHS) have a multidimensional and multilateral structure. In principle, its medical and technical aspects are at the forefront. It also has a legal dimension originating from laws. However, the legal obligations created by considering the medical and technical requirements must be designed and implemented according to the needs of each business. One of the critical stages in the healthy functioning of the OHS process is the design and implementation of a structure within the framework of the requirements of the enterprises. OHS professionals are essential for workplaces that aim to carry out the OHS process healthily. OHS professionals are individuals responsible for analysing the hazards and risks that may impair the health and well-being of the employees in the workplace or arise from the workplace. Anticipating, recognising, evaluating and controlling these hazards and risks are also among the responsibilities of these professionals. Unfortunately, in this process, OHS professionals encounter issues caused by the workplace, employer and employees. To identify these issues in the study, interviews were conducted with 50 OHS professionals. The obtained data were analysed descriptively. As a result of the study, the problems encountered by the OHS professionals were communication, cooperation, supervision, legislation, awareness, safety culture, safety leadership, and employer and management-oriented.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Son Hali

Ruhali SAMANLI¹

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 7.03.2023

Kabul: 25.05.2023

Online Yayın:

31.05.2023

Anahtar Kelimeler:

Dezavantajlı gruplar, yoksul çocuklar, Türkiye’de çocuk yoksulluğu

Kaynak Gösterimi:

Samanlı, R. (2023). Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Son Hali. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25 (1), 94-139. DOI: 10.54838/bilgisosyal.1261390

Özet

Amaç - Bu çalışma, bir ağ gibi insanlığı sarmış olan yoksulluğun boyutlarını, çocuk yoksulluğunun görünümünü, çocuk yoksulluğunun etkileyenlerini, çocuk yoksulların yaşam alanlarındaki hallerini, çocuk yoksulluğunu azaltmaya yönelik faaliyetleri ve Türkiye’de çocuk yoksulların durumunu analiz etmektedir.

Yöntem/Metodoloji/Dizayn-Çocuklar neden yoksuldur? Sorusuna cevap bulmak için çalışmada öncelikle konu ile ilişkili güncel dokümanların içerikleri araştırma sorusu esas alınarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada nitel analiz yöntemi kullanılmıştır ve TÜİK çocuk araştırması istatistikleri, OECD çocuk yoksulluğu istatistikleri de analiz edilmiştir.

Sonuçlar- Bu çalışmada çocuk yoksulluğunun ailenin yoksulluğu ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ailenin yoksulluğunu azaltmak için aynı ve nakdi yardımların artırılması ve ailenin koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Ancak aynı ve nakdi yardımların, aile içinde çocukların yoksulluğunu azaltmaya yönlendirilip yönlendirilmediği denetlenmelidir ve çocukların bugününü iyileştirmek ve geleceğe yönelik yatırım yapmak amaçlanmalıdır.

Katkı/Farklılıklar- Bu çalışmada çocuk yoksulluğuna çok boyutlu yoksulluk yaklaşımı ile bakılarak bütünsel bir bakış sağlanacaktır.

1 Sorumlu Yazar: Dr. Öğr. Üyesi., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluayazı Kampüsü, Çankırı. ruhals@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4422-6242

RESEARCH ARTICLE

General Overview of Child Poverty and its Recent State in Turkey

Ruhali SAMANLI¹

ARTICLE INFO

Submitted: 7.03.2023**Accepted:** 25.05.2023**Published Online:**
31.05.2023**Keywords:**Disadvantaged groups,
poor children, child poverty
in Turkey**To cite this article**Samanli, R. (2023).
General Overview of
Child Poverty and its
Recent State in Turkey.
Bilgi Sosyal Bilimler
Dergisi, 25 (1), 94-139.
DOI: 10.54838/
bilgisosyal.1261390**Abstract**

Purpose The study analyzes the dimensions of poverty that have enveloped humanity, the Outlook and the factors affecting child poverty, the living conditions of impoverished children, activities to reduce child poverty, and the situation of poor children in Turkey.

Methodology/Approach/Design- Firstly, a literature review was conducted in order to find an answer to the question, "Why are children poor?" and the contents of the child poverty documents were analyzed based on the research question. In this study, qualitative analysis method was used and TUIK child research statistics, OECD child poverty statistics were also analyzed.

Findings- The study concluded that child poverty is associated with family poverty. In order to reduce family poverty, in-kind and financial aid should be increased, and family conditions should be improved. However, it should be monitored whether in-kind and financial aids are directed toward alleviating the children's poverty within the family, and it should be aimed to improve the present conditions of impoverished children and invest in their future.

Originality/Value- This study provides a holistic view of child poverty using a multidimensional approach

1 Corresponding Author: Asst. Prof., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Faculty of Economics and Administrative Sciences, UluYazı Campus, Çankırı.
ruhals@karatekin.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-4422-6242

Giriş

Farklı boyutları ile ekonomik, sosyal, siyasi bir sorun halini alan yoksulluk en fazla dezavantajlı grupları etkilemektedir. Dezavantajlı gruplar içerisinde değerlendirilen ve hassas olan çocuklar da yoksulluğun en yoğun ve acı halini yaşamaktadır. Biyolojik, psikolojik, kültürel gelişimi zayıflatan, kapasite gelişimini engelleyen yoksulluk hem çocukluk dönemini hem de yetişkinlik dönemini tehdit eden bir sorundur. Çocukluk dönemini yokluk içerisinde geçirenlerin ilerleyen süreçte iyi standartlarda yaşama ihtimali de azalmaktadır. Çocuk yoksulların öğün atlamadan ve günlük kalori ihtiyacını karşılayabilecek derecede iyi beslenmesi, temiz içme suyunu kolaylıkla temin edebilmesi, ısınması, aydınlanması, rutubetsiz bir yerde barınması, evinin yazın sıcağın kışın soğuktan korunaklı olması, aşı ve ilaç temin edebilmesi, sağlık hizmetlerinden faydalanması, eğitimi terk etmeden devam etmesi ve başarılı olması mümkün olmamaktadır. Yaşam standartları kötü olan çocukların kapasitelerinin dar, beceri düzeylerinin düşük olması kaçınılmazdır.

Yoksulluk kısılcısından kurtulabilmenin koşulu ileriye dönük yatırım yapabilmektir. Geri dönüşünden emin olunacak ve riski minimumda tutabilecek yatırım beşerî sermayenin geliştirilmesidir. Ancak yaşam standartları düşük insanlar, günlük asgari ihtiyaçlarını temin etme endişeni taşımaktadır ve beşerî sermaye gelişiminin önemini farkında değildirler. Bu yüzden de çocukluk dönemini yoksulluk içinde yoklukla geçirenlerin ilerleyen süreçte yetişkin olduklarında nitelikli, yeri her an doldurulamayacak, geliri yüksek bir işte çalışma olasılığı düşüktür. Bu durumda da yokluk içerisindeki yaşamlar benzer şekilde devam etmektedir.

Ruhal Samanlı

“Yoksulluk”, gelirin azlığı veya yokluğu halinde temel ihtiyaç ürünlerine harcama yapamamak olarak tanımlanmaktadır. Yaşam standartlarının yüksek olmasının gelire kuvvetli ilişkisi vardır. Bu yüzden de geliri az olan veya geliri hiç olmayan ailelerin ve hanelerin çocukları yokluk çekmektedir. Yoksulluğun temelinde yokluk çekmek olduğu için hayatın devamlılığı için zorunlu olan veya zorunlu olmayan gereksinimlerin yoksunluğu da yoksulluğa neden olmaktadır. Çocukluk döneminde ev içerisindeki durumlar da çocuğun yaşamını etkilemektedir. Yoksulluğu, sadece gelirin azlığı veya yokluğu ile ilişkilendirmek yoksulluğun farklı boyutlarının göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Bu çalışmada çocuk yoksulluğuna çok boyutlu yoksulluk yaklaşımı ile bakılarak bütünsel bir bakış sağlanacaktır. Çocuğun yaşamını iyileştirmek için çocuğun hayatını etkileyen farklı boyutlara da önem vermek gerekmektedir. Bu açıdan bu çalışmada çocuk yoksulluğunun azaltılması için çok boyutlu çocuk yoksulluğunun ortadan kaldırılması için öneriler sunulacaktır. Çalışmada yoksulluk ve yoksulluğun boyutları, belgeler ışığında çocuk yoksulluğunun görünümü, çocuk yoksulluğunun etkileyenleri, çocuk yoksulların yaşam alanlarındaki halleri, çocuk yoksulluğunu azaltmaya yönelik faaliyetler değerlendirilecektir ve Türkiye’de çocukların durumu ve yoksulluktan ne kadar etkilendikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada öncelikle literatür taraması yapılacaktır ve dokümanların içerikleri çocuklar neden yoksuldur? Sorusu esas alınarak analiz edilecektir.

1.Yoksulluk ve Yoksulluğun Boyutları

Yoksulluk birtakım ihtiyaçların karşılanamaması ile alakalı olarak insanlar üzerinde ekonomik, sosyal ve siyasi etkileri olan ve çözümlenmeye çalışılan bir sorundur (Topkaya, 2013:156 -157). Sosyal ve ekonomik durumun insan sağlığı için önemli olduğuna dair kanıtlar mevcut olduğu halde bu yönde yeterli olabilecek siyasi politikaları tercih etmeyen ülkeler bulunmaktadır. Bu durumdaki ülkelerin kemer sıkma politikaları ve sosyal güvenlik ile ilgili politikaları gıda güvensizliğine ve barınma sorunlarına neden olmaktadır. Bu durum da yoksulluğu kaçınılmaz kılmaktadır (Singh, 2017).

Yoksulluk insan yaşamını etkileyen büyük bir risktir. OECD gelirinin düşüklüğüne dayalı bir yoksulluk anlayışı geliştirerek, yoksul insanların gelirinin yoksulluk sınırının altında olduğunu belirtmiştir (OECD Data,2021). Dünya Bankası, önceden günlük kişi başına 1,90 ABD \$ olan yoksulluk sınırını 2022 yılının Eylül ayından itibaren günlük kişi başına 2,15ABD \$ olarak ilan etmiştir (The World Bank, 2022a). The World Bank'ın Web sitesinde 1 yıl önce yayımlanan yazıya göre, 2015 yılında 739,5 milyon insan yoksulluk içindeyken 2019 yılına doğru her yıl düşüş yaşanmıştır ve 2019 yılında 641,4 milyon kişi yoksulluk içinde olmuştur. Ancak yoksulluk, Covid-19 etkisi ile artan enflasyonun, Ukrayna ve Rusya arasındaki savaşın etkisiyle daha da artmıştır ve 75 ile 95 milyon kişinin daha yoksullaştığı belirtilmektedir (The World Bank, 2022b).

Yoksulluk göstergesinin ne olduğundan ve herkes tarafından kabul gören bir yoksulluk tanımından söz etmek mümkün değildir. Yoksul olmayı belirleyen kriter konusunda görüş birliğine varılamamış olsa da literatürdeki yoksulluk tanımlamalarında öncelikle eko-

Ruhal Samanlı

nomik kriterler kullanılmaktadır ve yoksulluk yaşamın devamlılığını sağlayan temel ihtiyaçları temin edebilecek ekonomik kaynaklardan yoksun kalmak şeklinde ifade edilmektedir. 1995 yılında Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da yapılan BM Dünya Sosyal Zirvesi'nde uluslararası alanda da kullanılan bir tanım yapılmıştır. Yoksulluk: barınma, beslenme, temiz suya erişme, sağlık, eğitim ve bilgi edinme gibi asgari insani gereksinimlerden yoksun kalmak olarak belirtilmiştir (Gordon ve Nandy. 2012; UN, 1995).

Yoksulluğun temel kriteri olan yoksunluk, yoksulluk tanımlarının temelinde yer almaktadır. Literatürde en çok üzerinde durulan maddi yoksulluk, gelirin azlığına veya yokluğuna odaklanmaktadır ve yaşamak için önemli ve zaruri olan ürünlerin temin edilememesidir. Mutlak yoksulluk durumunda yoksulluk sınırını belirleyen iki yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi gıda yaklaşımıdır. Gıda yaklaşımında temel gıda ürünlerinin oluşturduğu gıda sepetinin maliyeti ve günlük alınması gereken kalori miktarı dikkate alınmaktadır. Temel gıda ürünlerinden oluşan gıda sepetinin maliyetinin karşılanamaması ya da günlük gerekli olan kalori miktarının alınamaması durumu mutlak yoksulluktur. İkincisi de temel ihtiyaçlar yaklaşımıdır. Temel ihtiyaçlar yaklaşımında asgari gıda maddelerine ek olarak yaşam için gerekli olan barınmak, ısınmak ve giyinmek gibi asgari ihtiyaçlar dikkate alınmaktadır. Açıkça belirtmek gerekirse, asgari bir yaşam için zorunlu olan ihtiyaçların temin edilmesi için belirlenen gelir düzeyine ulaşamaması durumu mutlak yoksulluktur. Mutlak yoksulluk gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir şekilde görülmektedir. İnsanların zaman zaman yoksunluk yaşaması geçici yoksulluk olarak ifade edilse de yoksunluk halinin beş yıldan daha uzun sürmesi yoksulluğun

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

kronikleşmiş ve süreklilik halini ortaya koymaktadır. Yoksun kalma süresinin uzaması ve bir nesilden diğer nesle aktarılması nesillerarası veya kuşaklararası yoksulluk olarak belirtilmektedir. Bireysel yoksulluğu ölçmeyi kolaylaştıran ve içinde yaşamın devam ettirildiği topluma kıyasla geçinme şartlarının göz önünde tutulduğu görece yoksulluk ise, bireyin belirli bir bölgede veya ülkede ortalama yaşam standardının altında bir yaşamı devam ettirmesidir. Görece yoksulluk, genel olarak medyan (ortanca) gelirin altında gelir sağlama durumudur. Açıkça ifade etmek gerekirse, asgari ihtiyaçlarını karşılayan bireyin yaşantısının, içinde yaşadığı toplumda kabul edilen genel refah sınırının altında kalması ve topluma sosyal katılımının engellenmesidir. Gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk genel olarak görece yoksulluktur. İnsani yoksulluk kavramı da literatürde yer almaktadır ve insan onuruna yakışır bir hayatın sürdürülebilmesidir. Yoksulluk fiziksel verimliliği etkileyen bir durumdur. Fiziksel verimliliğin sürdürülebilirliğini sağlayacak temel kaynaklardan mahrumiyet çok boyutlu yoksulluğu ortaya koymaktadır. Yoksulların büyük bir kısmının çok boyutlu yoksul olduğu kabul edilmektedir (Arabacı,2020; Koray, 2020; Şenkal, 2021; Çiftçi ve Birinci,2022).

BM, farklı ülkelerde ve bölgelerde yoksulluğun boyutlarının farklılık gösterdiğini de belirtmektedir ve sorunun çözümüne yönelik stratejilerin belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin Laos'da temizlenmek için gereken malzemelerin, barınmak için gerekli olan konutun yoksunluğu ile birlikte yemek hazırlamak için gıda ürünleri ve gerekli yakacak yoksunluğu yaşanmaktadır. Bu durumda çocuklar yemek hazırlamak için yakacak temin etmeye gönderilirken okula gidememektedir. Var olan problemi çözmek için okul

inşa etmekten önce yemek hazırlamak için gerekli olan gıda ürünlerinin ve yakacağın temin edilmesi gerekmektedir (UN, 2022).

Yoksulluktan en fazla etkilenenler yaşamın sürdürülebilirliği için gerekli olan kaynaklardan yoksun kalan ailelerdir. Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi de sağlık, eğitim ve yaşam standardı olarak belirlenen 3 ana kriter ve 10 alt kritere göre ailelerin ve aile içerisinde yaşayanların erişemediği kaynaklardan dolayı meydana gelen yoksulluğun çok boyutlu halini ortaya koymaktadır (UNDP,2022). Bu durumda destekten yoksun olan düşük gelirli aileler yoksulluk riski ile karşılaşmaktadır. İngiltere’de de ailelerin yaşam maliyetinin desteklenmesi ve vergilerin düşürülmesi sözü tutulmamıştır. Bu durum yaşam maliyeti artan İngiltere’de yoksulluğun artacağına işaret etmektedir. Bağımsız düşünce kuruluşu Resolution Foundation’ın 24 Mart 2022 yılında yayımladığı araştırmasına göre, hane içi gelirler gelecek yıl %4 düşecektir ve bağlantılı olarak 500.000 çocuğun da içinde olduğu 1,3 milyon kişi yoksullaşacaktır (Robinson ve diğerleri,2019; Resolution Foundation, 2022).

2. Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü

Toplumun en savunmasızları arasında değerlendirilen çocukların yoksulluğu uluslararası alanda önemsenen bir küresel sorundur. “Society at a Glance 2019” başlıklı OECD raporuna göre, OECD ülkelerinde çocuk yoksulluğu %13’ten fazladır (OECD, 2019). UNICEF, çocuk yoksulluğunu altı boyuttaki eksikliklere dayalı olarak ifade etmektedir. UNICEF’e göre, eğitim, sağlık, barınma, beslenme, su ve temizlik ihtiyaçlarını karşılamayan ve karşılamakta zorlanan çocuklar yoksuldur (UNICEF, 2021). UNICEF, YouTube kanalında

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

sosyal programların, sosyal hizmetlerin ve sosyal korumanın çocuk yoksulluğunun yok edilmesindeki rolünün 2025 hedefleri doğrultusunda önemli olduğunu belirtmektedir. (UNICEF, 2022). Çocuklara yönelik gelir desteğine, uzun süreli reformlara ve daha gerçekçi yoksulluğu azaltma stratejilerine gereksinim vardır ve böylece çocuk yoksulluğu ya tamamen yok edilebilir ya da sıfıra yakın rakamlarla ifade edilebilir (Saunders, 2018:27).

OECD. Stat içerisinde family başlıklı by indicator child outcomes başlığı altında OECD ülkelerinin 1990 yılından 2019 yılına kadar olan çocuk yoksulluğu (child poverty) istatistik verileri yer almaktadır. OECD ülkeleri içinde yıllara göre düzenli verileri olan Kanada ve Finlandiya'dır ve Birleşik Krallığın da 2002 yılından 2019 yılına kadar düzenli verileri vardır. Ancak diğer ülkelerin çocuk yoksulluğu verileri her yıl düzenli olarak yer almamaktadır. Çocuk yoksulluğu verisi olan ülkeler içerisinde Costa Rika'nın çocuk yoksulluk oranı 2019 yılında %26,8'dir. (OECD.Stat, 2019). OECD WEB sitesinde ulaşılabilen en son verilerde toplam yoksulluk, 0-17 yaş aralığı yoksulluğu, 18-65 yaş arası yoksulluğu, 66 yaş ve üzeri yoksulluğunun yer aldığı çizelgede sadece 0-17 yaş arası yoksulluğu filtrelediğimizde 2019, 2020 ve 2021 yılı verileri dikkate alınarak bir sıralama yapılmıştır. Bu sıralamada OECD ülkelerinden Costa Rika'da 0-17 yaş aralığı çocuk yoksulluğu oranı yüksek olarak yer almaktadır. 0-17 yaş arası yoksulluğunun 2020 verileri kapsamında en düşük olduğu ülkelere birincisi yaşam standardı iyi olan Finlandiya, ikincisi Danimarka olarak belirtilmektedir (OECD Data, 2021).

Yaşam standartları yüksek olan ülkeler arasında yer alan Kanada'nın çocuk bakımı sicili iyi değildir. Kanada çocuk bakımı konu-

sunda 41 ülke arasında 25. sıradadır ve evlerinden alınıp devlet tarafından bakılan çocukların sayısı 10.000'den fazladır. Bakım altında olan çocuklar içerisinde yerliler ağırlıktadır. Batı Kanada'da yer alan Manitoba eyaletinin nüfusunun %25'i çocuktur ve Manitoba'da evlerinden ve toplumlarından uzaklaştırılıp devlet kontrolüne alınan çocukların %90'ı yerlidir. Kanada'nın Manitoba eyaletinde yaşayan yerliler "First Nations, Metis ve Inuit olarak ifade edilmektedir. Manitoba eyaletinde yaşayan yerli çocukların gıda güvensizliği yüksektir ve yaşadıkları evlerin onarım ihtiyacı yüksek olduğu için barınma sorunları da bulunmaktadır. Yerli çocuklar daha çok bakıma gereksinim duyanlar arasındadır. Ancak Kanada'da devlet kontrolünde bakılan çocukların akademik başarılarına odaklanılan bir araştırmaya göre, Kanada'da devlet tarafından bakılan çocukların akademik başarıları düşüktür (Janzen ve diğerleri, 2020; Child and Youth Report, 2017:4).

Refah düzeyi yüksek olan Kuzey ülkelerinde de çocuk yoksulluğu vardır. Danimarka, Finlandiya, İsveç, Norveç ve İzlanda ülkelerinin istatistiklerinin ve raporlarının incelendiği ve ülkeler arası kıyaslanmanın yapıldığı bir araştırmaya göre, ekonomik yoksulluk içinde yaşayan çocuklar benzer özellik göstermektedir. Genel olarak çocuk yoksulluğunun ebeveyn eğitim durumuyla, ebeveyn istihdam düzeyiyle ve bekar ebeveyn olmakla ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Özel olarak çocuk yoksulluğu Danimarka, Norveç ve İsveç'te göçmen olmakla, Finlandiya'da hane içi gelirin düşük olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Aynı araştırmada Kuzey ülkeleri ve Avrupa Birliği ülkeleri kıyaslaması yapıldığında Kuzey ülkelerinin ekonomik olarak daha iyi olduğu belirtilmektedir (Povlsen ve diğerleri, 2018).

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

Refah düzeyi yüksek olmayan ülkelerde çocuk yoksulluğu daha önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel olarak yoksulluk araştırmalarında gelirin noksanlığına yönelik çalışmalar ön plandadır ve birçok yönden yoksun kalma olasılığını arttırmaktadır. Etiyopya, Peru, Vietnam ve Hindistan'da 2006-2009 yıllarında çocuklar arasında gelir yoksulluğu ve çok boyutlu yoksulluk araştırılmıştır. Ülkeler bazında gelir yoksulluğu ve çok boyutlu yoksulluk oranlarında farklılıklar olsa da gelir yoksulluğunun aşılabilceği, çok boyutlu yoksulluğun aşılamayacağı sonucuna ulaşılmıştır (Kim, 2019).

Küresel yoksulluk tartışmaları günümüzde çok boyutlu yoksulluğa doğru evrilmiştir. Ancak baskın olmaya devam eden tartışmalar yoksulluğun hane içi gelir ile ilişkili olduğu yönündedir. İngiliz Sosyal Bilim Araştırmalarına göre, yoksulluk hane içi maddi kaynakların eksikliği olarak belirtilmiştir. Ek olarak yoksulluğun politik bir süreç olduğu, yoksul yanlısı politikaların olmamasının hane içi gelirin düşük olmasına ve gerekli materyallere erişememeye neden olduğu da ifade edilmiştir (Stewart ve Roberts, 2019).

22 AB ülkesinde 2006-2015 yılları arasında haneye yapılan ayni ve nakdi yardımların çocuk yoksulluğunu nasıl etkilediği ile ilgili olarak Eurostat 'tan alınan veriler ve ailelere yapılan kamu harcamaları verileri analiz edilerek bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada ailelere yapılan ayni ve nakdi harcamalar ile çocuk yoksulluğu arasında bir ilişki var mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır. Yıllar bazında GSYİ çerçevesinde ayni ve nakdi harcamaların payı arttığı, nakdi kamu harcamalarına nazaran ayni kamu harcamalarının çocuk yok-

sulluğunu azaltmada etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Nygard ve diğerleri, 2019: 539-540).

Yoksulluk insan yaşamını pek çok açıdan etkileyen bir olgudur. Bazı toplumlarda farklı ten rengine sahip olmak yoksul olma nedenidir. Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülkede siyah olmak yoksulluk nedeni olabilmektedir. Nikole Hannah -Jones tarafından köleliğin 400. yılı kapsamında 2019 yılının ağustos ayında 1619 isimli proje başlatılmıştır. Bu proje kapsamında ırkçılığın ve ayrımcılığın yarattığı yoksulluk ve siyahların Amerika Birleşik Devletleri'ne katkıları belirtilmiştir. Proje kapsamında kaleme alınan makaleye göre, 2017 yılında siyahi ailelerin medyan geliri 40.100 dolar beyaz ailelerin 88.200 dolardır (Hunter,2020). Amerika'da çocuk yoksulluğunu ele alan araştırmalar genel olarak ırka dayalı eşitsizliğin çocuk yoksulluğuna neden olduğunu açıklamaktadır. Siyahi çocukların beyazlara nazaran daha yoksul olduğu belirtilmektedir. 2018 yılında 3 siyahi çocuktan 1'i yoksuldur. Siyahi ailelerin çocukları gıda yoksunluğu içindedir ve açlık çekmektedir. 2017 yılına nazaran şu an siyahi ailelerin çocukları beyaz ailelerin çocuklarına göre daha kötü durumdadır ve gıdaya erişememektedir. Siyah ailelerde ölü doğum oranı beyaz ailelere göre 2 kat daha fazladır. Devlet okullarında okuyan dördüncü ve sekizinci sınıf siyahi öğrencilerin %79'u okuma yazma bilmemektedir ve siyahi çocukların pek çoğu liselerden mezun olamamaktadır (Hunter,2020:89-90). Yapılan çalışmalara dayanarak ebeveynlerin daha yüksek ücret alması, daha nitelikli ve çok kazandıran işlere erişimini sağlayacak politikaların olması ve ücret eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ile Amerika'da özellikle de ırk ve etnisite-

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

ye bağlı çocuk yoksulluğu ortadan kaldırılabılır (Joshi ve diğerleri, 2022).

2.1 Çocuk Yoksulluğunu Etkileyenler Nelerdir?

Çocuk yoksulluğunu etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Önemli faktörlerden birisi anne babanın doğdukları ülkeden farklı bir ülkeye göç etmiş olmasıdır. Anne babası göçmen olan çocuklar anne babası göçmen olmayan akranlarına nazaran daha fazla yoksuldur. Amerika'da 1993-2016 yılları arasında Amerika'ya göç etmiş göçmenlerin çocuklarının yoksulluklarını ortaya koyan araştırmaya göre, vatandaş olmayan birinci neslin ve vatandaş olmayan ikinci neslin diğer nesillere göre daha yüksek yoksulluk oranına sahip olduğu ve asgari eşitsizliklere maruz kaldığı belirtilmektedir (Thiede ve Brooks, 2018).

Aile yapısı ve aile ilişkileri çocuk yoksulluğunu etkilemektedir. Rothwell ve McEwen tarafından 2017 yılında benzer özellikleri olduğu iddiası ile Avustralya, Kanada, İrlanda, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde anne babası evli olmayan ailelerde çocuk yoksulluğu araştırılmıştır. Bu ülkelerin Esping Andersen'in liberal refah modeli sınıflandırmasına uygun olmasına rağmen 2008 yılı resesyon sürecinde anne babası evli olmayan ailelerdeki çocuk yoksulların farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde evli olmayan ailelerin çocuklarının daha az risk altında olduğu sonucuna varılmıştır (Rothwell ve McEwen, 2017).

Araştırmalara göre çocuk yoksulluğunun düşük eğitim düzeyi ile ilişkisi vardır. Düşük eğitim düzeyi yetişkinlik sürecinde istikrarlı, güvenceli, maaşı yüksek bir iş bulmayı güçleştirmektedir ve ergenlik

sürecinde riskli davranışlarda bulunmayı, suça eğilimin artmasını, suç içerikli faaliyetlerde bulunmayı da artırmaktadır. Sonuçta düşük eğitim düzeyinin olumsuz etkileri yoksulluğu artırmakla birlikte çocuk yoksulluğunu da artırmaktadır (Taylor,2019).

Sosyal etkenler de çocuk yoksulluğunu etkilemektedir. Sosyal etkilerin çocuk yoksulluğu üzerindeki etkisini anlamak için yapılan bir araştırmaya göre, Avustralya’da 2004 yılında doğmuş 5107 çocuk uzun süre gözlenmiştir. Gözlemede sosyodemografik ortam için 10 gösterge, coğrafi ortam için 3 gösterge, sağlık koşulları için 3 gösterge, risk faktörleri kapsamında 14 gösterge belirlenmiştir. Belirlenen göstergeler çerçevesinde dezavantajlı durumda olan çocuklar 4-5 yaşlarına geldiğinde veriler toplanmış ve daha sonra 8-9 yaşlarına geldiğinde veriler toplanmıştır. Gözlemlenen göstergelerin çocukları etkileme durumu ve çocukların akademik başarıları üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Gözlem sonucunda çocuklar arasında eşitsizlik olduğu ve her çocuğun aynı şekilde etkilenmediği belirtilmiştir (Goldfeld ve diğerleri, 2018).

2.2 Çocuk Yoksulların Yaşamları

Yoksulluk çocukluk döneminde daha yoğun hissedilmektedir. Bir araştırmaya göre, yoksulluk çocukluk döneminde fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlığın bozulmasına, beyin gelişiminde yapısal olumsuz değişimlere neden olmaktadır. Aynı zamanda yoksul çocuklar kötü muameleye maruz kalmaktadır ve yaşamak için gerekli olan ihtiyaç maddelerine erişememektedir (Taylor,2019:250-251).

Ekonomik krizlerin etkisi ile işsiz kalanların artması, hane gelirlerinin azalması veya yok olması yoksunluğu artırmaktadır. Gelir

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

yoksunluğu gıda yoksunluğuna etki ederek gıda teminini zorlaştırmaktadır ve bu durum da gıda bağışlayan hayırsever kuruluşların aktif olmasına neden olmaktadır. 2010 yılından beri İngiltere’de sosyal politika çalışmalarına kısıtlama hakimdir. Bu yüzden de hayırsever kuruluşların rolü artmıştır ve “Trussell Trust Foodbank” isimli kuruluşun rolünü inceleyen bir araştırmaya göre de gıda dağıtımında hayırsever kuruluşlar etkilidir. Son zamanlarda artan yaşam maliyetini karşılayamayan yoksul ailelerin yoksul çocuklarına hayırsever kuruluşlar tarafından gıda paketi temin edilmektedir (Mumford ve Green, 2017).

Her insanın çocukluk deneyimleri vardır. Ancak yoksul çocukların sosyoekonomik durumlarıyla ilişkili olumsuz deneyimleri söz konusudur. Birleşik Krallıkta yapılan araştırmaya göre, çocukluk dönemindeki sosyoekonomik durumun olumsuz çocukluk deneyimleri ile anlamlı istatistiksel ilişkisi gözlemlenmiştir. Bu ilişki çocuk yoksulları esas alan politika yapıcılar tarafından dikkate alınmalıdır. Çünkü yoksul bölgelerde hapse giren yetişkin sayısı, madde kullananların sayısı, aile içi şiddet uygulayanların sayısı fazladır ve çocuklar da kötü muamelelere maruz kalmaktadır (Walsh ve diğerleri, 2019).

Yoksul çocukların kötü muameleyle maruz kaldığını ortaya koyan ve bu konuda Güney Afrika’da çocukların incelendiği bir araştırmaya göre, işsizlik ve ücretlerdeki eşitsizlik ülke genelinde yoksulluğun %55,5 olma nedenidir. Güney Afrika’da çocukların %62’si yoksulluk göstergelerinden (barınma, beslenme, korunma, sağlık, eğitim, bilgiye erişim, suya erişim ve temizlik) üç veya daha fazlasından yoksun oldukları için çok boyutlu yoksuldur. Güney Afrika’da beş yaşın al-

tındaki çocuklarda yetersiz beslenme nedeniyle büyüme geriliği tespit edilmiştir ve gıda yoksunluğu yaşayan çocuklar kronik hastalıklara yakalanmaktadır, davranışsal, bilişsel sorunlar yaşamaktadır ve okuldaki başarı düzeyleri düşüktür (Schmidt ve Lessing, 2021:34).

Yoksulluk içerisinde olan çocukların korunmasına dair uluslararası alanda kabul görmüş belgeler bulunmaktadır. International Labour Organization (ILO), “182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Planı” kapsamında çocuk işçiliğinin olmaması gerektiğini belirtmiştir (ILO,1999). ILO’nun 138 No’lu işe kabul için asgari yaş sınırının olması gerektiğini belirten sözleşmesinde de temel eğitim sürecini tamamlamayan çocukların çalıştırılmayacağı belirtilmektedir (ILO,1973). Ancak var olan belgelere karşın çocuk işçiler tehlikeli işlerde çalıştırılmaktadır. Malavi’de 5,6 milyon işçi çocuğun yaklaşık 2 milyonu tarım işçisi iken; 100.000 kadarı da tütün tarlalarında çalışan çocuk işçilerdir (Jones, 2018). Diğer taraftan Birleşik Krallıkta 4,1 milyon çocuğun yoksul olduğu tahmin edilmektedir. Göreli yoksulluk içerisinde olan çocukların oranının 1 milyon daha artarak 2023-2024’ e kadar %37’ye ulaşacağı tahmin edilmektedir (Robinson ve diğerleri, 2019).

2.3 Çocuk Yoksulluğunu Azaltmaya Yönelik Faaliyetler

Toplumun en küçük birimi olan aile çocuğu hayata hazırlama sorumluluğuna sahiptir. Ailenin çocuğa olan ilgisi, çocuk ile geçirdiği zaman ve bu zaman içerisinde çocuğun edindiği bilgiler ve deneyimler önemlidir. Öncelikle ebeveynler olarak aile bireylerinin çocuk ile geçirdiği zamanın çocukların beceri düzeylerinin gelişimine katkısı

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

fazladır. Ailenin ilgisi, desteği çocuğun psikolojik, sosyal ve biyolojik gelişimine katkı sunmaktadır. Çocuğa ayrılan zamanın, çocuğa gösterilen ilginin maddi bir karşılığı olmasa da çocuk üzerinde inkâr edilemez olumlu etkileri vardır (Mayer, 1997: 115).

Çocuğa ayrılan zaman ile çocuğun duygusal ihtiyaçları karşılanırken, çocuğun diğer ihtiyaçlarının maddi bir karşılığı olduğu da unutulmamaktadır. Bu yüzden de ailelerin çocuk büyütme maliyetinin bilincinde olması gerekmektedir. Bazı ailelerde çocuk büyütme maliyeti konusunda “çocuğun rızkı ile geleceği” anlayışı hakimdir. Ancak bir çocuğun büyüme sürecinde karşılaşılabileceği riskler ve bu riskler ile mücadele etmek için gerekli olan maliyet genel hatları ile planlanmalıdır. Bir çocuğu büyütmenin maliyeti hane içi gelire ve hane içinde yaşayan sayısına bağlıdır. Aile büyüdükçe çocuk büyütme maliyeti artmaktadır ve çocuğa yönelik harcamalar da azalmaktadır. Diğer taraftan aile içinde paylaşım kuralına göre, hane içi gelirin yetişkinlikler ile çocuklar arasında dağılımında dengenin sağlanamaması çocuk yoksulluğuna neden olmaktadır. Amerika’da yapılan bir araştırmaya göre aileler hane içi gelirlerinin %55’ini yetişkinlere %45’ini çocuklara ayırmaktadır. Çocuk yetiştirmenin maliyeti bir yetişkinin maliyetinin %60’ı kadardır (Menon ve Perali, 2019).

Çocuk büyütme maliyeti göz önünde tutulursa çocuk bakım hizmetleri de önemli ve gereklidir. Yüksek kalitede çocuk hizmetleri, düşük gelirli hanelerde yaşayan çocuklara uzun vadede katkı sağlamaktadır. Bu durum kadın istihdamını artıracak bir yöntemdir. Bir araştırmaya göre, 2017 yılında Amerika’da altı yaşın altındaki 22,9 milyon çocuğun %65,3’ünün annesi işgücüne dahil olmuştur. Bebeklerin ve yeni yürümeye başlayan çocukların çocuk bakımı progra-

mından yararlanmasının çocukların bilişsel, sosyal, kişisel gelişimlerinde faydalı olduğu belirtilmektedir. Bu konuda yapılan bir araştırma sonucuna göre, Amerika’da 40 yıldır uygulanan çocuk bakım hizmetlerinin daha da genişletilmesinin faydalı olacağı ifade edilmektedir. Çünkü çocuk bakım hizmetinden yararlanan düşük gelirli ailelerin çocuklarının ilkokula hazır olduklarını ve okul başarılarının yüksek olduğu belirtilmektedir (Hotz ve Wiswall, 2019).

Toplumun en küçük ve en önemli yapıtaşı ailedir ve aileye yapılan destek ile çocuğun yoksulluğunun azaltılması arasında bir ilişki mevcuttur. Kolombiya Üniversitesi Yoksulluk ve Sosyal Politika Merkezi tarafından Amerika’da yapılan araştırmaya göre, çocuklar ailelerinin yoksulluğundan daha fazla etkilenmektedir ve bu durum uzun süreli yoksulluğa neden olmaktadır. Ailelerin yoksulluğunun çocuklar üzerindeki etkisini azaltmak için okul öncesi çocukları olan orta ve düşük gelirli ailelere Amerika’da uygulanan “Child Tax Credit” uygulamasının önemli derecede olumlu etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. “Child Tax Credit” ile özellikle ırksal eşitsizliklere dayanan çocuk yoksulluğunun %45 oranında azaltılacağı tahmin edilmektedir (Sciamanna, 2021: 38-39). Covid-19 sürecinde sosyal güvenlik ağını ele alan bir diğer araştırmada “Child Tax Credit” ile ırksal olarak farklı olan çocuklu ailelerin desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir ve daha fazla yoksullukla karşılaşan Siyahi, Latin ve Kızıldereli aileler için faydalı olacağı iddia edilmektedir. Bu durumun sürdürülebilir olması halinde çocuk yoksulluğunda kalıcı değişiklikler olabilecektir (Motoyama, 2021: 142-143).

Çocuk yoksulluğu tüm ülkelerde nicel olarak farklı olsa da dünya üzerinde yoksul sayısının yüksek olduğu Sahra Altı Afrika’da daha

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

fazladır. Sahra Altı Afrika’da savunmasız ve yetim çocuklar eğitim, sağlık konusunda ve diğer konularda sorunlar yaşamaktadır. Bazı bölgelerde var olan sorunların azaltılmasında “Şartlı Nakit Transferleri” uygulanmıştır. Gana kırsalında savunmasız ve yetim çocukların sağlık durumlarına “Şartlı Nakit Transferlerinin” etkisinin konu edildiği bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada 18 bakıcı, 4 toplum lideri, 3 program uygulayıcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak çocuk beslenmesinin iyileşmesi, sağlık hizmetinden faydalanma, yoksulluğun azalması ve sosyal değişim, eğitimin iyileşmesi, duygusal açıdan iyi olmak gibi 5 tema ortaya çıkartılmıştır. Beş temanın göz önünde tutulması ile tematik analiz yapılmıştır ve “Şartlı Nakit Transferlerinin” çocuklar için faydalı, değerli bir sosyal koruma aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (ADDO,2016).

Çocuk yoksulluğunu azaltmak amacına odaklanmış faaliyetleri düzenleyecek yasal düzenlemeler gereklidir. Yoksulluk çok boyutludur ve koordineli çalışmalara, kapsamlı uluslararası yoksullukla mücadele stratejisine ihtiyaç vardır. Bu açıdan çocuklara tüm yaşamları boyunca özel önem gösterilmesini öngören uluslararası belgeler olarak Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, BM Teşkilatı Genel Kurulu tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi, İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 23. ve 24. maddeleri, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin 10. maddesi vardır (BM,1989; BM,1948; BM,1966; BM,1966). UNICEF, 1998 tarihinde geliştirilmiş olan ve 2010 yılında revize edilen Çocuklar için Esas Taahhütler başlıklı belge ile çevre sorunları ve iklim değişikliği, zorla göç nedeniyle meydana gelen ve halk sağlığını tehdit eden krizlerle karşılaşan çocuklara

insan hakları çerçevesinde insani yardımları taahhüt etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri de çocuklar dahil olmak üzere tüm insanların daha iyi bir yaşam sürdürmesini öngörmektedir. Bu bağlamda insan hakları çerçevesinde gerçekleştirilen yardımlar ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasındaki ilişki plan ve programların yapısını güçlendirecektir (UNICEF, 2020).

Çocuk yoksulluğunu azaltma amacına odaklanmış ulusal düzenlemeler de önemlidir. İskoçya hükümeti de yoksulluğun halının altına süpürülecek bir konu olmadığını ve kapsamlı yoksullukla mücadele stratejilerinin maliyetli olmasına rağmen önemli bir değişiklik yaratacağını belirtmektedir. Stratejiler göreceli, mutlak yoksulluk içerisinde olanların ve maddi yoksunluk içerisinde olan çocukların sayısını azaltmayı amaçlamaktadır. İskoçya’da çocuk yoksulluğunun gelire dayalı olmadığı belirtilmektedir ve “hanelerdeki: çalışan sayısının, çocuk sayısının, borç miktarının, eğitim düzeyinin, madde bağımlılıklarının” önemli olduğu belirtilmektedir. Hane içi durum ve ek olarak çocuğun bakımı ve okulda ücretsiz yemeğin olması da önemlidir. Bu açıdan “İskoç Yoksullukla Mücadele Stratejisi” ilköğretim öncesi çocuk bakımını, ücretsiz okul yemeğini ve geçimlik ücret teşvikini içermektedir (Christie, 2016).

Çocuklara yönelik eğitim yardımları ve hane içi geliri ya da alım gücünü artırmaya yönelik yardımlar teşvik edilmektedir. Avrupa ülkelerinde bireylerin çocukluk döneminde uygulanan politikaların yetişkinlikteki yoksulluğa etkisinin olup olmadığının araştırıldığı bir çalışmaya göre, ilköğretim kapsamında çocuklara yapılan eğitim yardımları yetişkinlik dönemine katkı sağlamaktadır ve yetişkinlik dönemi yoksulluğunu düşürmektedir. Ancak aile yardımlarının yetiş-

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

kinlikteki yoksulluğun azaltılmasında etkili olmadığı sonucuna varılmıştır (Hidalgo, 2018).

Geleceği şekillendiren nitelikli, kapsamlı ve kaliteli eğitimidir. Türkiye’de ”2023 Eğitim Vizyonu” başlığı altında Millî Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) güçlü yarımlar için belirlediği stratejik plan mevcuttur. Belirgin olan noktalardan biri de tam gün eğitimin yapıldığı okullarda eğitim alan öğrencilere öğle yemeği teminini içeren hedeflerdir. “2023 Eğitim Vizyonunda” tam gün eğitim alan öğrencilere öğle yemeği verileceği belirtilmektedir. Ancak ücretli mi, ücretsiz mi konusuna açıklık getirilmemiş olsa da ücretsiz olacağı tahmin edilmektedir. MEB’in 2023 Eğitim Vizyonu eğitim sisteminin nitelikli, kapsamlı ve kaliteli olmasını hedeflemektedir ve hedeflere ulaşılması halinde okulu bırakanların sayısının azalacağı, akademik başarının artacağı ve bağlantılı olarak yoksul insanların ve yoksul çocukların sayısının azalacağı tahmin edilmektedir (Eğitim Vizyonu, 2023).

3. Türkiye’de Çocukların ve Yoksul Çocukların Durumu

Türkiye’nin 1927 yılı nüfus sayımına göre 13 milyon 648 bin 270 kişi olan nüfusu günümüze kadar sürekli artma eğiliminde olmuştur ve 94 yıl sonra ulusal veri tabanı kayıtları dikkate alınarak yapılan 2021 yılı nüfus ve konut sayımına göre toplam nüfus 84 milyon 680 bin 273 kişiye ulaşmıştır. Nüfus artışında sağlık hizmetlerinde kaydedilen gelişmelerle bağlantılı olarak canlı doğan bebek oranlarının artması, yaşam süresinin uzaması ve hasta olanların tedavi edilip iyileşmesi için gerekli ilaç vs. temininin kolaylaşması etkili olmuştur. Bu durum Türkiye’de çocuk nüfusun artmasına etki etmiştir. Türkiye’nin 2021 yılı toplam nüfusunun 22 milyon 738 bin 300 kişisi ço-

cuktur. “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi” sonuçlarına istinaden 2022 yılının sonunda edinilen verilere göre, Türkiye’de 85 milyon 279 bin 553 kişi olan toplam nüfus içerisinde 22 milyon 578 bin 378 kişi çocuktur. 2025 yılından 2080 yılına kadar da toplam nüfus içerisindeki çocuk nüfusun yüzde 20’den fazla artacağı tahmin edilmektedir (TÜİK, 2022; TÜİK,2023). Türkiye’de Çocuk Koruma Kanununun 3. maddesine göre, çocuk “daha erken yaşta ergin olsa bile onsekiz yaşını doldurmamış kişidir.” Çocuk Koruma Kanununun 4. maddesinde de “çocuğun yaşamı, gelişimi, korunması, katılım haklarının güvence altına alınması gerektiği belirtilmektedir” (Çocuk Koruma Kanunu, 2005).

Yoksulluk kaynaklardan ve haklardan yoksun kalmayı ifade etmektedir ve bu durum çocukları daha çok etkilemektedir. Çocuk yoksulluğu da çocukların yaşamaları, büyümeleri ve gelişmeleri için gerekli olan kaynaklardan mahrum kalınmasını ifade etmektedir. Çocuğun emeğini arz edebilecek durumda olmaması ve bağımlı nüfus içerisinde yer alması nedeniyle çocuk yoksulluğunun olmadığını belirtenler olsa da ulusal ve uluslararası literatürde çocuk yoksulluğu önemsenmektedir. Çocuk yoksulluğunun etkileyen bireysel faktörler ve toplumsal faktörler vardır. Bireysel faktörler içerisinde çocuğun içine doğduğu ailenin özellikleri, ailenin yaşam standardı, aile içinde yaşayanların eğitim ve sağlık durumu, ailenin toplam gelirden aldığı pay ve geliri harcama yöntemi yer alırken, toplumsal faktörler içerisinde çocuğun hayatını etkileyen ekonomik, sosyal, siyasi politikalar ve küreselleşme yer almaktadır (Özpolat ve Aktuna, 2023).

Çocuk yoksulluğunun göstergeleri önemlidir. Çocuk yoksulluğunun göstergelerini belirlemek amacını içeren ve Elâzığ il merkezinde

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

genel olarak yoksul ailelerin yaşadığı altı mahallede 45 hanede yapılan görüşmeler neticesinde yoksulluğun tek boyutlu olmadığı ve çok boyutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan araştırmaya göre, hane halkı büyüklüğü ve hanelerde maddi olanakları sınırlı birey sayısı arttıkça yoksulluk artmaktadır. Yoksulluğun artması da hane içinde yaşayanların yaşam kalitesini düşürmektedir ve bu durum da fırsatlardan yararlanmayı engellemektedir. Yoksulluk içinde yaşayan ailelerin çocuklarının da yoksul olduğu ve yoksul çocukların yaşamları için gerekli olan eğitim, sağlık, barınma, beslenme, temizlenme gibi haklardan tam olarak yararlanamadığı belirlenmiştir. Yapılan araştırmada yoksul ailelerin kiralarda düşük olduğu evlerde yaşadığı, bazı evlerde temizlik konusunda eksiklerin olduğu, bazı evlerde gerekli eşyaların tamamının olmadığı, bazı evlerde 3 öğün yemeğin olmadığı ve üç öğün yemeğin tüketildiği hanelerde sağlıklı gıdalarla beslenmediği, genel olarak evlerin soba ile ısıtıldığı, evlerde çocukların özel alanı olarak kabul edilen oda sayısının yeterli olmamasından dolayı ders çalışma alanının olmadığı, birden fazla çocuğun okula gittiği ailelerde çocuklara yeterli miktarda günlük harçlığın verilemediği belirlenmiştir (Kılınç ve Yılmaz, 2023).

Hane içindeki özellikler çocuk yoksulluğunda belirleyicidir. Eurostat veri tabanından 2006-2017 dönemi istatistiklerine dayanarak Türkiye’de ve Avrupa’da çocuk yoksulluğunun belirleyicileri üzerine yapılan karşılaştırmalı bir araştırmaya göre, gelir ile doğrudan bağlantılı olan konut içi özellikler ve kolaylıklar önemlidir. İçinde yaşanılan konutun elektriğinin, suyunun, ısınma aracının kolaylıkla temin edilebilmesi, hijyenik olması, yeterince ışık alması ve sesten korunaklı olması, konut içinde yaşayanların mahremiyetinin simgesi olan özel

Ruhal Samanlı

odanın olması iyi yaşam standardı için gerekli ve önemlidir. Ancak Türkiye’de genel olarak çocuğun yaşam standardını yükseltme amacıyla harcama yapmak yerine taşınır veya taşınmaz mallar alınmaktadır. Yapılan araştırmaya göre, genel olarak çocukları yoksulluk içinde olan yoksul ailelerin içinde oturdukları evin mülkiyeti aileye aittir. Aynı araştırma sonuçlarına göre, çocuk yoksulluğunun azaltılmasında kadının çalışma hayatında yer alması, ebeveyn eğitim düzeyinin artması, hane halkının gelirinin artması, sosyal transferler ve çocuğun erken çocukluk döneminde eğitim alması etkilidir (Tekdemir ve Yılmaz, 2020).

TÜİK, Türkiye’de yaşayan çocukların yaşam koşullarını belirten verileri sunmaktadır. TÜİK verilerine dayanak 2022 yılı Türkiye Çocuk Araştırması, bir hane içerisinde odası olan çocuk sayısını %34,0, sadece uyumak için aile içerisinde bir kişi ile odayı paylaşan çocuk sayısını %29,4, aile içerisinde birden fazla kişi ile odayı paylaşmak durumunda kalan çocuk sayısını %36,6 olarak belirtmektedir (TÜİK, 2023). Ayrıca Türkiye’de bazı çocukların ev içinde sorumlulukları bulunmaktadır. 5-17 yaş aralığındaki çocukların, ev işi yapması ile ilişkili son bir hafta esas alınarak edinilen TÜİK verilerine göre, ev için alışveriş yapan çocukların oranı %39,4, ev içinde bulaşık yıkayan ya da evi temizleyen çocukların oranı %23,1, evde yemek pişiren çocukların oranı %17,4, evde olan ve bakıma gereksinim duyan diğer çocuklara bakan çocukların oranı %13,1, evde çamaşır yıkayan çocukların oranı %9,1, eve su taşıyan çocukların oranı %6,2, evde yakmak üzere yakacak (odun, kömür) temin eden çocukların oranı %3,2, aile içinde yaşlılık veya hastalık nedeniyle bakıma gereksinim duyan birine bakım sağlayan çocukların oranı %2,9 olmaktadır. Nitekim Türkiye’de 5-17 yaş ara-

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

sında olup, en az bir ev işi yapan çocukların oranı %52,5 olarak ifade edilmektedir (TÜİK,2023).

Sağlıklı olmak için beslenmeye dikkat etmek gerekmektedir. Ancak Türkiye Çocuk Araştırması sonuçlarına göre, fiziksel ve zihinsel gelişim için gerekli olan proteini barındıran et, tavuk ve balığı her gün tüketebilen çocukların oranı %12,7'dir ve sağlıklı olmak için gerekli olan sebze yi her gün tüketebilen çocukların oranı %33,0 olmaktadır. Ek olarak her gün meyve tüketebilen çocukların oranı %50,5, kuru baklagilleri her gün tüketebilen çocukların oranı %10,9, hayvan sütünden elde edilen yiyecekleri her gün tüketebilen çocukların oranı da %57,8 olarak belirtilmektedir. Sağlıklı olmak için gerekli olmayan cips, kraker gibi atıştırmalıkları (%21,4), çikolata, şeker ve şeker oranı yüksek tatlıları (%32,6), kola ve şeker oranı yüksek diğer içecekleri (%15,1) tüketen çocukların oranı da azımsanmayacak kadardır (TÜİK,2023).

Diğer taraftan çocuğun sosyalleşmesi ve kültürel faaliyetlere katılması gerekmektedir. Ancak çeşitli sebeplerle çocuk nüfusun tamamının düzenli olarak kültürel faaliyetlere katıldığı söylenememektedir. Türkiye'de 6-17 yaş aralığında sinemaya gitmeyen çocukların oranı, sinemaya gidebilen çocukların oranından daha fazladır. Sinemaya gitmeyenlere nedenleri sorulduğunda elde edilen cevaplara göre sinemaya ilgi duymamak, yakında sinemanın olmaması, pandemi ile ilgili sorunlar, ailenin izin vermemesi, ailenin zamanının olmaması ve diğer nedenler başlıkları oluşturulmuştur. Ancak en büyük neden maddi imkansızlıklar olarak ifade edilmiştir. Verilen cevaplar göstermektedir ki, çocuğun kültürel faaliyetlere katılımı için ya aile bütçesinden bir tutar ayrılmamaktadır ya da ayrılamamaktadır (TÜİK,2023).

Türkiye'nin de onayladığı ve uluslararası alanda çocuğun yaşama hakkını güvence altına alan belgeler mevcuttur. Bu belgelerden biri de BM'ye üye ülkeler tarafından imzalanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşmedir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede çocuğun iyi bakım hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Ek olarak 18. 19. 20.ve 21. maddelerinde çocuğun ailesinin koruması altında olduğu ve ailesinin ekonomik durumu kötü olan çocuğun ya da kötü muameleye maruz kalan çocuğun devlet kontrolüne alınabileceği belirtilmiştir. Bu durumda çocuk için öncelikle ailenin önemli olduğu anlaşılmaktadır (BM,1989).

Bu durumda ailenin yoksul olması çocuğun da yoksul olması anlamına gelmektedir. Gelir adaletinin sağlanması da aile fertlerinin yoksulluğunu önleyebilir ve harcamalarını artırabilir. TÜİK'e göre, gelir hesaplamalarında hanehalkı gelirleri, hanehalkı büyüklüğü ve hanehalkı kompozisyonu önemsenerek eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine dönüştürülmektedir. Gelir ve Yaşam Koşulları 2021 Araştırması Bölgesel Sonuçlarına göre, kullanılabilir fert geliri sıralamasında 1. Sırada İstanbul, 2. Sırada İzmir, 3. Sırada Ankara vardır. Gelir ve yaşam koşullarının değerlendirilmesinde gelir adaleti de önemlidir. Türkiye gelir araştırmasında gelir eşitsizliği %20'lik en yüksek gelire sahip olanların geliri ile %20'lik düşük gelire sahip olanların oranlanmasıyla elde edilmektedir. Belirtilen oran arttıkça gelir eşitsizliği artmaktadır ve oran azaldıkça gelir eşitsizliği azalmaktadır. Türkiye'de gelir eşitsizliği İstanbul'da en fazla; Malatya, Elâzığ, Tunceli, Bingöl'de en düşüktür. Diğer bir ifadeyle en çok kazanan %20'lik kesim ile en az kazanan %20'lik kesim arasındaki gelir eşitsizliği farkı arttıkça yoksulluk artmaktadır (TÜİK,2022).

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

TÜİK, Türkiye’de yoksulluğun tek kişilik hanelerde ve çekirdek aile olmayan hanelerde önceki yıllara nazaran daha az olduğunu belirtmektedir. TÜİK’te ekonomik olanaklardan yararlanmakta yaşanan sorunları ifade eden maddi yoksunluk ile ilgili şöyle bir ifade yer almaktadır. “Maddi yoksulluk çamaşır makinası, renkli televizyon, telefon, otomobil sahipliği, ekonomik olarak beklenmedik harcamaları yapabilme, evden uzakta bir haftalık tatil masrafını karşılayabilme, kira, konut kredisi ve faizli borçları ödeyebilme, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek yiyebilme ve evin ısınma ihtiyacını karşılayabilme durumu ile ilgili hane halklarının algılarını yansıtmaktadır.” Bu durumda Türkiye’de 2021 yılı araştırmalarına göre, alım gücünün belirlenmesi ile ortaya çıkan maddi yoksulluk bir önceki yıla göre 0,2 puan azalarak 27,2 olmuştur. Türkiye’de 2021 yılı araştırmalarına göre, görel olarak yoksul olanların oranı da 0,6 puan azalarak %14,4 olmuştur (TÜİK, 2022).

OECD’ye göre aile yoksulluğu ile çocuk yoksulluğu arasında bağlantı vardır. Türkiye’de aile fertlerinden kayıtlı ve ücretli işte çalışanların sayısı düşüktür ve hazırlanan politikalara karşın pek çok kadın ya ücretsiz aile işçisidir ya da çalışmamaktadır. Beceri düzeyinin düşük, kayıtdışı çalışan sayısının yüksek olması ailelerin yoksulluğunu artırmaktadır ve bu durumdan çocuk yoksulluğu da etkilenmektedir. Son yıllarda yaşanan mülteci girişlerinin etkisinin olabileceği düşünülse de Türkiye’de çocukların %15’inin görel olarak yoksul olduğu belirtilmektedir. Bu durumda Türkiye OECD ülkeleri içinde en fazla çocuk yoksulluğu olan 3. ülkedir Bu durumda OECD verilerine göre 2021 yılında Türkiye’de yer alan çocuk nüfusu olan 22 milyon 738

Ruhal Samanlı

bin 300 çocuğun %15'i yoksuldur (OECD Economic Survey, 2021: 46).

OECD. Stat içerisinde family başlıklı by indicator child outcomes başlığı altında OECD ülkelerinin 1999 yılından 2019 yılına kadar olan çocuk yoksulluğu (child poverty) istatistik verileri yer almaktadır. Türkiye'nin çocuk yoksulluğu verisi, OECD.Stat içerisinde 2011 yılından 2015 yılına kadar düzenli olarak yer almaktadır ve 2016 yılında veri bulunmamaktadır. Daha sonra Türkiye'nin çocuk yoksulluğu verisi 2017 ve 2018 yılında yer almaktadır ve 2019 yılında yer almamaktadır (OECD.Stat, 2019).

Türkiye'de 2021 yılı nüfus sayımına göre kayıtlı olan 22 milyon 738 bin 300 çocuk vardır. Bu çocukların çok önemli bir bölümü ailelerin yanında, çok küçük bir kısmı ise devlet kontrolünde yaşamaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı web sitesinde 2021 yılı güncel verilerine erişilememektedir ve en güncel çocuk hizmetleri istatistikleri 2018 yılına aittir. Buna göre devlet tarafından bakılan çocuklar 14,214 kişidir. Aile yanında olan ve yardım yapılan çocukların sayısı 119,537'dir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018). TÜİK'ten edinilen bilgiye göre, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından hazırlanan 2022 yılı verilerine istinaden, devlet tarafından kurumlarda bakılan çocuk sayısı 14 bin 141'dir. 2022 yılı verileri çerçevesinde Türkiye'de koruyucu aile sorumluluğunu alan mevcut olarak 7 bin 439 kişi bulunmaktadır ve koruyucu aile yanında yaşayan ve kurum tarafından bakımı sağlanan 9 bin 11 çocuk vardır (TÜİK,2023).

Türkiye'de aile yanında olan çocuklara da ihtiyaçları çerçevesinde sosyal yardımlar yapılmaktadır. Türkiye'de Aile ve Sosyal Hiz-

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

metler Bakanlığı tarafından mevzuatta kamu kaynakları kullanılarak yardım yapılması gereken çocuklara yönelik yardımlar yürütülmektedir ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının web sitesinde yapılan yardımlarla ilgili bilgiler yer almaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının web sitesinde yer alan Sosyal Yardım Programları ile çocukların ekonomik ve sosyal sorunlarını gidermek, hayata katılımını kolaylaştırmak ve aile bütünlüğünü koruma amaçları bulunmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının web sitesinde Sosyal Yardım Programları başlığı altında yardım türü, yardım programı, yardımın kapsamı, yardıma başvuracaklar, gerekli evrak, ödenen tutar ve ödeme dönemi bilgilerine ulaşılmıştır. Yardımlardan yararlanan kişi, hane ve çocuk bilgileri yer almamaktadır ve bu bilgilere ulaşılamamıştır. Sosyal yardım türlerinin başında aile yer almaktadır. Daha sonra barınma ve gıda, engelli ve yaşlı, sağlık ve eğitim olarak belirlenmektedir. Yardım türü aile olan sosyal yardımlardan ilki anneye yapılan doğum yardımıdır ve tek gebelik halinde her canlı bebek doğumu için tek seferlik ödeme yapılmaktadır. Çoğul gebelik halinde her canlı bebek doğumu sonrasında yapılan ödeme de hane içi gelirin hane içindeki kişilere bölünmesine ve ortaya çıkan miktara bağlıdır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Sosyal yardımlar kapsamındaki yoksul ailelere barınma ve gıda yardımları yapılmaktadır. Yardımlara başvuracaklar 18 yaş üstü aile bireyi olarak belirlenmektedir. Bu durum aile içindeki 18 yaş altındaki çocuğun ihtiyaç halinde başvuru yapmasını imkânsız kılmaktadır. 18 yaş üstü aile bireyelerine yapılan gıda yardımını dini bayramlar öncesinde ve ihtiyaç olduğunda yıl boyu yapılmaktadır. Günlük sıcak yemek ise: evsizler, evinde yemek yapacak erzağı olmayanlar için

Ruhal Samanlı

temin edilmektedir. Barınma için de kömür ve doğalgaz yardımları dikkat çekmektedir. “Kömür temininde miktar belirlenmemiştir ve belirlenen takvime göre kömür teslimi yapılmaktadır” ibaresi yer almaktadır ve doğalgaz yardımlarında da ısıl haritanın esas alındığı belirtilmektedir. Barınmada en önem kriterlerden biri olan elektrik ödemeleri de hane içinde yaşayan kişi sayısı ile sınırlandırılmıştır ve fatura ile başvuru yapılması halinde aylık ödeme yapılacağı ifade edilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Yoksul çocuklar önemli sağlık sorunları yaşamaktadır. “Şartlı Sağlık Yardımları” ile yoksul aileler desteklenmektedir ve özellikle sosyal güvencesi olmayan ailelerin çocuklarının sağlık kontrollerini yaptırmasını amaçlayan 0-6 yaş çocukları ve gebeleri kapsayan bir programdır. Gebe kadının kontrollerini düzenli yaptırması, hastanede doğum yapması şartlarını da içermektedir. Belirlenen miktar her ay hesaplanıp 2 ayda bir ödenmektedir. “Şartlı Sağlık Yardımları” ile kaç kişiye yardım yapıldığı, yardımların hangi yıllarda yapıldığı bilgisine erişilememektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,2023).

“Şartlı Eğitim Yardımları” da yoksul ailelerin çocuklarına yöneliktir. İlk öğretim ve orta öğretim çağında çocuğu olan ailelerin çocuklarının örgün eğitime devam etmesi, eğitim öğretimin devam ettiği süreçte 4 günden fazla devamsızlık yapmaması şart koşulmuştur. Bu durumda ilk öğretim erkek ve kız öğrencisi için ortaöğretim erkek ve kız öğrencisi için ayrı miktarlarda ödeme yapılmaktadır. Hane içinde fert başına düşen hane içi gelirin net asgari ücretin üçte birinden az olması halinde başvuranlar içinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Mütevelli Heyeti tarafından belirlenen ailelerin çocuklarına temel okul materyalleri (kırtasiye, önlük, çanta vb.) temin

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

edilmektedir. Yine aynı şekilde belirleme yapılarak ilk öğretim ve orta öğretimde belirlenen çocuklara taşıma, yemek, iaae, barınma sunulmaktadır. Yapılan yardımlardan kaç çocuğun yararlandığı bilgisine erişilememektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,2023).

Eğitime yapılan harcamalar arttıkça akademik başarı artmaktadır ve beceri düzeyi gelişmektedir. Türkiye’de öğrenci başına eğitim harcamaları istatistiklerinde 2020 yılında en yüksek %29,6 ile yükseköğretime, ikinci sırada %27,9 ile ortaöğretime, üçüncü sırada %19,0 ile ortaokula, dördüncü sırada %18,3 ile ilkokula en son sırada %5,3 ile okul öncesi eğitime harcama yapılmıştır. 2021 yılında ise öğrenci başına eğitim harcaması %32,0 ile yükseköğretimde artmıştır. 2021 yılında eğitim harcaması yapılan eğitim düzeyi sıralamasında ortaöğretim %25,6’ya düşmüştür ve ortaokul %19,2 olmuştur ve 2 birimlik küçük bir artış vardır. Eğitim harcaması istatistikleri sıralamasında ilkokul %18,2 ile okul öncesi de %5,0 ile azalma göstermiştir. Bu durumda onsekiz yaş altında olan çocuk nüfus için eğitim harcaması miktarlarında önemli bir artış olmadığı söylenebilir (TÜİK,2022).

Veri ve Model

Veri: Bu çalışmada OECD veri tabanından edinilen çocuk yoksulluğu araştırması istatistikleri TÜİK veri tabanından edinilen çocuk araştırması istatistikleri kullanılacaktır ve literatürde ilgili dokümanlar analiz edilecektir. Araştırmada kullanılan makalelerin ve istatistik verilerin güncel olmasına özen gösterilmiştir.

Model: Çalışmanın hazırlanmasında nitel analiz tekniği olan doküman analizi kullanılmaktadır. Dokümanların analiz edilmesinin neticesinde tümden gelim metodu ile konunun anlatımı yapılmaktadır.

Ruhal Samanlı

Öncelikle Yoksulluk ve yoksulluğun boyutları ile kavramsal bir anlam yapılmaktadır. Sonra çocuk yoksulluğunun etkileyenleri, yoksul çocukların yaşamları, çocuk yoksulluğunu azaltmaya yönelik faaliyetlerin anlatılması ile çocuk yoksulluğunun genel görünümü ortaya konmaktadır. Daha sonra da Türkiye’de çocuk yoksulluğunun etkileyenleri, çocuk yoksulların yaşamları ve çocuk yoksulluğunun azaltılmasına yönelik faaliyetleri içerecek şekilde Türkiye’de çocukların ve çocuk yoksulluğunun son hali analiz edilmektedir.

Sonuçlar

Bu çalışmada çocuk yoksulluğu literatürünün taranması neticesinde edinilen bilgiler ışığında araştırma sorumuz olarak belirlenen çocuklar neden yoksuldur? Sorusuna cevap oluşturulmuştur. Ailenin yoksulluğunun artması ile çocuğun yoksulluğunun artması arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Aile yoksulluğu sorununun çözümlenmesinin neticesinde çocuk yoksulluğu sorunu ortadan kalkabilecektir. Bu durumda ailenin ayni ve nakdi yardımlar ile desteklenmesi gerekmektedir. Ancak ayni ve nakdi desteklerin hane içinde çocuklara yönlendirilip yönlendirilmediği de denetlenmelidir. Çünkü ailenin bütçesinden ayrılan büyük pay, çocuğun gelişimi için değil de ailenin diğer fertlerinin gereksinimlerinin temini için harcanabilmektedir.

Yoksulluğun temelinde yoksun kalmak vardır ve gıdaya, suya, kıyafete, hijyenik bir ortama, koşulları iyi bir eve, sağlık hizmetlerine, ilaca, aşya, eğitim hizmetlerine, bilgiye erişememek yoksunluğa ve ilişkili olarak yoksulluğa neden olmaktadır. Yoksulluğun farklı boyutları olmaktadır ve yapılan tanımlamalar ve açıklamalar ışığında temel olarak gelir yoksunluğu diğer yoksunlukları yaratmaktadır. Ge-

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

lirin varlığı ekonomik ve sosyal hayatı olumlu etkilerken, gelirin noksanlığı veya eksikliği ekonomik ve sosyal hayatı olumsuz anlamda etkilemektedir. Yaşamını devam ettirmek için bir başkasının kazancına ihtiyaç duyan çocuklar da gelirin noksanlığından veya eksikliğinden çok fazla etkilenmektedir ve bu durumun sonucunda da çocuk yoksulluğu sorunu ortaya çıkmaktadır.

Bir çocuğun hayatını seçememesi, içinde bulunduğu koşullardan sorumlu olmamasını gerektirmektedir. Çocukların, gelecekte ekonomik, sosyal ve siyasi hayata yön verecek olmaları iyi koşullarda yetiştirilmelerini ve yoksulluğa mahkûm edilmemelerini zorunlu kılmaktadır. Ancak çocukların yoksul olmalarına neden olan faktörler bulunmaktadır.

Çocuk yoksulluğunu farklı belirleyicileri bulunmaktadır. En başta çocuğun hayatını çekirdek ailesi olarak anne ve babası etkilemektedir. Her anlamda aileye ihtiyaç duyan çocuğun hayatında annesi ve babası önemli bir rol modeldir ve çocuğun da ilk eğitim noktası olan aileden etkilenmemesi mümkün değildir. Anne ve babanın tüm özellikleriyle birlikte eğitim durumu, ekonomik ve sosyal durumu, fiziksel ve psikolojik sağlığı çocuğun hayatını doğrudan veya dolaylı şekilde etkilemektedir.

Ailenin yapısı ve özellikleri önemlidir. Aile gelirinin miktarında ailede çalışan kişi sayısı, ailenin tek ebeveynli ya da iki ebeveynli olması etkili olmaktadır. Ailede ekonomik kazanç sağlayan kişinin düzenli, kayıtlı sektörde bir işinin olması, aile gereksinimleri için harcanacak gelirin düzenli olmasına yol açmaktadır. Aile fertlerinde yaşlı, engelli ve çocuk sayısı da aile içinde üretime dahil olmayan ve bağımlı nüfus içerisinde olanların sayısını artırmaktadır. Bu durum hanede aile

Ruhal Samanlı

üyelerinin ihtiyaçları için harcanacak gelirin dağılımını etkilemektedir. Çünkü çoğunlukla tek bir çalışanın olduğu hanelerde yaşayanların gereksinimlerinin tamamını karşılamak zordur ve genel olarak tek çalışanı olan hanelerin yoksulluğu fazladır.

Ailenin yaşam standardı da önemlidir. Yaşam standardının birinci belirleyicisi yaşamın sürdürüldüğü konuttur. Konut içi özellikler ailenin yoksulluk içinde olduğunu göstermektedir ve ailenin yoksulluğunu daha da artırmaktadır. Neticede içinde yaşanılan konutun yoksulluğu çocuğun yoksulluğunu derinleştirmektedir. Yoksulluğun derinleşmesi için yaşam için tercih edilen konutun ısınabilmesi, aydınlanabilmesi, elektriğinin, suyunun kolaylıkla ev içinde temin edilebilmesi, nemli ve rutubetli olmaması gerekmektedir. Konutta aile fertlerinin gereksinimlerini karşılayacak eşyaların temin edilebilmesi ve aile fertlerinin ve özellikle çocukların mahremiyet alanı olan odalarının olabilmeleri gereklidir.

İçinde yaşanılan konutun özellikleri çocukların sağlığını etkilemektedir. Nemli ve rutubetli bir evde yaşayan çocuğun sık sık hasta olması, geçici veya kalıcı hastalıklara yakalanması mümkündür. Ayrıca evin yazın serin kışın sıcak olmaması ve yeteri kadar aydınlık olmaması da çocukların sağlığını tehdit etmektedir.

Ayrıca çocukların sağlığı için sağlıklı gıda maddelerinin temin edilmesi gerekir. Geliri az veya noksan olan aileler gelir yoksunluğu yaşamaktadır ve bu ailelerin çocuklarına sağlıklı gıda maddelerini temin etmesi zorlaşmaktadır. Bu durumda günlük kalori miktarını alamayan, 3 öğün sağlıklı gıdalarla beslenemeyen çocukların bağışıklık sistemleri zayıflamaktadır. Vücut direnci zayıf olan, güçsüzleşen ço-

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

cukların hastalıklara yakalanmaları kolay olmaktadır ve iyileşme süreleri uzamaktadır.

Çocuğun ve ailesinin içinde yaşadığı konutun bulunduğu mahallenin veya semtin neden tercih edildiği de önemlidir. Çocuğun gelişimine katkı sunmasının yerine en ucuz evlerin olduğu mahallelerin tercih edilmesi de çocuğun psikolojik ve sosyal gelişimine zarar vermektedir. Yaşanılan mahalle ortamının etkisini göz ardı etmemek gerekir. Benzer yoksulluk özelliğine sahip çocukların yaşadığı mahallelerde şiddet içerikli olaylara maruz kalmak ve suça teşvik eden durumlara tanık olmak mümkündür.

Eğitim düzeyi artıkça istihdamda çalışma koşulları iyi olan çekirdek işgücü haline gelmek mümkündür. Çalışanın, çalışma koşullarından memnun olması da standartları iyi bir yaşam sürdürmesine yol açmaktadır. Ebeveynlerinin eğitim düzeyi yüksek olan çocuklar genel olarak yoksulluk içinde olmamaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olanların işsizliği, koşulları daha iyi olan bir işe geçiş yapabilmek için olan geçici bir işsizliktir. Bu nedenle eğitim düzeyi yüksek olan kişilerin işsiz kalması ya da çalışan yoksul olarak çok düşük ücretli ya da geçici bir işte çalışması mümkün değildir. Eğitim ile elde edilen uzmanlık ve beceriler nitelikli işte çalışmayı kolaylaştırmaktadır ve gelirin varlığı ve yüksekliği de çocuklarının ihtiyaçlarını temin etmede kolaylık sağlamaktadır.

Eğitilmiş ebeveynler çocuklarının eğitim hayatında öğretmen, eğitmen rolünü de üstlenmektedir. Anne ve babalar, okula başlayan çocuğun ödevlerini yapmasına yardımcı olmaktadır ve bu durum çocuğun zor derslerden korkmadan başarılı olmasına imkân sağlamaktadır ve zamanla çocuğun başarılı olabileceğine duyduğu inanç artmaktadır. Bu

Ruhal Samanlı

bağlamda çocuğun okul derslerini sevmesi, okula olan bağlılığının artması, eğitimini kesintiye uğratmadan devam etmesi kolaylaşmaktadır. İlerleyen süreçte yetişkin olup anne baba olacak bireyin bilgi seviyesinin artmasının, beceri düzeyinin yükselmesinin, eğitim ile uzmanlığının artmasının faydası hem kendisine hem de çocukları katkı sunacaktır.

Çocuk yoksulluğunu doğrudan etkileyen aile içi özellikler ve dolaylı olarak aileyi etkileyerek çocuğun hayatını biçimlendiren ekonomik, sosyal, kültürel faktörler dikkate alındığında, çocuk yoksulluğunu tek boyutlu anlatmak mümkün olmamaktadır. Bu açıdan çocuk yoksulluğunun çok boyutlu yaklaşım ile ortaya konması gerekmektedir. Ayrıca çok boyutlu çocuk yoksulluğunun nedenlerini ve sonuçlarını ortaya çıkaran bölgesel çalışmaların da yapılması gerekmektedir. Literatür de bölgesel çocuk yoksulluğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmamaktadır. Ancak yoksul çocukların ailelerinin hayatını anlatan, yoksul çocukların yaşamlarının kendine özgü özelliklerini dikkate alan ve çocuklarla, ailelerle yapılan görüşmeler sonucunda belirli mahallelerde çocuk yoksulluğunun boyutlarını ortaya koyan sayıca az çalışma bulunmaktadır. Çocuk yoksulluğu ile ilişkili çalışmaların sayısının artması, çocuk yoksulluğunun ortadan kaldırılmasına yönelik politikaların yapılması ve uygulamaya dönüştürülmesi açısından anlamlı ve gereklidir.

Kaynakça

Addo, E. Owusu (2016). Perceived impact of Ghana's conditional cash transfer on child health. *Health Promotion International*, 31 (1), 33-43.

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018, Aralık). Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Çocuk Hizmetleri İstatistikleri. 30 Ocak 2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/media/5864/chgm-2018-istatistik.pdf> adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). Sosyal Yardım Programlarımız, 31. Şubat 2023 tarihinden <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> adresinden alındı.

Arabacı, R. Yüksel (2020), Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, [(eds.) A. Tokol ve Y. Alper (2020). Sosyal Politika, Bursa: Dora] İçinde, 187-213.

BM. (1948,10 Aralık). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. 22. Nisan 2023 tarihinde <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>, adresinden alındı.

BM. (1966, 16 Aralık). Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi. 22 Nisan 2023 tarihinde <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> adresinden alındı.

BM. (1966,16 Aralık). Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi. 22 Nisan 2023 tarihinde <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> adresinden alındı

BM. (1989, 20 Kasım). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. 22 Nisan 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> adresinden alındı.

Ruhal Samanlı

Child and Youth Report (2017, 11 Eylül). Healthy Child Manitoba, Child and Youth Report, 15 Nisan 2023 tarihinde [Child and Youth Report \(gov.mb.ca\)](http://www.gov.mb.ca) adresinden alındı.

Christie, Bryan (2016). Scotland prioritises action on child poverty. British Medical Journal, (Ağustos 2016). 354, 1-2.

Çocuk Koruma Kanunu (2005, 3 Temmuz). Çocuk Koruma Kanunu 29 Ocak 2023 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi adresinden alındı

Çiftçi, Mahmut ve Mehmet Birinci (2022). Gırgır Dergisinde Yoksulluk Mizahları, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Çalışma Dergisi, 6 (1), 91-130.

Gordon, David ve Shailen Nandy (2012). Measuring Child Poverty and Deprivation [(eds.) A. Minujin ve S. Nandy (2012). Global child poverty and well-being: Measurement, concepts, policy and action, England: Bristol University Press] içinde 57-102.

Goldfeld, Sharon ve diğerleri (2018). Understanding child disadvantage from a social determinants Perspective. Journal of Epidemiology and Community Health, 72 (3), 223-229.

Hidalgo, M. Hidalgo (2019). Childhood-Related Policies and Adult Poverty. Social Indicators Research, 144 (1), 191-217.

Hotz, V. Joseph ve Matthew Wiswall (2019). Child Care and Child Care Policy. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 686 (1), 310-338.

ILO. (1999). Çocuk İşçiliğinin Yasaklanmasına ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi. 30 Ocak 2023 tarihinde https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm adresinden alındı.

ILO. (1973). 138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi. [138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm](https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm) (ilo.org) adresinden alındı.

Janzen, Melanie ve diğerleri (2020). Improving Educational Experiences for Children in Our Care. *Canadian Journal of Education*, 43 (4), 953-975.

Jones, Adele (2018). Malnutrition, Poverty, and Climate Change are also Human Rights Issues in Child Labor. *Health and Human Rights*, 20 (2), 249-251.

Joshi, Pamela ve diğerleri (2022). Families Job Characteristics and Economic Self-Sufficiency. *Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 8 (5), 67-96.

Kim, Hoolda (2019). Beyond Monetary Poverty Analysis: The Dynamics of Multidimensional Child Poverty in Developing Countries. *Social Indicators Research*, 141 (3), 1107-1136.

Kılınç, Pelin ve M. Sefa Yılmaz (2023). Child Poverty Indicators: The Case of Elazığ. *The Journal of Social Science*, 7 (13), 72-93.

Koray, Meryem (2020), *Sosyal Politika*, Ankara: İmge.

Mayer, Susan E. (1997). *What Money Can’t Buy: Family Income and Children’s Life Changes*, Cambridge: Harvard.

Menon, Martina ve Federico Perali (2019). Cost of Raising Children, Child Poverty and Fertility Decision. *Rivista Internazionale di Scienze Sociali*, 127(3), 225-264.

Millî Eğitim Bakanlığı (2023). 2023 Eğitim Vizyonu. MEB 2023_Eğitim Vizyonu.pdf (gmka.gov.tr) (Erişim tarihi: 30 Ocak 2023).

Motoyama, M. Johnson (2021). The COVID-19 Pandemic and Social Safety Net Policy Responses. *Child Welfare*, 99 (4), 137-154.

Mumford, H. Lambie ve Mark A. Green (2017). Austerity, welfare reform and the rising use of food banks by children in England and Wales. *Area*, 49(3), 273-279.

Nygård, Mikael ve diğerleri (2019). The Role of Cash Benefit and In-Kind Benefit Spending for Child Poverty in Times of Austerity: An Analysis of 22 European Countries 2006–2015. *Social Indicators Research*, 146 (3), 533-552.

OECD (2019, 27 Mart), *Society at a Glance 2019: OECD Social Indicators*. 01 Mayıs 2023 tarihinde https://doi.org/10.1787/soc_glance-2019-en adresinden alındı.

OECD.Stat (2019). *Family Database, By Indicator, Child Outcomes, Child Poverty Rate*.01 Mayıs 2023 <https://stats.oecd.org/#> adresinden alındı.

OECD Data (2021). *Poverty Rate* 25 Şubat 2023 tarihinde <https://data.oecd.org/inequality/poverty-rate.htm> adresinden alındı.

Özpolat, A. Osman ve Elif Aktuna (2023). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğuna İlişkin Bir Değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 204-223.

Povlsen, Lene ve diğerleri (2018). Economic poverty among children and adolescents in the Nordic countries. *Scandinavian Journal of Public Health*, (Şubat 2018). 20, 30-37.

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

Resolution Foundation (2022, 24 Mart). Lack of support for low-income families will see 1.3 million people pushed into absolute poverty next year.25 Ocak 2023 tarihinden <https://www.resolutionfoundation.org/press-releases/33284/> adresinden alındı.

Robinson, D. C. Taylor ve diğerleri (2019). Child health unravelling in the UK. British Medical Journal, (Mart 2019). 364, 1-3.

Rothwell, David W. ve Annie McEwen (2017). Comparing Child Poverty Risk by Family Structure During the 2008 Recession. Journal of Marriage and Family, 79 (5),1224-1240.

Saunders, Peter (2018). Alleviating poverty: Australia will be called to account. Australian Institute of Policy and Science, 89 (1), 26-33.

Schmidt, Kim ve Lessing, Lenette Azzi (2021). Neglect of Young Children in South Africa. Child Welfare, 98 (6), 29-52.

Sciamanna John (2021). Child Welfare Policy. Children's Voice, 30 (1), 38-39.

Singh, Guddi (2017). Child poverty. British Medical Journal, (Temmuz-2021). 358, 1-12

Stewart, Kitty ve Nick Roberts (2019). Child Poverty Measurement in the UK. Social Indicators Research, 142(2), 523-542.

Şenkal, Abdülkadir (2021). Yoksulluğun Politik Ekonomisi, Ankara: Nobel.

Taylor, Timothy (2019). Recommendations for Further Reading. The Journal of Economic Perspectives, 33(3), 249-256.

Tekdemir, Nazmiye ve Hakkı Hakan Yılmaz, (2020). Türkiye ve Avrupa Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri Üzerine

Ruhal Samanlı

Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 53 (3), 1075-1104.

The World Bank (2022a, Mayıs) Fact Sheet: An Adjustment to Global Poverty Lines. 25 Şubat 2023 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/news/factsheet/2022/05/02/fact-sheet-an-adjustment-to-global-poverty-lines> adresinden alındı.

The World Bank (2022b, 13 Nisan). Pandemi, Fiyatlar ve Yoksulluk. 17 Nisan 2023 tarihinde <https://blogs.worldbank.org/opendata/pandemic-prices-and-poverty> adresinden alındı.

Thiede, Brian C. ve Matthew M. Brooks (2018). Child poverty across immigrant generations in the United States, 1993–2016: Evidence using the official and supplemental poverty measures. Demographic Research, 39 (40), 1065-1080.

Topkaya, Özgür (2013). Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Göreli Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu: İngiltere ve Türkiye Karşılaştırmalı Örneği. Kamu İş, 3(2) 155-180.

TÜİK. (2022, 19 Aralık). Türkiye Nüfus ve Konut Sayımı 2021. 30 Nisan 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866> adresinden alındı.

TÜİK. (2022, 20 Nisan). İstatistiklerle Çocuk 2021. 30 Nisan 2023 tarihinden <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633> adresinden alındı.

Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve...

TÜİK. (2022,7Aralık). Eğitim Harcamaları İstatistikleri, 2021. 30 Ocak 2023 tarihinde

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2021-45553> adresinden alındı.

TÜİK. (2021,12 Mayıs). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları, 2021. 30 Ocak 2023 tarihinde

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-Bolgesel-Sonuclari-2021-45582> adresinden alındı.

TÜİK. (2022,06Mayıs). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2021. 31. Ocak 2023 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581> adresinden alındı.

TÜİK. (2023,18Nisan). İstatistiklerle Çocuk, 2022, 01 Mayıs 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674> adresinden alındı.

UN. (1995, Mart). World Summit for Social Development 1995 05 Mayıs 2023 tarihinde

<https://www.un.org/development/desa/dspd/world-summit-for-social-development-1995.html> adresinden alındı.

UN. (2022, Ekim). Lifting 100 million out of poverty by 2025 still possible, despite recession threat. 03 Mart 2023 tarihinde

<https://www.un.org/en/desa/lifting-100-million-out-poverty-2025-still-possible-despite-recession-threat> adresinden alındı.

UNDP. (2022, 17 Ekim). Global Multidimensional Poverty Index: Unpacking deprivation bundles to reduce multidimensional poverty. 01 Mayıs 2023 tarihinde <https://hdr.undp.org/content/2022-global-multidimensional-poverty-index-mpi#/indicies/MPI> adresinden alındı.

Ruhal Samanlı

UNICEF, (2021, Aralık). Impact of COVID-19 on children living in poverty: A Technical Note, 3 Mart 2023 tarihinde (<https://data.unicef.org/resources/impact-of-covid-19-on-children-living-in-poverty/>) adresinden alındı.

UNICEF, (2020, Ekim) Core Commitments for Children in Humanitarian Action. 4 Mart 2023 tarihinde [https://www.unicef.org/media/87611/file/Core%20Commitments%20for%20Children%20\(English\).pdf](https://www.unicef.org/media/87611/file/Core%20Commitments%20for%20Children%20(English).pdf) adresinden alındı.

UNICEF, (2022,17Ekim). How to address and end child poverty. 4 Mart 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=ygCQEAZRJg0> adresinden alındı.

Walsh, David ve diğerleri (2019). Relationship between childhood socioeconomic position and adverse childhood experiences (ACEs). Journal of Epidemiology and Community Health,73 (12), 1087-1093.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının **Ruhal Samanlı** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by **Ruhal Samanlı**, as no additional acknowledgement has been made).

Extended Abstract**General Overview of Child Poverty and its Recent State in
Turkey**

Ruhal SAMANLI

The study provides an overview of child poverty, investigates the dimensions of poverty that have enveloped humanity, the factors affecting child poverty, the living spaces of impoverished children, activities being conducted to reduce child poverty, and focuses on the situation of impoverished children in Turkey. Firstly, a literature review was conducted in order to find an answer to the question, “Why are children poor?” and the contents of the child poverty documents were analyzed based on the research question. Data on the overview of child poverty were obtained from the OECD and TurkStat databases. The study concluded that child poverty is associated with family poverty. In order to reduce family poverty, in-kind and financial aid should be increased, and family conditions should be improved. However, it should be monitored whether in-kind and financial aid are directed toward alleviating the children's poverty within the family, and it should be aimed to improve the present conditions of impoverished children and invest in their future. The most effective method of investment for the future of these children is education, and the necessary conditions should be created for children to receive

Ruhal Samanlı

education. According to this study, a multidimensional approach is important and necessary in preventing intergenerational poverty. In this respect, a holistic view will be provided by looking at child poverty using a multidimensional approach.